

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

**EMİNE SEVGİ ÖZDAMAR'IN “HAYAT BİR KERVANSARAY” VE
“HALIÇLI KÖPRÜ” ADLI ESERLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET
PENCERESİNDEN İNCELENMESİ**

Betül KAHVECİ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

EMİNE SEVGİ ÖZDAMAR'IN "HAYAT BİR KERVANSARAY" ve "HALIÇLI KÖPRÜ"
ADLI ESERLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET PENCERESİNDEN İNCELENMESİ

Betül KAHVECİ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Betül KAHVECİ tarafından hazırlanan "Emine Sevgi Özdamar'ın "Hayat Bir Kervansaray" ve "Haliçli Köprü" Adlı Eserlerinin Toplumsal Cinsiyet Penceresinden İncelenmesi" başlıklı bu çalışma, 27.12.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Dursun Zengin (Başkan)

Doç. Dr. Erkan ZENGİN (Danışman)

Doç. Dr. Mutlu Er (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

Betül KAHVECİ

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Erkan Zengin** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Betül KAHVECİ

TEŞEKKÜR

Başta değerli danışman hocam Doç. Dr. Erkan Zengin'e ęalıŐmamız boyunca bana destek olduğu, bana her daim yol gÖsterdiği ve yardımlarını esirgemeyip daima sabır ve hoŐęÖrÖyle yaklaŐtıęı için sonsuz teŐekkÖrlerimi sunuyorum.

Ayrıca hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen, hep arkamda duran ve beni hayat karşısında cesaretlendiren fedakâr anneme ve babama ŐÖkranlarımı sunarım.

ÖZET

KAHVECİ, Betül. Emine Sevgi Özdamar'ın "Hayat Bir Kervansaray" ve "Haliçli Köprü" Adlı Eserlerinin Toplumsal Cinsiyet Penceresinden İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Bu çalışmamızda Emine Sevgi Özdamar'ın "Hayat Bir Kervansaray (Das Leben ist eine Karawanserei hat zwei Türen, aus einer kam ich rein, aus der anderen ging ich raus)" (1992) ve "Haliçli Köprü (Die Brücke Vom Goldenen Horn)" (1998) eserleri üzerinde durduk. Bu çalışma, amacı gereği toplumsal cinsiyetin göçmen edebiyatındaki yansımalarını ortaya koymaktadır. Emine Sevgi Özdamar'ın bu çalışmada seçilmiş olmasının temel sebeplerinden biri eril bakış açısından sıyrılan kadın göçmen yazarı olmasıdır. Bir diğer neden ise Alman okurlar tarafından kabul görmesidir. Elbetet Özdamar başka çalışmaların da incelenme konusu olmuştur. Burada diğer çalışmalardan ayrılan nokta ise eserlerine toplumsal cinsiyet bağlamındaki yaklaşımıdır.

Söz konusu toplumsal cinsiyet kavramı olduğunda iki yönelim görmekteyiz: 1. Biyolojik olarak 2. Bireyin toplumdaki yeri olarak. Bu iki yönelimde çalışmamızın başlıca sorununu oluşturmaktadır. Özellikle bir kadın yazar tarafından kaleme alınan eserlerde yine bir kadının nasıl yansıtıldığı yukarıda belirtilen eserler çerçevesinde incelenmiştir.

Ayrıca Emine Sevgi Özdamar eserlerinde hem Türkiye'deki hem de Almanya'daki yaşantıdan anlatması sebebiyle iki toplumu karşılaştırmamıza ve toplumsal cinsiyet bağlamında farklı yaklaşımları belirginleştirmemize imkân sağlamıştır.

Bu araştırmada, toplumsal cinsiyet perspektifinden göçmen edebiyatı ele alınarak bu bağlamda, toplumsal cinsiyetin göçmenleri ne ölçüde etkilediği, yaşanan toplumun kültürel oluşumlarını (sosyal açıdan nasıl temsil edildiğini) ve edebiyata olan yansımaları ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde, çalışmanın temelini oluşturan toplumsal cinsiyet bağlamında Türk toplumunun bireylere yaklaşımının göçmen edebiyatı içinde yer alan eserlere yansımaları sınıflandırarak ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Toplumsal Cinsiyet, Emine Sevgi Özdamar, Göçmen Edebiyatı, Kültür, Kimlik, Göç

ZUSAMMENFASSUNG

KAHVECİ, Betül. Eine Gender Analyse von Emine Sevgi Özdamar's Werken "Das Leben ist eine Karawanserei" und „Die Brücke vom Goldenen Horn“, Masterarbeit, Ankara, 2023.

In dieser Masterarbeit wurden die Romane von Emine Sevgi Özdamar "Das Leben ist eine Karawanserei hat zwei Türen, aus einer kam ich rein, aus der anderen ging ich raus" (1992) und "Die Brücke Vom Goldenen Horn" (1998) von der Gender perspektive analysiert.

Diese Arbeit hat den Zweck die Reflexionen der Geschlechter anhand der Migrationsliteratur darzustellen. Einer der Hauptgründe weshalb Emine Sevgi Özdamar für diese Arbeit ausgewählt wurde, ist, dass sie eine Schriftstellerin mit Migrationshintergrund ist, und als Frau eine bessere perspektive zu den Schwierigkeiten des Lebens einer Frau vor Augen stellt. Ein weiterer Grund ist das Emine Sevgi Özdamar von deutschen Lesern akzeptiert wird. Natürlich wurden ihre Bücher auch in anderen Studien bereits unter Lupe gehalten. Jedoch unterscheidet sich diese Arbeit an der Herangehensweise, im Kontext von dem Begriff Gender.

Bei dem Begriff Gender sehen wir zwei Orientierungen: 1. die biologische Orientierung und 2. das Individuum in der Gesellschaft. Diese beiden Herangehensweisen an das Geschlecht, bilden das Hauptproblem dieser Arbeit. Die oben genannten Werke von Emine Sevgi Özdamar wurden im Rahmen dieser beiden Orientierungen untersucht und vor allem festgestellt wie eine Frau in der Migrationsliteratur reflektiert wird. Darüber hinaus hat uns Emine Sevgi Özdamar ermöglicht, zwei Gesellschaften zu vergleichen und unterschiedliche Herangehensweisen im Kontext von Gender zu verdeutlichen, indem sie in ihren Werken vom Leben in der Türkei und in Deutschland erzählt.

In dieser Arbeit wird MigrantInnenliteratur aus einer Gender-Perspektive diskutiert und in diesem Zusammenhang festgestellt, ob eine Auswanderung, in diesem

Fall nach Deutschland etwas am Leben der Geschlechter verändert, inwiefern Gender die Migranten beeinflusst und wie diese in der Migranteliteratur wiedergegeben wurden.

Schlüsselwörter

Emine Sevgi Özdamar, Gender, Migrationsliteratur, Kultur, Identität, Migration

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ZUSAMMENFASSUNG.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM TOPLUMSAL CİNSİYET	4
1.1. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ	6
1.2. TOPLUMSAL CİNSİYET KALIPYARGILARI, ÖNYARGILARI VE AYRIMCILIK.....	7
1.2.1. Toplumsal Cinsiyet Kalıpyargıları.....	7
1.2.2. Toplumsal Cinsiyet Önyargıları	8
1.2.3. Cinsiyet Ayrımcılığı.....	9
1.3. FEMİNİZMDE TOPLUMSAL CİNSİYET.....	10
1.4. TOPLUMSAL CİNSİYETLE İLGİLİ KURAMLAR.....	12
1.4.1. Psikanalitik Kuram.....	13
1.4.2. Biyolojik Kuram.....	14
1.4.3. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	15
1.4.4. Bilişsel Gelişim Kuramı	16
2. BÖLÜM KİMLİK.....	18
2.1. BİREYSEL KİMLİK VE KİMLİK KEŞFİ.....	19
2.1.1. Erik Homburger Erikson ve Kimlik Keşfi	20
2.1.2. James Marcia ve Kimlik Keşfi.....	23

2.1.3. Michael Berzonsky ve Kimlik Keşfi.....	24
2.2. TOPLUMSAL KİMLİK VE KİMLİK KEŞFİ	25
2.3. GÖÇMENLİK VE KİMLİK.....	26
3. BÖLÜM KÜLTÜR.....	30
3.1. KÜLTÜR VE DİL	33
3.2. TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENİNDE KÜLTÜR KAVRAMI	36
3.2.1. Asimilasyon (Assimilation)	36
3.2.2. Çok Kültürlülük (Multi-Cultur).....	38
3.2.3. İzolasyon (Segregation)	40
3.2.4. Kültürleme (Enkulturation)	41
3.2.5. Kültürlerarasılık.....	43
3.2.6. Kültürleşme (Akkulturation).....	44
4. BÖLÜM GÖÇ	47
4.1. GÖÇ TÜRLERİ.....	48
4.1.1. Geçici Göç – Sürekli Göç.....	49
4.1.2. Gönüllü Göç – Zorunlu Göç.....	49
4.1.3. İç Göç – Dış Göç	50
4.1.4. İşçi Göçü	51
4.1.5. Beyin Göçü	52
4.1.6. Mübadele Göçü	52
4.2. ALMANYA'DAKİ TÜRK GÖÇMENLİK TARİHİ.....	53
4.3. GÖÇMEN EDEBİYATI.....	55
4.3.1. Konuk – (Misafir) İşçi Edebiyatı 1970 - 1980.....	56
4.3.2. Göçmen Edebiyatı 1990	59
4.3.3. Günümüz: Kültür-aşırı Edebiyat veya Kültürlerarası Edebiyat.....	60

5. BÖLÜM TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA EMİNE SEVGİ ÖZDAMAR'IN ESERLERİNİN İNCELENMESİ.....	62
5.1. EMİNE SEVGİ ÖZDAMAR'IN HAYATI	62
5.2. EMİNE SEVGİ ÖZDAMAR: HAYAT BİR KERVANSARAY (DAS LEBEN İST EİNE KARAWANSEREİ, HAT ZWEİ TÜREN, AUS EINER KAM İCH REİN, AUS DER ANDEREN GİNG İCH RAUS) (1992)	64
5.2.1. Kitap Özeti	64
5.2.2. Karakterler	65
5.2.3. Hayat Bir Kervansaray (1992) Toplumsal Cinsiyet İncelemesi	67
5.3. EMİNE SEVGİ ÖZDAMAR: HALIÇLI KÖPRÜ (DIE BRÜCKE VOM GOLDENEN HORN) (1998).....	77
5.3.1. Kitap Özeti	77
5.3.2. Karakterler	80
5.3.3. Haliçli Köprü (1998) Toplumsal Cinsiyet İncelemesi.....	81
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	96
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	107
EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU	109

GİRİŞ

Bu çalışmamızda Emine Sevgi Özdamar'ın "Hayat Bir Kervansaray (Das Leben ist eine Karawanserei hat zwei Türen, aus einer kam ich rein, aus der anderen ging ich raus)" (1992) ve "Haliçli Köprü (Die Brücke Vom Goldenen Horn)" (1998) eserleri üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda ilk bölümde Toplumsal Cinsiyet kavramı üzerinde durulacaktır. Günümüzde yaygın anlamda toplumsal cinsiyet kavramı iki yönünü ön plana çıkarabilmekteyiz. Bunlardan birincisi aslında bütün toplumlarda geçerli olan ve doğuştan gelen biyolojik farklılıklardır (cinsiyet). İkincisi ise kadın veya erkek olmanın toplumsal yönüdür (toplumsal cinsiyet). Ancak kadınları ve erkekleri tanımlayan biyolojik ve toplumsal boyutları tamamen birbirinden ayırmak mümkün değil, çünkü kadın ve erkeğin biyolojik yapısı (cinsiyet) toplum ile kültürün kadınlığa ve erkeklığe dair beklentileriyle (toplumsal cinsiyet) ilişkilidir. Bu kavramı belirginleştirme adına toplumsal cinsiyet rolleri ve alt başlıkları derinleşmesine irdelenecektir. Bunun belki de en önemli yapı taşları olarak toplumsal cinsiyet kalıpyargıları, önyargıları ve ayrımcılığı sıralayabiliriz.

Tarihsel bir süreç olarak toplumsal cinsiyet kavramını tanımlamak ve bir bütünlük olarak gözden kaçırmamak adına Feminizm kavramını irdelemekte fayda vardır. Kadın-Erkek arasındaki eşitsizliği ön plana çıkarmak amacıyla çalışmalar yürüten Feminizm, kadının erkek karşısındaki konumunun iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Feminizm 18. yüzyıldan itibaren kadın hareketi olarak birçok alanı etkilemiş, kadının özel ve kamusal alandaki konumunu sorgulamış ve iyileştirmeyi hedeflemiştir. Her ne kadar toplumsal cinsiyet kavramı feminizm ile benzerlik taşısa ve feminizmin tarihsel süreç içerisinde önemli bir yeri olsa da erkek veya kadın ile ilgili bir ayrışma gitmemesi sebebiyle daha genelleyici bir yaklaşım sergilediğini ve salt kadın odaklı derinlemesine inmediğini vurgulayabiliriz. Toplumsal cinsiyet kavramıyla birlikte Psikanalitik Kuram, Biyolojik Kuram ve Sosyal Öğrenme Kuramı gibi kuramlar bu bağlamda ele alınacaktır.

İkinci Bölüm altında 'Kimlik' kavramı irdelenecektir. Toplumsal ve bireysel kimliğe ek olarak bu alandaki öncü düşünürler bu başlık altında irdelenecektir. 'Kimlik' kavramı değişen dünya ile birlikte çok tartışılan ve üzerine çok yazılan kavramlardan biridir. Kimlik kavramının sosyoloji, sosyal psikoloji, felsefe, siyasal bilimler, edebiyat ve antropoloji gibi birçok bilim dallarıyla ilintili olması, ne kadar çok boyutlu bir kavram olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu nedenle, farklı açılardan ele alınan kimlik ve toplumsal kimlik kavramlarıyla ilgili birçok tanımlama sıralayabiliriz. Örneğin Erik Homburger Erikson ve Kimlik Keşfi altında vurgulanmış olduğu gibi kimlik keşfi süresince anne ve babanın bakımı, okul, toplum, kültür, meslekler ve değerler bireyin gelişimini etkilemektedir. Erikson'un kuramını ilk olarak test eden Marcia (1966) kimlik statüleri kavramını önermiş ve kimlik keşfine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Kimliği dört statüye ayıran Marcia bu modelde özellikle keşif (exploration) ve bağlanma (commitment) kavramlarıyla kimlik boyutlarını açıklamaya çalışmaktadır. Statüler 1. Dağınık Kimlik Statüsü, 2. İpotekli Kimlik Statüsü, 3. Askıya Alınmış Kimlik Statüsü ve 4. Başarılı Kimlik Statüsü olarak adlandırılmaktadır. Kimlik başlığı altında bu yaklaşımlar detaylı olarak değerlendirilecektir. Kimlik konusuna katkı sağlayan bir diğer kuramcı Berzonsky (1992), kimlik stilleri modelini geliştirmiş ve Marcia'nın kimlik statülerinin altında farklı süreçlerin yer aldığını savunmuştur. Berzonsky bireyin kimlikle ilgili konularda, bireyselleşme sürecinde, problem çözmede veya karar vermede farklı stratejiler uyguladığını öne sürmüştür. Kimlik ve toplumsal kimlik bağlamında yukarıdaki yaklaşım ikinci bölümde derinlemesine anlatılacaktır.

Üçüncü bölümde kültür kavramı ve onu oluşturan unsurlar ele alınacaktır. Kültür kavramının etimolojisine bakıldığında, tarihsel sürecin insanın bedensel ve düşünsel etkinliklerinin sonucunda belirlendiği kabul edilirse, toplum normlarının bir bütünü ifade etmektedir. Kültürden kültüre farklılık gösteren normlar, bir kültürde doğru kabul edilenin diğer kültürde yanlış olabileceği gerçeğiyle örnekleriyle bu bölümde açıklanacaktır. Bu bağlamda dil, kültürel bir varlık olan insanın vazgeçemeyeceği bir araç olduğundan ilk olarak dil kültür arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır. Daha sonra kültürün alt başlıkları olan Asimilasyon

(Assimilation), Çok-Kültürlülük (Multi-Cultur), İzolasyon (Segregation), Kültürleme (Enulturation), Kültürlerarasılık ve Kültürleşme (Acculturation) kavramları derinlemesine irdelenecektir.

Dördüncü bölümde Göç ve türleri irdelenecek ve çalışmamızın kuramsal alt yapısı somutlaştırılacaktır. Bu amaçla Geçici Göç – Sürekli Göç, Gönüllü Göç – Zorunu Göç, İç Göç – Dış Göç gibi unsurlar üzerinde durulacaktır. Çalışmanın sınırlarını aşmamak için özellikle 'Almanya'daki Türk Göçmenlik Tarihi' incelenecektir. Bu bağlamda Emine Sevgi Özdamar'ın göçmen edebiyatı içerisindeki konumu belirlenip değerlendirilecek ve toplumsal cinsiyet kavramı açısından somutluk kazandırılacaktır.

Beşinci bölümde eserler toplumsal cinsiyet açısından taranıp değerlendirilecektir. Kitap Özeti ve Karakter analizi ile birlikte eser içerisinde geçen toplumsal cinsiyet açısından ortaya konulan yönelimler belirginleştirilecektir.

Sonuç bölümünde göçmen edebiyatı içerisinde yer alan Emine Sevgi Özdamar'ın, bir kadın yazar olarak, nasıl bir kadın portresi çizdiği ve özellikle Türk toplum içerisinde kadına atfedilen yer ve statü belirginleştirilecek, erkek ile ne gibi farklılıklar olduğu karşılaştırmalı bir biçimde ortaya konulacaktır. Toplumsal cinsiyet konusu, daha önce göçmen edebiyatı bağlamında incelenmediğinden burada özgün bir değer ulaşılmaya çalışılacak, ayrıca bu alanda ileride yazılacak tezlere de yardımcı bir kılavuz ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET

Günümüzde yaygın olarak kullanılmaya başlanan toplumsal cinsiyet kavramının birçok tanımlaması bulunmaktadır. Bu tanımlamaların genel olarak iki yönünü ön plana çıkarabilmekteyiz. Bunlardan birincisi aslında bütün toplumlarda geçerli olan ve doğuştan gelen biyolojik farklılıklardır (cinsiyet). İkincisi ise kadın veya erkek olmanın toplumsal yönüdür (toplumsal cinsiyet). Bu bağlamda kadın veya erkek, günlük dildeki kullanımıyla bireyin biyolojik anlamda dişi (weiblich) veya er (männlich) oluşunu ifade etmektedir. Fakat bu anlamın dışında kadın veya erkek kavramı aynı zamanda toplumun bireylere sunmuş olduğu roller sistemi dâhilindeki kadın (Frau) veya erkek (Mann) oluşu da ifade etmektedir (Vatandaş, 2011, s. 30).

Ancak kadınları ve erkekleri tanımlayan biyolojik ve toplumsal boyutları tamamen birbirinden ayırmak mümkün değildir; çünkü kadın ve erkeğin biyolojik yapısı (cinsiyet) toplum ile kültürün kadınlığa ve erkeklığe dair beklentileriyle (toplumsal cinsiyet) ilişkilidir. Örneğin, kadının doğurganlığı biyolojik bir gerçeklik olsa da, bu durum kadınlığa yönelik toplumsal beklentileri etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Dolayısıyla cinsiyet ve toplumsal cinsiyet iç içe geçmiştir ve onları tamamen birbirinden ayrı düşünmek pek mümkün değildir. “Gen ve çevre birbirinden ayıramaz: İç içe geçmişlerdir ve insan gelişiminin her aşamasında bir arada iş görürler” (Lips, 2021).

“Toplumsal cinsiyet (gender) terimi kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder” (Dökmen, 2004). Toplumsal cinsiyet, bireyi kadınsı ya da erkeksi olarak karakterize eden psikososyal özelliklerdir (Rice, 1996). Ayrıca toplumsal cinsiyet kavramı bir oluşum sürecini kapsar ve toplumdan topluma değişebilmektedir. Kadınsılık ya da kadınlık, erkeksilik ya da erkeklik toplumsal ve kültürel unsurları içinde barındırmaktadır. Bu değişimler zamana ve mekâna bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir (Lips, 2001). Bu durum toplumsal cinsiyet kavramının ne

kadar geniş bir yelpazeyi kapsadığını ve tanımlanmasını bir o kadar zorlaştırdığını somutlaştırmaktadır.

Toplumsal cinsiyet (Gender) kavramı ilk kez; 1968 tarihli Robert Stoller'in *Sex and Gender* (Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet) adlı kitabı ve 1972 tarihli Ann Oakley'in *Sex, Gender and Society* (Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum) kitabıyla sosyolojide yerini almıştır. Ann Oakley 'sex' ile cinsiyeti tanımlamakta aynı zamanda kadın ile erkeği biyolojik olarak ayırmak için kullanmaktadır. 'Gender' kavramı ise Oakley'e göre toplumsal cinsiyeti belirtmekte ve iki cins arasındaki toplumsal bölünmeye işaret etmektedir (akt. Zengin, 2016, s. 9).

'Gender' ve 'sex' kelimeleri yerine Türkçede 'cinsiyet' ve 'cins' kavramlarını kullanan Türköne (1995), cins kavramıyla biyolojik açıdan erkeği ve kadını ifade ederken, cinsiyet kavramıyla biyolojiye ek olarak sosyokültürel özellikleri de ifade etmektedir. Dökmen'e (2004) baktığımızda ise, onun da batılı modellerde olduğu gibi 'sex' için cinsiyet ve 'gender' için toplumsal cinsiyet kavramlarını kullandığını görmekteyiz (Ersoy, 2009).

Türk toplumuna baktığımızda, 'Gender' ve 'sex' kavramlarının kullanımı ve kültürel çağrışımları, ifade edilen tanımlara göre farklılık göstermektedir. Örneğin bireylerin biyolojik yönünü ifade ettiği söylenen 'sex' kavramı, toplumumuzda cinsiyetten çok cinselliği ve cinsel ilişkiyi ifade ederken kullanılmaktadır. Batı toplumlarının 'sex' kavramına yüklediği anlam ile Türk toplumunun 'sex' kavramına yüklediği anlam birbirini tam olarak karşılayamamaktadır. Türköne'nin kullandığı cins kavramı dişliliği ve erkekliği ifade ederken, cinsiyet kavramı bu varlık gruplarına ait yapısal özelliklerle beraber değerler bağlamında da farklı anlamlar yükleyebilmektedir. Cinsiyet kavramı bu doğrultuda hem kültürümüzde hem batıda, biyolojik ve sosyal anlamlarda kullanılarak, iç içe geçmiş olup yakın değerlendirmeler taşıdıklarını göstermektedir (Ersoy, 2009, s. 211).

1.1. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Rol kavramı, “çeşitli çalışmalarda belli bir toplumsal duruma ilişkin olarak beklenen davranışlar veya belli bir toplumsal durumdaki kişiden beklenen işlemlerle onun gerçek edimlerinin toplamı veya belli bir toplumsal duruma ilişkin gerçek davranış kalıpları ya da beklenen davranış kalıpları” (Tan, 1979, s. 158’den akt. Vatandaş, 2011, s. 33) gibi farklı ifadelerle tanımlanmıştır. Tanımların hepsi toplumun bireyden istediği davranışlara vurgu yapmaktadır.

Kadınlara ve erkeklere verilen roller toplumsal cinsiyet rolleri olarak ifade edilir. Toplumsal cinsiyet rolleri kavramı, hem toplumun belirlediği cinsiyet farklılıklarını hem de cinsiyet kalıpyargılarını ifade etmek için kullanılır. Toplumsal cinsiyet rolü, toplum tarafından belirlenen ve yerine getirilmesi beklenen cinsiyetle ilişkili beklentilerdir. Aynı zamanda kadınlığın ve erkekliğin sosyal ortamlarda ifade edilışıdır. (Dökmen, 2004).

Toplum, bireylerin doğduğu andan itibaren, hem erkek hem kadın için bir takım beklentiler içerisinde bulunmaktadır. Bu beklentiler, çocukluktan itibaren başlayarak, farklı rollerin dayatılmasıyla eşitlik ortadan kalkar ve tek tip kadın-erkek modelleri ortaya çıkar. Toplumsal cinsiyet rolleri insanda doğuştan var olan özellikler değil, çocukluktan itibaren edinilen olgulardır (Akkaş, 2019). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ile erkeğin farklılıklarını biyolojik olarak değil, toplumsallaşmalarının bir ürünü olarak ele almaktadır. Toplumun sahip olduğu kültür, o toplum içerisindeki bireylerin doğuştan getirdikleri cinsiyetlerine bağlı olarak ne şekilde düşünmeleri ve nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin beklentileri ortaya koymaktadır, böylece kadın ve erkeğin toplum tarafından biçimlendirilen özellikleri ortaya çıkmaktadır (Günay ve Bener, 2011). Toplumdaki cinsiyet rolleri o toplum içerisinde yer alan kişilerin alışkanlıklarını, hal ve tavırlarını, ayrıca beklentilerini ve değerlerini içinde barındırır (Ersoy, 2009).

Cinsiyet rolleri toplumsal yapının değer yargılarına göre şekillenirken özellikle çocukluktan itibaren aile içinde oluşmaktadır. Eğitim, evlilik ya da çalışma hayatı

gibi olgularda her toplumun kadına ve erkeğe dayattığı roller farklıdır. Toplumsal yaşamın amacı bireylerin beklentilerini karşılamak ve belli normları yerine getirmekken, toplumsal cinsiyet kavramı toplum tarafından yönetilir. Kadınlara ve erkeklere yüklenen cinsiyet rolleri de çoğu zaman bulunulan ortama göre değişkenlik gösterebilir. Bu roller toplumun ve o toplum kültürünün beklentilerini karşılamak için vardır (Akkaş, 2019).

1.2. TOPLUMSAL CİNSİYET KALIPYARGILARI, ÖNYARGILARI VE AYRIMCILIK

Farklı kültürlere sahip olan toplulukların, grupların ve kişilerin, sorunsuz bir şekilde bir arada yaşayamamalarının başlıca sebepleri kalıpyargılar, önyargılar ve ayrımcılıktır. Bu gibi olgular kimi zaman farkında olunmadan zihinde oluşan olumsuz söylemlerdir. Bu olgularla yaşam boyunca farklı durumlarda sıkça karşılaşılır. İnsanlık tarihi boyunca birçok konuda olduğu gibi özellikle cinsiyet, ırk ve din konularında bu olgulara ve olumsuzlamalara rastlanır. Önyargılara ya da ayrımcılığa maruz kalan insanlar, bu durumdan şikâyetçi olsalar dahi, bunun bir parçası olmaktan kaçınmamıştır. Bu durum sürekli bir döngünün oluşmasına sebep olmaktadır (Erdoğan ve Vatandaş, 2020).

Söz konusu kalıpyargılar, önyargılar veya ayrımcılık bir toplumdan bir topluma karşı oluşabileceği gibi, toplum içerisinde, gruplar arasında veya cinsler/cinsiyetler arasında da oluşabilmektedir. Bu bağlamda kalıpyargıların, önyargıların ve ayrımcılığın daha çok toplumsal cinsiyet bağlamında bir toplum içerisindeki oluşumuna bakılacaktır.

1.2.1. Toplumsal Cinsiyet Kalıpyargıları

Kalıpyargı (stereotip), etimolojik olarak stereos (katı) ve typos (nitelik, tip) sözcüklerinden oluşan, ilk kez Lippmann (1922) tarafından ortaya atılan ve toplum tarafından kabul görülen ve değiştirilmesi zor olan düşünceler sistemini ifade etmek için kullanılan bir terimdir.

Brown'un (1998) tanımına göre, Kalıpyargılar bölümlendirme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkar ve özellikle gruplar arasındaki farklılıkların benimsenmesi olarak görülür (akt. Dökmen, 2004, s. 97).

Kalıpyargıyı ayrıca "algılayıcının, toplumsal gruplara ilişkin bilgilerini, inançlarını ve beklentilerini içeren bilişsel bir yapı" olarak da tanımlamak mümkün (Mackie vd., 1996, s. 41)

Çeşitli gruplar ve bu gruplara ilişkin farklı kalıpyargılar vardır. Bu bağlamda din, ırk, cinsel yönelim ve cinsiyet gibi sınıflara bölümlendirilerek, haklarında kalıpyargılar oluşturulur. Bu gibi kalıpyargılar, karşımızdaki insanlarla olan ilişkilerimizi, algılarımızı ve etkileşimlerimizi etkilemektedir. Cinsiyet kalıpyargıları, cinsiyet önyargılarına temel oluşturabilir. Toplumun kadınlardan ve erkeklerden beklediği belli davranışlara toplumsal cinsiyet kalıpyargıları denir. Bu durum hem kadınların hem de erkeklerin davranışlarını sınırlandırır. Toplumun beklentilerine ve kurallarına uymayan kişiler genelde olumsuz algılanır, bu da cinsiyet ayrımcılığını beraberinde getirir (Dökmen, 2004). Çocukluktan itibaren cinsiyetçi şarkılarla, oyuncak ve oyunlarla büyüyen çocuklar, kitle iletişim araçlarında, okul ve aile ortamında sürekli cinsiyetçi yaklaşımlara maruz kalarak kalıpyargılar pekiştirmekte ve bunlar kişiliklerinin bir parçasını oluşturmaktadır (Seçgin ve Kurnaz, 2015). Erkeklerden duygusal anlamda güçlü olmaları, eşini ailesini koruması ve özellikle de çalışkan olması gibi özellikler beklenirken, kadınlardan fedakârlık, çocuklarıyla, eviyle ve eşiyile ilgilenmesi aynı zamanda duygusal bir yapıya sahip olması beklenmektedir (Çelik, 2008). Kadına ve erkeğe buldukları çevreye göre farklı kültürel ve toplumsal olgular aktarılmaktadır. Her kültürdeki kadın ve erkek imajının farklı olması sonucunda, toplumların cinsiyet kalıpyargılarının kültürden kültüre farklılık gösterdiğini görmekteyiz.

1.2.2. Toplumsal Cinsiyet Önyargıları

Önyargı, genellikle toplulukların birbirlerine karşı edinmiş oldukları olumsuz inanç ve düşüncelerle ilgilidir. Önyargı, gerçekliği ispatlanmamış olup insanın

kendi duygularını ve tutumlarını içeren, kalıpyargılara dönüşmüş inançlarının açığa vurulmuş halidir (Marshall, 1999, s. 559). Önyargının kaynağı genellikle deneyimler, kanaatler ya da söylentilerdir. Ancak önyargının toplumsal bir boyuta ulaşabilmesi için uzun bir zaman dilimi boyunca, değişik kaynaklardan aktarılarak devamlılığını korumalıdır. Önyargılar bir toplumun başka bir toplumu nasıl algıladığıyla ilintili olabileceği gibi, bir toplum içerisinde, gruplar veya cinsler arasında da oluşabilmektedir. Tezin maksadını aşmamak adına, burada önyargı altında cinsiyet önyargısı üzerinde durulacaktır.

“Cinsiyet önyargıları, iki cinsin birbirinden hangi bakımlardan ayrıldıklarına; hangi davranış, görünüş ve kişiliğin kadın ve erkeğe özgü olduğuna; insanların cinsleri arasında hangi farklılıkların bulunması gerektiğine ve erkek ve kadınların nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin inançları ifade eder” (Vatandaş, 2011, s. 33). Cinsiyet önyargıları dendiğinde daha çok kadınlara yönelik önyargılarla karşılaşılıyor olsak da erkeklere karşı da önyargılar mevcuttur. Kalıpyargılar ise önyargıların hem nedeni hem de sonucudur.

1.2.3. Cinsiyet Ayrımcılığı

Sosyolojide daha çok etnik ve ırk ilişkileri bağlamında karşımıza çıkan ayrımcılık, ötekileştirilmiş her hangi bir birey ya da topluma karşı oluşan davranışı ifade eder. Ayrımcılık çok farklı şekillerde karşımıza çıkabilmekte ve genellikle olumsuz davranışları kapsamaktadır. Örneğin herkese serbest olan bir durumu, bir kişiye veya gruba yasaklamak bir ayrımcılıktır (Vatandaş, 2011).

Cinsiyetlerin temelde farklı özellikleri olsa da, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, bireylerin doğuştan gelen ve değişmez biyolojik özelliklerinden bağımsız olarak, kültürün ve toplumun dayatmış olduğu toplumsal rollerin bir sonucudur (Uluocak vd., 2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve cinsiyet ayrımcılığı kadınların ve erkeklerin toplumda eşit hak, sorumluluk ve fırsatlara sahip olamama durumudur ve iki cins arasında ortaya çıkan farklı konum, iktidar ve saygınlıklara işaret eder (Giddens, 2008).

Cinsiyet ayrımcılığı için cinsiyetçilik (sexism) terimi de kullanılmaktadır. Erkeklerin egemen olduğu toplumlarda, kadınlara yönelik olumsuz tutumların ve kalıpyargıların ayrımcılık olarak hayata geçmesi sonucunda kadının sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alanlarda erkeğe göre düşük konumlandırıldığı görülmektedir (Sakallı-Uğurlu, 2002).

Toplumsal cinsiyetin ilk çıkış noktası feminizme bağlı olarak ortaya çıktığından, toplumsal cinsiyet kavramının tarihsel süreçteki oluşumunu belirginleştirmek adına, bu noktada feminizm kavramını tanımlamakta fayda vardır.

1.3. FEMİNİZMDE TOPLUMSAL CİNSİYET

Feminizm, kadın-erkek arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırma amacıyla ortaya çıkmıştır. Ayrıca kadının erkek karşısındaki konumunun iyileştirilmesini amaçlar. Feminizm 18. ve 19. yüzyıldan itibaren kadın hareketi olarak birçok alanı etkilemiş, kadının özel ve kamusal alandaki konumunu sorgulamış ve dönüştürmüştür. Kadınların oy hakkı, yönetimde söz hakkı, meslek sınırlılığının kalkması ve bunların sağlanması için eğitim hakkı adına mücadele edilen feminist hareketlerinde, devlet yönetimi, iş yaşamı ve eğitim gibi birçok alanın toplumsal cinsiyet kavramı ile şekillendiği görülmektedir (Nalbant ve Korkmaz, 2019).

Toplumsal cinsiyetle ilgili yapılan ilk araştırmalar daha çok kadına ve kadınsılığa odaklanmıştır. Bunun asıl nedeni olarak erkeğin kadının konumundan daha üstün olduğu düşüncesi görülmektedir. Cinsiyetle ilgili sorunların ve eşitsizliklerin belirlenmesi ve aşılabilmesi için çeşitli feminist kuramlar bulunmaktadır (Giddens, 2008).

Feminizmin sözlükteki tanımı şu şekildedir:

“Feminizm kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin olarak tanımlanabilir. Ancak feminizm ilk ortaya çıktığı dönemlerde olduğu gibi eşit ise eşit ücret ya da kadınlara oy hakkı gibi

katılcı taleplerle sınırlı kalmamıştır. Bugün feminizm taşıdığı anlam kadın-erkek farklılıklarının tamamen ortadan kalkmasıdır.” (Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, 1997, s. 111).

Feminist kuramcılar, toplumsal cinsiyete ilişkin geleneksel ideolojilerle mücadele edip, kadınların erkeklere göre doğuştan aşağı konumda olduklarını ya da irrasyonel oldukları türünden iddialarının değişmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Kadınların doğuştan yargılama yeteneğinin olmadığını ya da kamusal yaşamın zorluklarıyla baş edemedikleri gibi düşünceler bir kenara atıldığında, kadınların gelişmesine engel olan şeyin doğa, biyoloji ya da psikolojiden ziyade gelenek-görenekler ya da dayatılan düşünceler olduğu hemen anlaşılır. Bell Hooks'a göre feminizm bir eşitlik hareketi olarak değil, baskıya karşı mücadele olarak tanımlanmaktadır. Baskı yalnızca cinsiyetçilikle sınırlı olmayıp, ırkçılığı, sınıf ayrımcılığını ve heteroseksizmi de kapsar (Chanter, 2019).

Kadınların erkekler için belirlenen rollere uygun olmadıklarını düşündürecek tek şey, kadınların siyasete dâhil olamaması ve bu gibi alanlarda kadınların yetişmelerine imkân tanıyacak eğitimlerin sağlanmamasıdır. Erkekler için sunulan fırsatlar kadınlara da sunulduğunda, kadınların başarısını engelleyen nedenler büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır. Bu savdan yola çıkarak kadınların fiziksel özellikleri ve bununla beraber doğurganlıkları, onların özel veya kamusal alanda, siyasette veya ev işlerinde başarılı olmalarına engel değildir. Genetik, kadınları annelik kimliğine hapsedmez. Buna sebep olan çevre ve toplumdur (Chanter, 2019, s. 21).

Kadınların fiziksel, maddi ve biyolojik özellikleri kimliği belirlemez. Kadını ve kadınlık rollerini kısıtlayan, sınırlayan ve belirleyen maddelerin toplum, adet, inanç, kalıpyargı ve ön yargı olduğunu kabul ettiğimizde, yeniden eğitilmenin, dönüşümün ve toplumsal değişimin kapıları açılır. Feministler toplumsal cinsiyetin cinsiyetten bağımsız olduğunu altını çizerek (Chanter, 2019, s. 29).

Platon bir feminist olmayıp, kadınların baskı altında olduğunu vurgulamasa da, kadınların erkeklerle aynı düzeyde olması gerektiğine dair erken dönem feminist

görüşlerini öngörmesi oldukça değerlidir. Örneğin ‘Devlet’ adlı kitabında Platon, kadınların onun zihninde yarattığı ideal şehrin muhafızları ya da filozofları olmasının önünde hiçbir engelin bulunmadığını vurgular ve savunduğu görüşleri tekrarlar (Platon, 2019).

Yukarıda yapılan feminizm tanımlamasına bakıldığında özünde tek taraflı bir inceleme yöntemi olduğunu ve daha çok kadın hakları üzerinde durması nedeniyle öznel bir yaklaşımı içinde barındırdığını söyleyebiliriz.

Her ne kadar toplumsal cinsiyet kavramı feminizm ile benzerlik taşısa da erkek veya kadın ile ilgili bir ayrışma gitmemesi sebebiyle daha genelleyici bir yaklaşım sergilediğini vurgulayabiliriz. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet kavramıyla birlikte oluşan kuramları incelemekte fayda var.

1.4. TOPLUMSAL CİNSİYETLE İLGİLİ KURAMLAR

Kadın ve erkek arasındaki farklılıkları tanımlamak ve ortaya koymak için uzun bir geçmişten beri farklı teoriler bulunmaktadır. Bunların bazıları kadının ve erkeğin birbirini tamamlayan karşıtlar olduğu düşüncesi üzerinde temellenirken bazıları da insan olarak kadının eksik ya da kusurlu gelişmişliğine odaklanır. Bu ‘eksiklik’ görüşünü savunanlar arasında Batılı felsefeciler, teologlar, bilim insanları özellikle Aristoteles, Thomas Aquinas ve Sigmund Freud bulunmaktadır. Kadın ve erkeği birbirini tamamlayan karşıtlar olarak görenlerin savunucuları arasında ise, Çinli felsefeciler, androjeni kavramını (erkek ve kadın niteliklerinin tek bir bireyde birleşmesi) açıklamış olan çeşitli teorisyenler, Carl Jung ve günümüz psikologlar görülmektedir (Lips, 2021, s. 46).

Toplumsal cinsiyetle ilgili çok fazla teori bulunmaktadır. Tezimin kapsamını ve amacını aşmama adına burada bazı kuramları tanımlamakta fayda vardır.

1.4.1. Psikanalitik Kuram

Psikanalitik kuram Sigmund Freud (1960) tarafından geliştirilen toplumsal cinsiyete dayalı ilk kuramsal açıklamalardan biridir. Psikanalitik teori genel olarak Freud'un "anatomî kaderdir" ilkesine ve libido kavramlaştırmasına dayanır (Lips, 2021, s. 47).

Freud libidoyu erkek cinsel organını merkeze alarak (Phallocentric) açıklamaktadır. Dökmen (2004) ise libidoyu "biyolojik ve toplumsal cinsiyeti organize eden, biyolojik temeli olan cinsel enerji" (s. 42) olarak tanımlamıştır. Freud'un psikanalitik kuramında toplumsal cinsiyet gelişimi üreme organlarıyla ilişkilendirir. Freud, Psikoseksüel gelişimi beş döneme ayırır: Oral, anal, fallik, latent ve genital. Toplumsal Cinsiyetin kazanılmasına ilişkin ise Freud'un kuramına göre üç dönem bulunmaktadır: Çocukların cinsiyetler arasındaki farklılıkların farkında olmadıkları dönem, farklılıkları anlamaya başladıkları dönem ve ödipal dönem.

Freud'a göre Oral ve anal dönemleri içeren ilk dönemde erkek ve kız çocuklarının cinsiyet ve toplumsal cinsiyet deneyimleri aynıdır. Kız çocukları erkek üreme organlarına sahip olmadıkları için eksik ve zayıftır. Aynı zamanda kız çocuklarının anatomik olarak iki cinsiyeti bulunmaktadır, buna bağlı olarak ilk dönemde hem kız hem erkek çocukların cinsiyetleri ve toplumsal cinsiyetleri erkektir (Dökmen, 2004).

Freud'a göre toplumsal cinsiyetin kazanılmasındaki ikinci dönem 18-24 aylardan itibaren başlar. Bu dönem fallik dönemini kapsar. Yine erkeğin merkezde olduğu bu dönem, çocukların bir penise sahip olup olmamalarına verdikleri tepki üzerine temellenir. Erkeğin kastrasyon korkusu ve kız çocuğunun 'penis kıskançlığı' yaşadığını savunan Freud'a göre çocukların yaşamış oldukları bu sürecin onların kadınsı ya da erkeksi olarak özdeşleşmesiyle sonuçlanır.

Ödipal olarak adlandırılan üçüncü dönemde ise erkekler babalarıyla olan yarışlarını sonlandırır ve babayla özdeşleşirler. Freud'a göre anneleriyle özdeşleşme zorunluluğu yaşamayan kız çocukların süperegoları erkeklerde olduğu kadar gelişmemiştir ve bu nedenle hem cinsel hem ahlaki olarak daha zayıftırlar (Freud, 1965/1969'dan akt. Dökmen, 2004, s. 42-43).

Özdeşleşme ve içselleştirme gibi bilinçaltı süreçlerini vurgulayan psikanalitik kurama göre, çocukların küçük yaştan itibaren kendi cinsinden olan ebeveyniyle kurmuş oldukları bağlar, onların toplumsal cinsiyete uygun yani erkeğe erkeksi kadınsa kadınsı davranmalarını sağlar.

Freud'un kuramı farklı biçimlerde eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin sonucunda toplumsal cinsiyet farklı biyolojik temelle dayandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4.2. Biyolojik Kuram

Tarih boyunca kadın ile erkek arasındaki farklılıkları çeşitli bilim insanları, biyologlar ve hekimler açıklamaya çalışmıştır. Özellikle beyin yapısını temel alan bu kuram, kadın ve erkeğin beyin yapılarının ve işlevlerinin farklı olduğunu ve bunun da bilişsel işlevlerde farklılaşmaya sebep olduğunu ileri sürer. Örneğin yüksek zihinsel işlemlerin merkezi olarak görülen ön beyin loblarının kadınlarda erkeklere kıyasla daha küçük olduğu ileri sürülmüştür (Dökmen, 2004, s. 48).

Bu kuram içerisinde, beynin yapısı dışında doğumdan itibaren her iki cinsten de salgılanan hormonlar ve bu hormonların farklılıkları da yer almaktadır. Hormonal aktivitenin insan davranışını etkilediği görüşü savunulmaktadır. Erkeklik hormonu olarak da bilinen androjeni hormonunun kız çocuklarında yüksek düzeyde bulunması sonucunda, kız çocuklarının daha erkeksi davranışlar sergilediği belirtilmiştir (Dökmen, 2004, s. 51). Cinsiyetin farklılaşması, beynin hormonların etkisine maruz kalarak, doğumdan önce gerçekleştiği kabul edilmektedir. Moir ve Jessel (2002, s. 35-37), cinsler arasındaki tutum farklılıklarını hormonlara bağlar ve beynin belirli bir cinsiyete yönelik geliştiğini

öne sürer. Aynı şekilde Paglia (2004, s. 13-25) cinsiyet ile alakalı farklılıkların ve davranışların, doğuştan geldiğini ve yapısal özelliklerin etkili olduğunu belirtmektedir. Toplumsal yapının etkisini yok saymayan fakat buna rağmen doğanın baskın olduğunu savunan Paglia, kadının ve erkeğin doğanın baskısı altında bulunduğunu ifade etmektedir (akt. Ersoy, 2009, s. 212).

Biyolojik bir özellik olan üreme yeteneği ve doğurganlık, biyologlara göre kadın ve erkeğin farklı roller üstlenmesine neden olmuştur. Kadın ile erkek arasında belirgin biyolojik farkların bulunduğu bir gerçektir. Bu durum iki cinsten de beklenen rollerin farklılaşmasına ve toplumsal alanda farklı rolleri benimsemelerine yol açmıştır. Erkek, biyolojik yapısının güç gerektirecek işlere daha uygun olmasından dolayı, dış çevreyle mücadele ederken, kadınların ev içerisindeki sorumlulukları artmıştır (İmançer, 2006, s. 7).

Beyin yapısının ve hormonların dışında, psikolojik yapı faktörlerinin de cinsiyet davranışlarının oluşumunda etkili olduğu düşünülmektedir. Bu görüşe göre ortaya çıkan cinsiyet farklılıklarının sebebi psikolojik ve duygusal özelliklerdir. Bu doğrultuda Mudd (2002, s. 59) kadınların farklı zihin yapılarına ve psikolojiye sahip olduklarını vurgulamaktadır. Mudd'a göre kadınların toplum içerisinde farklı tutum ve davranışlar sergilemelerinin sebebi kendilerine özgü arzu, duyarlılık, ruh hali ve hedeflere sahip olmalarıdır (akt. Ersoy, 2009, s. 212).

Freud'un "anatomi kaderdir" ilkesi bu yaklaşımlarla "biyoloji kaderdir" ilkesine dönüşmüştür (Dökmen, 2004, s. 52).

Biyolojik kuram günümüzde en çok eleştirilen konulardan biridir. Zira insanı sadece biyolojik olarak açıklamaya çalışmak eksik ve yersiz olacağı düşüncesi hâkimdir (örneğin: Ersoy, 2009).

1.4.3. Sosyal Öğrenme Kuramı

Bandura (1977) tarafından geliştirilen sosyal öğrenme kuramı, öğrenmenin sosyal etkilerini gözlemlere ve taklitlere dayandırarak açıklar. Bu kuram aynı

zamanda toplumsal rollerin öğrenilmesini açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Sosyal öğrenme kuramı, çocukların sergilemiş oldukları davranışlar sonucunda, ödül ya da ceza almalarına bağlı olarak, cinsiyet rolünü edindiklerini vurgular. Çocuklar ödüllendirilen davranışları tekrarlama eğilimi göstermektedir. Böylelikle sosyal çevrenin çocuğa uygun bulduğu davranışlar, çocuğun cinsiyet rolünü şekillendirir. Cinsiyet rollerinin kazanılmasında çocuklar genellikle anne babayı örnek alırlar. Davranışları gözlemleyen çocuklar, çevresindeki figürlerin hangi davranışlar sonucunda ceza ya da ödül aldıklarını kaydederek, kendi cinsiyetinin ödül aldığı davranışları taklit ederken ceza alınan davranışlardan kaçınırlar (Özgür, 2010; Dökmen, 2004).

Cinsiyet rol beklentilerinin özellikle toplulukçu kültürlerde katı bir şekilde tanımlandığını ve uygulandığını görebiliriz. Bu durum bahsettiğimiz topluluklar içerisindeki cinsiyet modellerinin tutarlılık göstermesiyle sonuçlanır. Geleneksel cinsiyet rollerinin sürekli olarak pekiştirilmesi sonucunda, rollerin kuşaktan kuşağa aktarılma olasılığı artmaktadır (Dökmen, 2004).

1.4.4. Bilişsel Gelişim Kuramı

Bir önceki başlığımız olan sosyal öğrenme kuramında, pasif alıcı olan çocukların çevresi özellikle de ebeveynleri davranışlarını biçimlendirirken bilişsel gelişim kuramında ise, cinsiyet rolünün kazanılması çocuğun bilişsel süreciyle açıklanır. Özellikle toplumsal cinsiyetin gelişimini açıklayan ve bilişsel bir yaklaşım sunan Kohlberg'in kuramı ön plana çıkmaktadır (Dökmen, 2004, s. 64).

Kurama göre, çocuklar ilk önce insanların kadın veya erkek olarak iki gruba ayrıldığını anlar ve kendilerinin hangisine ait olduklarını çözmeye çalışırlar. Hangi cinsiyete ait olduğunu anlayan çocuklar, bireylerin birbirinden ayrılan özelliklerini öğrenir. Sonrasında her iki cinsten hangi davranışların beklendiğini ve kalıplaşmış tutumların farkına varırlar. Kendi cinsiyetine uygun davranmayı öğrenen çocuklar cinsiyetlerine bağlı kalıpyargılar sergilemeye başlar. (Freedman ve ark'dan akt. Çıtak, 2008, s. 14).

Bilişsel yaklaşıma göre insanların bilişsel tutarlılığa ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaç sağlandığında insanlar kendilerine ve dünyaya ilişkin tutarlı ve dengeli bir görüş oluşturup sürdürmeyi başarırlar. Çocukların bu tutarlılığı sürdürmesi, nasıl en uygun kız ya da en uygun erkek olduğunu bulmasından geçer. Sosyal öğrenme kuramı, çocuğun kadınsı ya da erkeksi olmayı istemesini diğer insanlar tarafından ödüllendirilmesiyle bağdaştırır, bilişsel gelişim kuramı ise çocukların kadınsı ya da erkeksi olmak istemelerini, benliklerini kız ya da erkek olarak kimlikleme arzusundan doğduğunu ileri sürer. “Bilişsel tutarlılık isteğinin çocuklardaki sonuçlarından biri, çocukların cinsiyet kalıpyargılarını katı, değişmez ve ahlaki kurallar olarak kabul etmeleridir” (Dökmen, 2004)

2. BÖLÜM

KİMLİK

“Kimlik” kavramı değişen dünya ile birlikte çok tartışılan ve yazılan kavramlardan biridir. Kimlik kavramı sosyoloji, sosyal psikoloji, felsefe, siyasal bilimler, edebiyat ve antropoloji gibi birçok bilim dalını ilgilendirmektedir. Tek bir kavramın farklı disiplinler tarafından ele alınması çok boyutluluğu beraberinde getirdiği için tek bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle, farklı açılardan ele alınan kimlik ve toplumsal kimlik kavramlarıyla ilgili birçok tanımlama sıralayabiliriz. Aydoğdu (2004), çeşitli kimlik tanımlamaların merkezinde bulunan ‘özne’ kavramının, kimlik tanımlanmasındaki çeşitliliğe vurgu yaptığını ve bu durumun kavram tanımında çözümlenmeyi kolaylaştırdığını belirtmektedir. Kimlik (identity) terimi, Latince ‘idem’ kökünden türetilmiştir. İdem sözcüğü, sürekliliği içeren bir olguyu ifade etmek için kullanılır. Türkçe’de ise kimlik, ‘kim’ soru kökünden türetilmiştir ve zorunlu bir aidiyeti, aynı olmayı, tek olmayı ifade eder (Aydoğdu, 2004, s. 117).

Connolly’ye (1995) göre, kimlik kendimizi nasıl tanımladığımızdan veya gördüğümüzden ziyade, ne olduğumuzu ve nasıl tanındığımızı ifade eder. Aynı zamanda bir kimliğin var olabilmesi için farklı kimliklerin var olması gerektiğini savunur (s. 92-93). Sözen, kimlik kavramının toplumun, halkın veya bireyin kendisini nasıl tanımladığını gösteren bir kavram olduğunu belirtir, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal süreçlerle ilgili de birçok bilgi içerdiğini vurgular (1999, s.19). Kimlik terimi uzun bir tarihi serüvene sahip olsa da bu şekliyle popüler olarak yirminci yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır (Marshall, 2005, s. 405). Tarihsel ve toplumsal süreçlerin insanları farklı konumlandırması sonucu, kişilerin ortak veya farklı yönlerinin ortaya çıkmasıyla beraber, kimlik kavramının farklı toplumların niteliklerini, tutum ve davranışlarını anlamada yardımcı konumunda olduğunu görebiliriz (Janich, 2003, s.41). Toplumsal ve kültürel açıdan bakıldığında kimlikler yaşanan iklime, içinde bulunulan ekonomik duruma ya da toplumsal tabaka gibi faktörlere bağlı olarak farklılıklar gösterebilmektedir. Bu nedenle kimlikler durağan değil sürekli değişim

içerisindedirler. Bireyin benliği oluşurken içinde bulunduğu toplum, toplumun belirlediği roller, aile yaşantısı ve cinsiyet gibi faktörler tarafından etkilenir (Baumgärtel, 1997, s. 54). Kimlik oluşumu bir süreçtir ve bu süreç içerisinde bireyler veya toplumlar sürekli birbirlerini kıyaslayarak yeni bakış açıları, kurallar veya değerler edinir. 'Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde' de kimlik "Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü" (TDK, 1998, s. 1324) şeklinde ifade edilir.

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkıldığında, modern bilimde kimliğin doğuştan değil sonradan kazanılan, hatta sürekli değişim içerisinde olan bir olgu olduğunu görmekteyiz. Aşağıda kimlik kavramları bağlamında, kuramlar somutlaştırılacaktır. Kuramları sınırlandırmak adına sadece belirli başlıklara değinilecektir.

2.1. BİREYSEL KİMLİK VE KİMLİK KEŞFİ

Birey, kim olduğunu, kim olmak istediğini ve toplum tarafından nasıl algılandığını düşünerek, benliğini oluşturur. Kimlik, kendi benliğimizi kavramamızı sağlarken aynı zamanda başkaları hakkında da bilgi sahibi olmayı, karşımızdaki insanların düşünce ve davranışlarını ön görebilmeyi sağlar (Hogg ve Vaughan, 2014). Kimlik bireyin kendi karakterini belirlediği gibi çevresiyle olan farklılıklarını da ortaya koymakta yardımcı olur (Zengin, 2016). Sürekli çevresiyle etkileşim halinde olan birey, kimliğini oluştururken içinde yaşadığı kültür, toplum ve özellikle de aile olgusu tarafından etkilenir (Bendle, 2002). Bu açıklamalar doğrultusunda kimliğin sadece bireysel değil aynı zamanda kültürel ve toplumsal özelliklerinin de bulunduğunu söyleyebiliriz. 'Bireysel kimlik' konusunda birçok çalışma bulunmaktadır. Konuyu sınırlandırabilmek için 'Bireysel Kimlik' konusunu ele alırken Erik Homburger Erikson, James Marcia ve Michael Berzonsky adlı kuramcılar üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Erik Homburger Erikson ve Kimlik Keşfi

Freud'un öğrencisi olan ve onun psikanaliz kuramından etkilenen Erikson, bireysel kimlik kavramını irdelemiş ve sekiz evreli bir psikososyal gelişim kuramı önermiştir. Erikson'un bu kuramı, insan yaşamında yer alan her dönemi ele aldığı için insan gelişimi üzerine öne sürülmüş en geniş kapsamlı açıklama konumundadır (Erikson, 1968). Kimlik keşfi süresince anne ve babanın bakımı, okul, toplum, kültür, meslekler ve değerler çocuğu ve bireyi etkilemektedir. Çocuk psikososyal gelişimini kendi yaşamı yanı sıra içinde bulunduğu toplumsal yaşamın içerisinde gerçekleştirmektedir. Bu durum, içinde bulunduğumuz kültürün çocuk gelişiminde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Miller, 1993). Erikson'un çalışmasındaki bireysel kimliğin sekiz evresi şu şekildedir;

1. Temel Güvene Karşı Güvensizlik:

Buradaki önemli kişi ve etki alanı özellikle annedir. Bu evrede gerçekleşen temel kazanım umuttur. Güven sağlıklı kişilik gelişimi için gereklidir. Güven duygusuna duyulan ihtiyaç nedeniyle birey, kendine, başkalarına ve dış dünyaya karşı güven oluşturmalıdır. Bebeğin bakımını üstlenen annenin veya onun yerine geçen yetişkinin ona davranış biçimi sonucunda, bebekteki güven ya da güvensizlik duygusunun temelleri oluşur. Bebeğin gereksinimleri karşılandığı takdirde, bebek çevresine ve yakınlarına güven duymaya başlar. Gereksinimler sürekli olarak karşılanmadığında ise bebek dünyayı tehlikeli ve güvensiz bir yer olarak algılar ve bu durum sonraki evreleri de olumsuz etkiler.

2. Özerkliğe Karşı Utanç ve Şüphe:

Buradaki önemli kişi ve etki alanı ebeveynlerdir. Erken çocukluk olarak da bilinen bu evrede gerçekleşen temel kazanım iradedir. Çocuklar, yetişkinlerin özellikle ebeveynlerin yardımıyla psiko – motor hareketlerini, yürüme ve konuşma kabiliyetlerini geliştirirler. Yürümenin ve konuşmanın gelişmesiyle beraber, ebeveynlere karşı duyulan bağımlılık azalır. Eğer bu gelişim sürecinde,

çocuğun kendi eylemlerini gerçekleştirmesi anne baba tarafından engellenirse, bağımlılık duygusundan kurtulamayan çocuk, bağımsızlık duygusunu kazanamaz.

3. Girişkenliğe Karşı Suçluluk:

Buradaki önemli kişi ve etki alanı çekirdek ailedir. Oyun çağı olarak da bilinen bu evrede gerçekleşen temel kazanım amaçtır. Çocuk bu evrede çevresinde olup bitenlere karşı daha duyarlı ve meraklıdır. Çocuk kendisine inanma duygusu geliştirirken aynı zamanda çevresindeki nesnelere ve kendi yeterliliklerini keşfetmeye çalışır. Dünyayı anlamlandırmak için sürekli sorular sorulan bu evrede çocuklara özenle yaklaşmak çok önemlidir. Bu dönemde çocuğu azarlamak, ayıplamak ya da cezalandırmak çocuğun suçluluk duygusu geliştirmesine neden olur.

4. Başarıllılığa Karşı Yetersizlik:

Buradaki etki alanı mahalle gibi çevreler ve okuldur. Okul çağı olarak da bilinen bu evrede gerçekleşen temel kazanım yetkinliktir. Ergenlik öncesi bu dönemde çocuk yaptığı işlerde başarılı olmak, beğeni toplamak ve hem okulda hem de evde takdir kazanmak ister. Bedensel gelişimin yavaşladığı, fakat sosyal ve cinsel rollerin belirginleştiği bu süreçte, güçlü yönlerinden ziyade eksik yönlerine odaklanılan çocuklarda yetersizlik duygusu oluşur.

5. Kimliğe Karşı Kimlik Karmaşası:

Ergenlik dönemini kapsayan bu süreçte etki alanı akran gruplar, dış gruplar ve liderlik modelleridir. Buluş çağı olarak da bilinen bu evrede gerçekleşen temel kazanım bağlılıktır. Bu dönemde çokça 'ben kimim' sorusu sorulur ve kimlik arayışı yoğunlaşır. Önceki dönemler bu dönemde birleşir ve çocukluk döneminin bitmesiyle beraber birey, kim olduğuyla ve ne yapmak istediğiyle yüzleşmek zorunda kalır. Bu dönemde bireyin bir kimlik kazanması mümkün

olduğu gibi, kim olduğu ve ne yapmak istediği konusunda karar alamaması sonucunda, kimlik karmaşasıyla karşı karşıya gelmesi de mümkündür.

6. Yakınlığa Karşı Yalnızlık:

Buradaki önemli kişi ve etki alanı partnerlerdir (arkadaşlık, cinsellik, rekabet, işbirliği). Genç yetişkinlik olarak da bilinen bu evrede gerçekleşen temel kazanım sevgidir. Birey artık çevresindeki kişilerle yakın ilişkiler ve dostluklar kurmaya başlar. Diğer insanlarla bütünleşme ve toplum tarafından kabul görme bu dönemin kritik özelliğidir. Bir önceki evrede kişilik yeterince geliştirilemediyse, birey yalnızlığa ve izole hayata mahkûm olur.

7. Üretkenliğe Karşı Durgunluk:

Buradaki önemli kişi ve etki alanı beraber yaşanan eş ve iş bölümüdür. Yetişkinlik olarak da bilinen bu evrede gerçekleşen temel kazanım içtenlikli ilgidir. Birey burada üretken olmak istediği, anne babalık yaptığı veya çevresi için yararlı şeyler yapmak istediği bir dönemdedir. Bu süreçte genç kuşaklara bir şey katabilmek çok önemlidir. Bunu gerçekleştiremeyen yetişkinler işe yaramama duygusuna kapılarak kendisini yetersiz hisseder.

8. Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk:

65 yaş ve üstünü kapsayan bu süreçte önemli kişi ve etki alanı 'insanlar' ve 'benim gibilerdir'. Yaşlılık olarak bilinen bu evrede gerçekleşen temel kazanım bilgeliğidir. Birey bu dönemde geçmişini ve ölümü sorgular. Birey ölümü kabullenebilmesi için verimli bir yaşam geçirmiş olduğunu ve yaşamsal amaçlarına ulaşmış olduğunu hissetmelidir. Böylelikle birey bilgeliğe ulaşabilir (Erikson, 1979 ve 2020).

Erikson (1968), kimlik keşfi sırasında, insanın biyolojik gelişiminde olduğu gibi aşamalı bir kimlik gelişiminin olduğunu savunmuştur. Bireyin biyolojik yapısı ve gelişim seyri, örneğin yukarıda da bahsettiğimiz üzere kadın ya da erkek olmak

kimliğimiz üzerinde çok önemli bir etkiye sahiptir. Erikson, kimlik keşfini hem bireyi hem de kişinin yaşadığı toplumu merkeze alarak geliştirdiğini vurgular. Bireyin gelişiminde bilişsel, duyuşsal ve toplumsal olgular ve bu olgular arasındaki ilişkiler önemli bir role sahiptir. Bütün bunlar değerlendirildiğinde, bireyin yaşam içerisinde gelişmesi ve bireyselleşmesi sonucunda 'ben kimim' sorusuna verdiği cevap kimliğini oluşturmaktadır (Erikson, 1968).

2.1.2. James Marcia ve Kimlik Keşfi

Erikson'un kuramını ilk olarak test eden Marcia (1966) kimlik statüleri kavramını önermiş ve kimlik keşfine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Kimliği dört statüye ayıran Marcia bu modelde özellikle keşif (exploration) ve bağlanma (commitment) kavramlarıyla kimlik boyutlarını açıklamaya çalışmıştır. Keşif kavramı seçeneklerin araştırılmasını yani ergenlik döneminde kişinin kendisi için olası olguları örneğin iş, inanç ve düşünceleri sorgulaması ya da seçenekler arasında seçim yapması ve bu seçimler doğrultusunda davranışlar ortaya koyması anlamına gelmektedir. Kısaca keşif, alternatif olabilecek farklı kimlikler arasından seçim yapmayı ifade eder. Marcia'nın öne sürdüğü dört kimlik statüsü şunlardır (Marcia, 1966,1993);

1. Dağınık Kimlik Statüsü

Bu statüdeki bireyler gelişigüzel keşif yapar, ancak bir bağlanma gerçekleştirmez. Bağlanma yapmayan kişiler din ya da politik görüş gibi konularda kişisel bir bağlanma gerçekleştirmemiştir.

2. İpotekli Kimlik Statüsü

İpotekli kimlik statüsünde keşif düzeyi düşük olmakla beraber, bağlanma düzeyi yüksektir. Bu bireyler anne baba, akraba gibi önemli kişilerin beklentilerine göre kimliklerini oluştururlar. Başkalarının belirlediği roller böyle durumlarda sorgulama yapılmadan kabul edilir ve böylelikle ipotekli kimlik oluşmuş olur.

3. Askıya Alınmış Kimlik Statüsü

Moratorium olarak da bilinen bu statüde keşif düzeyinin yüksek olmasıyla beraber bağlanma düzeyi düşüktür. Sürekli seçenekleri araştıran bu bireyler denemelerde bulunsa da bağlanma gerçekleştirilmeyip sürekli farklı roller denerler. Marcia'ya göre askıya alınmış kimlik başarılı bir kimlik için ön koşuldur.

4. Başarılı Kimlik Statüsü

Bu statüdeki bireyler çokça keşif yaparak, farklı roller deneyimler ve askıya alınmış kimlik statüsünden farklı olarak birey bağlanmalar gerçekleştirir. Başarılı kimlik statüsünde yer alan bireyler ergenlik dönemini kapsayan kimliğe karşı kimlik karmaşasını başarıyla çözümlenmişlerdir.

2.1.3. Michael Berzonsky ve Kimlik Keşfi

Kimlik konusuna katkı sağlayan bir diğer kuramcı Berzonsky (1992), kimlik stilleri modelini geliştirmiştir. Marcia'nın kimlik statülerinin altında farklı süreçlerin yer aldığını savunmuştur. Berzonsky bireyin kimlikle ilgili konularda, bireyselleşme sürecinde, problem çözmede veya karar vermede farklı stratejiler uyguladığını öne sürmüştür. Berzonsky'e göre bu stratejiler bilgi yönelimli, norm yönelimli ya da kaçınma yönelimli olabilmektedir. Kısaca açıklamak gerekirse, bilgi yönelimli kimlik stiline sahip bireyler, benlikle ilgili birçok alternatifi değerlendirir ve uygun bulduğunu kullanır. Bu kimlik stili Marcia'nın başarılı ya da askıya alınmış kimlik statüsüne karşılık gelmektedir. Norm yönelimli kimlik stiline baktığımızda ise, bireylerin aile fertleri ya da toplum tarafından etkilendiği ve onların isteklerini merkeze alarak bağlanmalar gerçekleştirdikleri vurgulanmaktadır. Norm yönelimli kimlik stiline sahip olan bireyler Marcia'nın kimlik statüleri sınıflamasında ipotekli kimlik statüsüne karşılık gelmektedir. Üçüncü kimlik stili olan kaçınma yönelimli kimlik stiline sahip bireyler kimlikle ilgili konularda karar vermekten kaçınırlar ve kişisel sorunlarını ertelerler. Bu durum

Marcia'nın dağınık kimlik statüsüne karşılık gelmektedir (Berzonsky, 1992; Berzonsky ve Ferrari, 1996).

Berzonsky'e göre kimlik keşfi ve karar verme sürecinde bireyler, seçenekleri ve sonuçları sistematik bir şekilde değerlendirirler. Özellikle kimlik oluşumunun sürekli olarak devam ettiğini vurgulayan Berzonsky, bireyin keşif ve bağlanma sürecini gerçekleştirdikten sonra, yeni bilgiler edinmeye devam ettiğini, dolayısıyla da yeni bilgilerin var olan kimlik yapısını yeniden yapılandırdığını ileri sürmüştür (Berzonsky, 1992).

2.2. TOPLUMSAL KİMLİK VE KİMLİK KEŞFİ

Bilgin (1999) toplumsal kimliği "belirli bir alanda kök salmış birtakım grupların diğer gruplardan farklarını ortaya koyma, vurgulama talebi" (s. 59) olarak tanımlar. Özdemir, toplumsal kimlik bireyin içerisine doğduğu toplumun özelliklerine, örneğin sanat, din, dil, gelenek ve göreneklerine karşı geliştirdiği bir aidiyet bilincini ifade eder der (Özdemir, 2001).

Sosyal kimlik kuramı, toplumsal ilişkilerin önemini vurgulayan, Tajfel ve Turner tarafından ortaya atılmış bir kuramdır. Tajfel ve Turner bu kuramda bireysel kimlik ve sosyal kimlik olmak üzere iki farklı kimlik yapısına değinmiştir (Tajfel, 1982; Tajfel ve Turner, 1979). Davranışlarımız, kişiliğimiz, düşüncelerimiz, beğeni ve becerilerimiz kısaca bizi diğerlerinden ayıran niteliklerimiz kişisel kimliğimizi tanımlarken, üyesi olduğumuz toplumsal grupların nitelikleriyle kendimizi tanımladığımızda, örneğin "ben türküm" veya "ben kadınıım" gibi ifadelerle sosyal kimliğimizi ifade etmiş oluruz (Demirtaş, 2012, s. 77).

Sosyal kimlik kuramına göre bireyler belirli bir sosyal sınıfın üyesi olarak hareket ederler (Mlicki ve Ellemers, 1996, s. 98). Bireyler kendilerini üyesi oldukları sosyal grubun ışığında tanımlar, değerlendirir ve sınıflandırır (Turner, 1987, s. 30). Bireyin olumlu ya da olumsuz bir sosyal kimliğe sahip olması, üyesi olduğu sosyal grubun konumuna ve yapısına bağlıdır (Turner ve Brown, 1978, s. 260).

İçinde bulunulan toplumun bireysel kimlik oluşumunda etkili olduğunu vurgulamıştık. Fakat bireyin toplum tarafından belirlenen benliği dışında onu diğer insanlardan ayıran kendine özgü bir benliği de vardır. Bu durum bireyin grup içerisinde ortak davranışlar sergilerken aynı zamanda kendi benliğini ortaya koyan davranışlar sergilemesine yol açmaktadır (Hogg ve Abrams, 1988, s. 10). Bireyler sürekli aynı gruplara bağlı kalmamakla beraber, farklı bir sosyal gruba dâhil olduklarına kolayca yeni grubun kimliğini sahiplenirler. Aşırı sahiplenme sonucu birey, sosyal kimliği kendi kimliğinden üstün tuttuğu takdirde, yani bireyin kendi kimliğini gölgede bırakması sonucu 'kişisizleştirme' yaşanabilir (Turner, 1991, s. 65). Burada kimliğin bağlamsal değişiminden bahsedilir. Bu durum grup içi koşullardan yüksek derecede etkilenmeyi ve bunun sonucunda birey olarak davranmayı bırakıp sadece bir grup üyesi olarak davranmayı tanımlar (Hogg, 1993, s. 107).

Sağlam bir kültür gelişimi için hem bireysel hem de toplumsal gelişim süreçlerinin birbirleriyle kısmen uyumları ya da birbirlerini dışlamaları gerekir. Bireyler ve kültürel topluluklar bireyselleşmeli, özgürleşmeli, dışlanmamalı ya da tek bir kalıba sokulmamalıdır, aksi takdirde o bireyin ya da topluluğun kültürel gelişimi zorlaşır. Örneğin Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerini toplum içinde toplum (Parallelgesellschaft) kavramlarıyla ötekileştirip, alman toplumunca öngörülen kalıplara sokma çabası görülmektedir (Kula, 2006).

2.3. GÖÇMENLİK VE KİMLİK

Göçmenler, gittikleri ülkelere kendi benlikleriyle göç ederler. Yanlarında dilleri, dinleri ve kültürleriyle hareket ederler (Knox ve Pinch, 2010, s. 169). Göç eden toplum ile göç edinilen yerel toplum arasında kaçınılmaz bir şekilde ilişkiler ve alışverişler oluşur. İkili ilişkilerin yoğunlaşmasıyla beraber iki farklı kültürün sentezlenmesi sonucu göçmelerde yeni kimlik arayışları başlamaktadır (Knox ve Marston, 2016, s. 414). Kendi kültüründen farklı bir kültür ile karşı karşıya kalınması sonucu, göçmenlerin kimliklerinde bir değişim süreci başlamaktadır.

Bu durum yerel topluma uyum sağlamak ile kendi kimliğini korumak arasında bir ikileme yol açmaktadır (Yayak, 2015, s. 76).

Buna örnek olarak Almanya'ya göç edenleri gösterebiliriz. Birinci kuşak göçmenlerinin çoğunlukla anavatanlarına bağlı kaldıkları gözlemlenirken, ikinci kuşak için aynı durum söz konusu değildir. Bunun nedeni "birinci kuşak Türkiye kökenlilerin, sosyalleşme ve kültürlenme süreçlerinin önemli bir bölümünü Türkiye'de tamamlayarak yurtdışına giderken ikinci kuşağın Almanya'da yetişmesidir. Birinci kuşak, kolektif belleği, günlük yaşamı biçimlendirme tarzı ve beğenileri büyük ölçüde Türkiye ve Türk kültür ortamında oluşturmuştur" (Kula, 2012, s. 7). Birinci kuşağın kimlikleri geldikleri ülkeye bağlı olduğundan değiştirilmesi çok zordu. İkinci ve sonraki kuşaklar için bu durum farklıydı. Kimlik oluşumunun en yoğun yaşandığı ergenlik dönemini çok kültürlü göçmenlik ortamında gerçekleştiren Türk gençleri, aile, akraba, tanıdık ve sırf ailelerin vermiş olduğu memleket duygusuyla bağlı oldukları ülkelerinin dışına çıkarak, okul, arkadaş çevresi gibi farklı ortamlara katılarak 'bir dış kimlik' edinmişlerdir (Kula, 2006, s. 505).

"Kimlik hem bireyin kendisi ile diğerleri arasında bir farklılaşma içerir, hem de kendisiyle diğerleri arasındaki özdeşleşmelerden hareketle inşa edilir" (Bilgin, 2007, s. 45-95). Gençlere baktığımızda hem birey olarak kabul görülmek istedikleri, hem de asıl ait oldukları Türk toplumu tarafından onay beklediklerini söyleyebiliriz. Bu durum, gençlerin özsaygı ihtiyaçlarının sağlanması için gereklidir (Kula, 2006, s. 506).

Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen kalıcı göç, yeni toplumsal yaşam alanlarının oluşturulmasına neden olmuştur. Dışlanmaya karşı kendini bu şekilde korumaya alan göçmenler, yapılan hem yasal hem de toplumsal ayrımcılıktan uzaklaşma olanağı bulup, kendilerini güvende hissetmelerine yardımcı olmuştur. Bu tarz yaşam alanları kimi araştırmacı tarafından 'Getto' olarak ifade edilmiştir. Bu durum göçmenlerin kendilerini dışlaması olarak yorumlansa da, onlara kendi kültürlerini koruma, geliştirme ve ifade etme olanağı da sağlamıştır (Kula, 2006, s. 514-518).

80'li yıllarda göçün geçicilikten kalıcılığa dönüşmesiyle birlikte kültürel kimliğin yeniden inşasına başlandı ve yerleşik topluma geçiş sağlamak için konut edinimi, iş kurmak gibi girişimlerde bulunuldu. Özellikle ikinci kuşak ve sonrası Türk gençlerinin eğitim-öğretimlerini tamamlayarak her alanda mesleki olarak aktifleşmesi ve alman vatandaşlığına geçişlerin artması, "Türk topluluğunun Alman toplumunun ayrılmaz bir parçası olma sürecini hızlandırmıştır" (Kula, 2006, s. 514-518).

Günümüzde göçmenlerin hem yeni kültüre uyum sağlama hem de etnik kültürünü devam ettirebilmelerini kapsayan 'entegrasyon' kavramı tercih edilmeye başlanmıştır. Bilgin'e göre (2007, s. 265) göçmenlerin kendi kimliklerini koruması ve aynı zamanda farklı toplumlarla bir arada yaşaması için entegrasyon gerekmektedir.

Entegrasyon kavramı genellikle sistem entegrasyonu ya da sosyal entegrasyon olarak iki farklı perspektiften ele alınmaktadır. Sosyal entegrasyona dayanan teorilerden biri Esser'in (2000, s. 56-58) 'sosyal entegrasyon teorisi'dir. Almanya'da yaşayan göçmenlerin sosyal entegrasyonu hakkında çalışmalar yapan Esser'e (2000, s. 56-66) göre, kimlik, kültürleşme, etkileşim ve sosyal-ekonomik-politik konum sosyal entegrasyonu oluşturan boyutlardır. Sistem entegrasyonu ise, göç alan ülkede, göçmenler ile yerel halkın çatışmaya girmeden göçmenlerin topluma dâhil edilmesidir. Göçmenler gittikleri ülkede çalışarak ve ekonomiye katkı sağlayarak, vergilerini ödeyip yasalara uydukları sürece sisteme entegrasyon sağlarlar. Sistem entegrasyonu için göçmenlerin dil bilmeleri ya da iletişim kurmaları gerekmemektedir. Fakat bu durum sosyal entegrasyonda farklılaşmaktadır. Esser (2000, s. 58-61) dört farklı entegrasyon biçiminden bahseder. Birinci entegrasyon biçimi 'segrasyon', kişinin öz kültürüyle uyumun baskın olduğu durumdur. İkincisi 'asimilasyon', yeni kültüre uyumun baskın olduğu durumu ifade eder. Üçüncü olarak 'çoklu entegrasyon' hem öz kültüre hem de yerel kültüre uyumun olduğu durumları ifade eder. Son olarak da her iki kültüre de uyumun olmadığı ve reddedildiği durum 'marjinalleşme'dir. Fakat Esser, kuşakların ilerlemesiyle birlikte daha çok asimilasyonun görüleceğini savunmuştur. Bu kavramların anlaşılması,

göçmenlik ve kimlik bağlamında yerinin belirlenmesi için kültür kavramının tanımlanması gerekmektedir.

3. BÖLÜM

KÜLTÜR

Kültür kavramı Latince ‘cultura’ sözcüğünden gelmektedir. Bu sözcük kök itibariyle toprağı işleme, ekme ve bakım yapma anlamına gelmektedir (Gamm, 1978, s.84). Kültür kavramının anlamı zamanla genişlemiştir. Kültür kavramının etimolojisine bakıldığında, tarihsel sürecin insanın bedensel ve düşünsel etkinliklerinin sonucunda belirlendiğı görölür. Kültürün gelişim tarihine bakıldığında ise, bu kavramın insanın ve toplumun geçirdiğı değışimler ve gelişimler doğrutusunda evirildiğı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda “kültür bütün toplumsal etkinliklerin ve eylemlerin görünümünü, içeriğini, yönetimini ve boyutunu ifade eder. Tek tek bütün toplumsal edimlerin görüngüsü veya görünümü kültürün ve kültürel olanın temelini oluşturur” (Kula, 2012, s.44). Kültür, insanın ortaya koyduğı içinde insanın var olduğı tüm gerçeklik demektir. Öyleyse

“kültür deyimiyle insan dünyasını taşıyan, yani insan varlığını gördüğümüz her şey anlaşılabilir. Kültür, doğanın insanlaştırılma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir. Kültür, insanın kendini kendi evinde duymasını sağlayacak bir dünya ortaya koymasıdır. Buna göre kültür, böylesi bir dünyanın anlam-varlığına ilişkin tüm düşünülebilirlikleri içerir: insan varoluşunun nasıl ve ne olduğudur kültür. İnsanın nasıl düşündüğü, duyduğı, yaptığı, istediğı; insanın kendisine nasıl baktığı, özünü nasıl gördüğü; değerlerini; ülkülerini, isteklerini nasıl düzenlediğı, - bütün bunlar hep kültürün öğeleridir. İnsanın ne tür bir yaşama-biçemi, ne tür bir var olma programı, ne tür bir eylem-kalıbı benimsediğı kültürdür hep. Teknik, ekonomi, hukuk, estetik, bilim, devlet, yöntem – insanın meydana getirdiğı her şey kültüre girer. [...] İnsanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etki-leşmelere, her türlü yapıp yaratma alışkanlıklarına, bütün ‘manevi’ ve ‘maddesel’ yapıt ve ürünlere kültür denir” (Uygur, 1996, s.17).

Kültürler arasında var olan ve gözlemlenebilen biçimsel özgünlükler, farklılıklar ya da benzerlikler, bir kültürün içerisinde geliştiğı tarihe, coğrafyaya, doğaya ve

toplum koşullarına bağlıdır (Kula, 2006). Aynı şekilde Yıldız, kültür kavramını bir toplumun genel yaşam biçimi olarak tanımlamaktadır (Yıldız, 2005). Özetle kültür kavramının hem bir toplumu diğer toplumlardan ayırttığını hem de toplum içerisinde birleştiren özelliklerinin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü tek bir kişinin bir kültür yaratması mümkün değildir. Kültürün oluşabilmesi için başta bir topluma ya da toplumsal ortama ihtiyaç duyulur. Bir toplum gereksinimlerini karşılayabilmek için, birlikteliğe ve iş bölümüne gereksinim duyar. Bir insan tek başına gereksinimlerini karşılayamayacağından, birliktelik ve iş bölümü süreci kültür yaratımına ve kültürün temeli olan toplumsallığa katkıda bulunur (Kula, 2006).

Bir insan hangi kültüre ya da hangi topluma doğduğu fark etmeksizin, o kültürde ve o toplumda kendisinden önce yaşamış ve etkileşim içerisinde bulunmuş insanların kültür birikimini önünde bulur ve onu mümkün olduğunca edinir (Kula, 2006). “İnsanlar, doğdukları andan itibaren mensup olduğu toplumda mevcut olan, geçmişe dayanan ve dillendirilmeyen ama herkese ‘malum’ olan bir uzlaşmaya da katılmış olurlar”. ‘Malum’ görülen ve uzlaşmaya varılmış kurallar ya da kültürel örüntüler daha sonra değineceğimiz üzere, bireylerin davranışlarını kontrol altında tutar. Bazı bireyler bunları kabul etmeyebilir, benimsemeyebilir ya da eleştirebilir; bazıları ise bunları verili kabul edip tartışmadan uyabilir (Kartarı, 2016, s. 275). Bu Kültürün gelenekler aracılığıyla yaşatılan, toplumsal sürekliliği sağlayan ve özellikle de geçmişten bize yadigâr kalan bir miras olduğunu vurgulamaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, “her gelenek, bir önceki kültürel uygulama yorumlanarak, güncele bağlantılandırılarak ve gelecek de göz önüne alınarak düzenlenip yaşatılır” (Kartarı, 2016, s. 29). Özetle kültür, belirli bir (toplumsal) yapı tarafından yaratılır, fiilen mevcuttur nesillerce aktarılır ve sürekli olarak kendini yeniler. Hall’e göre, “kültür insanın aktarıcısıdır; insan yaşamının kültürle ilintili olmayan ve onun tarafından etkilenmeyen hiçbir yönü yoktur” (1976, s. 16-17).

Farklı bir bakış açısına göre, kültür aynı zamanda hem gücü hem de özgürlüğü ifade etmektedir. İçinde bulunulan toplumun ve kültürün bireylere aktarılması ya da empoze edilmesi, aynı zamanda belirli tutum ve davranışların yanı sıra

düşüncelerin de empoze edilmesi hatta bunların kontrol edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda bireyin yaratıcılığı ve yetenekleri de kültür tarafından geliştirilir. Kültürün üyesi, diğerlerinden farklılaşarak birey olur ve özgürleşir (Kartarı, 2016, s. 29). Bu durum ikinci bölümde bahsettiğimiz toplumsal kimlik ve kimlik keşfi başlığı altında daha detaylı anlatılmıştır. Aktırılan kültürel mirasların aynı zamanda toplum tarafından dayatılan kalıpyargılar olduğunu dolayısıyla da toplumsal cinsiyeti de içerdığını görebilmekteyiz.

Birçok toplumun bulunduğunu ve buna bağlı olarak birçok farklı kültürün ortaya çıktığını bilmekteyiz. Bir kültürün diğerlerinden farklı olduğunu karşılaştığımız hal, tavır, davranış tarzı, dünya görüşü, inanç, değer yargılar, kurum ve kurallar gibi olgulara bakarak söyleyebiliriz. Her kültür kendi değerlerini seçer ve normlar oluşturur. Kendini kurumlar aracılığıyla somutlaştıran kültürler, kendi sınırlarını çizer ve diğerlerinden ayrılır. Bireyler kendi kültürlerinden bahsederken, diğer kültürler 'yabancı' konumuna düşmektedir. Bireyin kendisini bir kültürün mensubu olarak tanımlayabilmesi, bireyin kendisini dışında tuttuğu, farklı gördüğü kültür ya da kültürlerin referans alınmasıyla mümkündür. Yani birey kendini (beni) tanımlayabilmek için başkasına ihtiyaç duyar. Bu durumda kültür, referans alınacak başka bir kültür olmadan, tek başına tanımlanamaz (Greverus, 1987, s. 71-73).

Kültürler birbirine muhtaçtır ve her daim etkileşim halindedirler, aksi takdirde güncel kalmaz ve gelişemezler, dolayısıyla ölmeye mahkûmdurlar. Kula'nın da dediği gibi, "Bir kültürün demokratikleşerek ve insancillaşarak gelişmesi, büyük ölçüde o kültürün eşitlik ve karşılıklı saygı ve kabul temelinde diğer kültürlerle gireceği etkileşimle olanaklıdır" (2006, s. 35). Yukarıda da belirtildiği gibi 'yabancı' bir kültür olmadan 'öz' kültürden bahsedemeyiz. Fakat aynı zamanda yabancı kültürlerle etkileşimin de şart olduğunu belirttik. Bu doğrultuda her kültürel etkileşim sürecinde 'öz' ile 'yabancı' diye adlandırılan değerler ya da değersizlikler buluşturulur ve yeniden biçimlendirilir. İnsanlığın ilerlemesinin ulaştığı bu düzeyde 'çağdaş' ve 'akılcı' toplum, geçmişini de göz önünde bulundurarak, kendi dışındaki kültürlerin birikimlerinden faydalanmak istemektedir ve onları kendi kültürüne uygun bir şekilde biçimlendirerek

edinmeye çalışır (Kula, 2006). Her kültür kendi içerisinde farklı doğrular ve farklı yanlışlar barındırabilir. Kültürleri farklı kılan faktörlerden biri de budur elbette. Kültürler birbirleriyle etkileşim halinde olsalar dahi, her zaman farklılıklar bulunmaya devam edecektir. Aksi takdirde zamanla kültürler aynılaştır ve tek tip bir kültür ortaya çıkar ki belirtildiği üzere ‘yabancı’ kültür olmadan ‘öz’ kültür var olamaz. Değnilmesi gereken farklılıklardan biri de kültürlerin, bireyin gündelik yaşamında yol gösterici olarak yararlandığı etik sistemleridir. Kültürden kültüre farklılık gösteren etik sistemler bazen kültürlerarası etkileşimlerde karşı karşıya gelmekte ve çoğunlukla da çatışmaktadır. Bu durum, bir kültürde doğru kabul edinilenin diğer kültürde yanlış kabul edinile bilindiğini kanıtlamaktadır (Kartarı, 2016).

3.1. KÜLTÜR VE DİL

Dil, kültürel bir varlık olan insanın vazgeçemeyeceği bir araçtır. Çünkü “dilsiz kültür olmaz” (Maletzke, 1996, s. 72). Bu bağlamda dünyadaki dil sayısı kadar kültür çeşitliliği de bulunmaktadır. Ayrıca dünyada ‘temel dillerin’ dışında lehçeler, şiveler veya bölgesel diller de bulunmaktadır. Bununla beraber kültür kavramının ne kadar geniş bir yelpazeyi kapsadığını görebiliriz (Kartarı, 2016).

“Dil bir kültür ürünüdür, bu nedenle de her dil ait olduğu kültürün değerlerini yansıtır” (Kartarı, 2016, s. 157). İnsanlar çocukluktan itibaren bireylerin birbirleriyle ve nesnelere karşı belirli kalıplarla iletişim kurduklarını idrak etmeye başlar. Oluşan bu bilincin sonrasında, ilk çocukluk yıllarından itibaren, büyüklerden aktararak ve gözlemlenerek anadilini kullanmayı öğrenirler. Büyüklerini bu konuda da kopyalayan çocuklar, dil ile birlikte o kültürün ve aile büyüklerinin sözlü iletişim davranış kalıplarını da dil ile birlikte öğrenir ve anlar. Bu şekilde içerisinde doğmuş olduğu kültürün bir üyesi olur (Kartarı, 2016). Yine burada da toplumsal olguların (toplumsal cinsiyetin) kültür çatısı altında dil yoluyla öğrenilip aktarıldığını görebilmekteyiz.

Dille kültür arasındaki ilişki ilk kez Franz Boas tarafından vurgulanmıştır. Franz Boas kültürü bir bütün olarak ele aldığı için, yapısalcıların öncülerinden kabul

edilir. Boas'ın Kuzey Amerika araştırmalarına dayalı olarak, sözcük dağarcıkları arasındaki farkı belirlemek için verilen en yaygını 'kar' örneğidir. Amerikan İngilizcesinde 'kar' sözcüğü için yalnızca iki sözcük kullanılırken (snow, slush), Eskimo dilinde karla ilgili 20'den fazla sözcüğe rastlamak mümkündür. Her sözcük karla ilgili farklı koşulları belirtmek için kullanılır. Türkiye'ye baktığımızda ise 'kar' sözcüğü ile farklılıkların bölgesel olarak dahi değiştiğini görebilmekteyiz. Güney ve batı kıyılarında kullanılan sözcük sayısı ile Doğu ve Orta Anadolu'da kullanılan sözcük sayısının epeyce farklı olduğu bilinmektedir (Kartarı, 2016).

“Bir grubun dili, o grubun dünyaya bakış tarzı ile yakından ilgilidir. Dil ve dünya görüşü karşılıklı olarak birbirinin referansıdır. Bir grubun ortak dili, aynı zamanda o grubun ortak dünya görüşünün belirleyicisidir. Bireyin dünyayı algılama ve yaşama biçimi, büyük ölçüde onun dili tarafından belirlenir. Ama dil, aynı zamanda bireyin kültür tarafından şekillendirilmiş yaşantısının ifadesidir ve farklı kültürlerin dünya görüşleri, yönelimleri, beklentileri ve gereksinimlerine göre yapısını belirler ve diğer dillerden ayrılır” (Kartarı, 2016, s. 159).

Konuya bu açıdan bakıldığında, “dili oluşturan her sözcük bir kültürün üretimini anlatır. Göstergelerin ve bunların işlevli kullanımlarını belirleyen kuralların toplamı da dili oluşturur” (Kula, 2006, s. 32).

Dil, kültürü taşıyan konumundadır ve kültür gelecek nesillere dil aracılığıyla aktarılmaktadır. Yine dil sayesinde kültürler bu şekilde kalıcılaştırılır. Birbirine ihtiyaç duyan ve birbirini tamamlayan bu iki olguya baktığımızda, dilin zenginliğinin kültürü, kültürün zenginliğinin de dilin gelişmişliğinin göstergesi olduğunu görebiliriz. Humbold'a göre, “dillerin çeşitliliği yalnız gösterge ve sembollerin farklılığı değil, dünya görüşlerinin farklılığıdır” (Maletzke, 1996, s. 73).

Kültür sözlü olarak aktarıldığı gibi yazılı olarak da aktarılmaktadır. Hatta kültürün aktarılabilmesi ve kalıcılaşabilmesi için yazıya dökülmesi şarttır. Günümüze sırf

yazıya döküldüğü için ulaşabilmiş birçok örnek mevcuttur. Yazıya dökmek sadece o kültürün devamını değil birikimini de sağlamaktadır (Kula, 2006).

Özetle, “Dil, kültürü hem kurar hem geliştirir: genellikle toplumsallaşmayı da toplumsallaşmayla birlikte tarihsel sürekliliği de sağlamakla insan varlığını eksiksizce olanaklı kılar. Ortak bir dil konuşanlara özgü bir topluluğun üyesi olan insan, belli bir kültürün de üyesi durumundadır” (Uygur, 1996, s. 19).

Kültürler arasındaki farklılıkları ve bu farklılıkların birlikte gerçekleşen iletişim sürecini daha iyi anlayabilmek adına, alanla ilgili oluşan kavramların tanımlanması ve bu kavramları ifade eden başlıca terminolojinin üzerinde durulacaktır. Bildiğimiz üzere insan toplumsal bir varlıktır ve kendi kimliğini toplumsal ve kültürel ilişkiler sayesinde oluşturur ve iletişimin çeşitli formları sayesinde yaşamın anlamını yeniden inşa eder (Kartarı, 2016).

Günümüzdeki nüfus artışı, ekonomik sebepler ve 19. Yüzyılda sanayileşmenin başlamasıyla insanların farklı şehirlere göç etmesiyle beraber, farklı kültürlerin birleşmesinin ve bir arada yaşamasının artık kaçınılmaz bir gerçek olduğunu görmekteyiz. Buna bağlı olarak Yıldız, modern toplumlarda kültür kavramının sınırlandırılması ve tanımlanması pek de kolay değildir, der (Yıldız, 2005, s. 1). Göç ve buna bağlı olarak farklı kültürlerin bir arada yaşaması, farklı kültürlerin etkileşimini hiç olmadığı kadar arttırmıştır. Bunların sonucunda ‘çok-kültürlülük’, ‘kültürler-arasılık’ veya asimile olma endişesine bağlı olarak ‘asimilasyon’ gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlar doğrudan ya da dolaylı olarak göçmenlerin eserlerini yani göçmen edebiyatını etkilemektedir. Çalışmamızda incelenecek olan Emine Sevgi Özdamar romanlarını ve bu çerçevede gerçekleşen toplumsal cinsiyetin daha iyi anlaşılabilmesi için, kültürle ilgili bu ve bu gibi birkaç kavrama değinilecektir.

3.2. TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENİNDE KÜLTÜR KAVRAMI

3.2.1. Asimilasyon (Assimilation)

Asimilasyon (eritme) kavramı, aralarında ayırt edile bilinen kültürel farkların bulunduğu, birey veya sosyal grupların belirli bir sosyal grup ya da baskın kültüre benzeştirilme süreci anlamına gelmektedir (Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, 1997. S. 45). Chicago Okulu, göçmen ve etnik gruplarla ilgili çalışmalar yürütmüş ve asimilasyon teorisini önermiştir. Göçmenlerin göç ettikleri yeni kültürel ortamlarda asimile olma korkusuna odaklandıklarını görmekteyiz. Chicago okulunun temsilcileri Park ve Burgess (1969, s.735), analizlerinde asimilasyonu, “kişilerin ve grupların, diğerlerinin hatıralarını, duygu ve düşüncelerini, tutumlarını edindikleri, onlarla yaygın bir kültürel hayatta birleşerek tecrübelerini ve tarihlerini paylaştıkları bir nüfuz etme, yayılma ve nihayet benzeşme süreci” olarak tanımlamıştır. Buradan birleşen toplulukların birbirlerini etkilediklerini ve tamamladıklarını görebilmekteyiz. (akt. Schnapper, 2005, s. 202).

Tarih boyunca, farklı kültür ve ırka sahip toplumlar bir arada yaşamaya mecbur kalmıştır. Bu durum karşısında bazı devletler kendi kültürünü ve ırkını üstün tutarak, kendi yapısının dışında olan toplumlarla karşı karşıya geldiğinde, var olan farklılıkları yok etmeye ya da farklı olanları dışlamaya yönelik uygulamalar gerçekleştirmiştir. Bunun dışında bazı devletler, farklılıkları bir arada yaşatmayı diğer devletlere göre daha başarılı bir şekilde sürdürmüştür (Şan ve Haşlak, 2012). Habermas’a göre (2002), çok-kültürlü toplumlarda farklı bütünleştirici uygulamalar da mümkün. Habermas’ın önerisi vatandaşlık hakları temelinde şekillenmektedir.

“Ona göre farklı kültürel yaşam biçimlerinin eşit haklarla bir arada var oluşunu sağlamak için kolektif hakların bireyleri muhatap alan bir haklar öğretisini zorlayacak biçimde çeşitlenmesine gerek yoktur. Çünkü kimliğin oluştuğu yaşam biçimlerinin ve geleneklerin korunması, zaten üyelerinin

tanınması demektir; amaç idari uygulamalarla bir soyu korumak değildir”
(akt. Çelik, 2008, s. 323).

Asimilasyon politikalarına baktığımızda, farklı toplumlara göç yoluyla ya da özel nedenlerle gelen bireylerin ya da grupların, yeni topluma ve yeni kültüre uyum sağlamaları beklenmektedir. Asimilasyon da bu noktada karşımıza çıkmaktadır: bireyleri ya da grupları baskın yani egemen kültüre benzeştirme süreci. Asimile korkusunun burada baş göstermeye başladığını söyleyebiliriz. Çoğunluğun oluşturduğu egemen kültüre ait olabilmesi için kendi kimliğinden ve kültüründen feragat etmesi gerekir. Bu durum erime olarak da adlandırılmaktadır. Azınlık, erime olarak da adlandırdığımız bu durumu hem zihinsel hem de davranışsal boyutta gerçekleştirir (Erdoğan ve Vatandaş, 2020). ‘Erime’ terimine daha ayrıntılı değinecek olursak, bu kavramın ilk olarak Amerika’da ‘melting pot’ yani ‘erime potası’ olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Yukarıda da değinildiği üzere, egemen kültürün içerisinde bulunan etnik grup ya da grupların, kendi kültürlerini yok edecek şekilde, kendi içinde eritmesi, kendine benzetmesi ya da iki farklı kültürün bir araya geldiğinde iç içe eriyerek yeni bir grup oluşturması anlamlarını taşımaktadır. Özetle ‘melting pot’ bireyin kendi öz kültürünü unutup içinde bulunduğu yeni toplum ve kültürü benimsemesini ve kabullenmesini ifade etmektedir (Brems, 1995, 2). Başka bir toplum içerisinde erimek ve kendi köklerinden vazgeçmek elbette kolay değil ve herkes tarafından istenilen bir durum değildir. Asimile olma korkusunun var oluş sebebi de buradan ortaya çıkmaktadır. Fakat asimilasyonun gerçekleşebilmesi için her iki kültür de bunu istemeli ve bunun için çaba sarf etmelidir, aksi takdirde kuşaklar arası kutuplaşma ortaya çıkmaktadır. Her birey eşit düzeyde asimile olmayı başka bir deyimle başka bir toplum ya da kültür içerisinde erimeyi olumlu ya da olumsuz karşılamaz. Bu durum elbette azınlık gruplar arasında çatışmalara da neden olabilmektedir. Erime sürecinin bireyden bireye farklılık göstermesi sonucunda, asimilasyon çok yavaş gerçekleşebilen bir süreçtir (Mintzel, 1997, s. 177). İki kültürün birbirine yakınlık ya da uzaklık derecesine, benzerlik ya da farklılık düzeyine bağlı olarak asimilasyon süreci kolaylaşır ya da zorlaşır. Almanya-Türkiye örneğinde de görülebildiği üzere azınlıklar kendi kültürlerini kaybetme korkusuyla yani asimile olma korkusuyla kendi içlerine kapanmış ve öz

kültürlerine sınımsıkı sarılmışlardır. Bu durum Türk kültürü ile Alman kültürünün ortak değerlerinin az olmasıyla açıklanabilir. Bu durum göçmen çocuklarının Alman okullarında okumaya başlamasıyla, artık ortak bir iletişim dilinin kullanılmasıyla ve Alman kültürüyle yetişmeleri sonucunda asimilasyon korkusu ve erimeye karşı var olan ön yargılar yok olmaya başlamıştır (Zengin, 2016, s. 42-44).

Taylor (1996), her bir kültürün kendi içinde tanınması gerektiğini savunur ve çok-kültürlülüğün tanınması gerektiğini söyler. Ayrıca Taylor, her bir kültürde insanlığa katkı sağlayacak önemli özelliklerin bulunduğunu vurgulamıştır ve demokratik bir toplum varlığı için her kültür ve toplumu eşit görmek ve onları tanımak gerekir, der. Taylor toplumsal düzeyde en önemli ilkenin adalet ilkesi olduğunu belirtir ve bu ilke gereğince herkese kendi kimliğini geliştirebilmesi için eşit şans verilmesi gerektiği üzerinde durur. Taylor'un bu düşünceleri daha sonra da ayrıntılı olarak değineceğimiz 'çok-kültürlülüğün' zeminini oluşturacak niteliktedir.

Kartarı'ye göre (2016), "Toplum içinde mevcut kültür gruplarının birbirine üstünlüğünden söz edilemez, toplumu oluşturan grupların kendi kültürlerini geliştirme çabalarına genel olarak katkıda bulunulur ve böylece baskın ya da daha geniş kesimin kabul ettiği kültür tarafından asimile edilmesinin önüne geçilmiş, çok-kültürlülük korunmuş olur".

3.2.2. Çok Kültürlülük (Multi-Cultur)

Çok-kültürlülük genel anlam itibariyle iki ya da daha fazla kültürün bir toplumda bir arada bulunması anlamına gelmektedir. Bu terim yeni bir kavram gibi dursa da, çok-kültürlülük durumu pek de yeni bir olgu değildir. Çeşitli kültürlerin aynı zamanda yan yana birlikte var olduklarını gösterir. Tarihin hiçbir döneminde kültürler birbirleriyle tamamen ilişkisiz olmamışlardır. İnsanlık tarihi boyunca, sürekli bir etkileşim mevcuttur. Farklı grupların bir şekilde temasa geçtikleri, çarpıştıkları, borç aldıkları, birbirini değiştirdikleri ve kendi içlerinde değiştikleri bir tarih söz konusudur. Bu süreçte toplumlar arasında dostlukların oluştuğu gibi

düşmanlıklar veya melez durumlar da oluşmuştur (Çelik, 2008, s. 321). Bu durum bize aslında çeşitli kültürlerin birlikte var olduklarını gösterir.

Çok-kültürlülük kavramı, ilk olarak 1957'de İsviçre'de kullanılsa da, 1960'ların sonunda ortak anlamını Kanada'da buldu. Kavram hızlı bir şekilde diğer Anglosakson (İngilizce konuşan) ülkelere yayıldı ve buralarda tartışılmaya başlandı (Sengstock, 2009: 239).

Modern anlamda Çok-kültürlülük, Kuzey Amerika çıkışlı bir kavramdır. ABD ve Kanada'da farklı bir dili konuşan ve kendilerine ait olduğunu düşündükleri topraklarda yaşayan insanlar, kültürel kimliklerinin tanınmasını istemiş ve Çok-kültürlülük kavramı da bu tanınma talebinin bir yanıtı olarak ortaya çıkmıştır (Özensel, 2012).

Parekh (2002), çok-kültürlü bir toplumu "iki veya daha çok sayıda kültürel topluluğu içinde barındıran toplum" olarak tanımlamaktadır (S. 7).

Farklı ulusların ya da etnik grupların, ana vatanları dışında farklı bir devlet sınırları içerisinde başka toplumlarla birlikte yaşadıkları halde, kendi kültürel farklılıklarını koruyan bir topluma çoğulcu toplum denir (Haviland, vd., 2008, s. 110).

"Tarihsel ve küresel düzeyde bakarsak çok-kültürlülük bir anlamda insan toplumlarının genel var oluş biçimidir. Fakat kavramın bugünkü konu edilişi daha dar bir çerçevededir. Genellikle belli sınırlar (ulus-devlet sınırları) içinde farklı kültürel grupların bir arada yaşamalarının politik olanakları ve sonuçlarıyla ilgili olarak gündeme gelmektedir. Bireylerin liberal adalet çerçevesi içinde hak ve sorumluluklarını yerine getirdikleri 'siyasi toplum' ve bireylerin belli bir dili, kültürü ve tarihi paylaştıkları ve kültürel anlamda üyesi oldukları 'kültürel toplumdan' söz edilebilir. Bu iki tür toplum her zaman çakışmayabilir. Siyasi toplum farklı dile, kültüre ya da geleneklere sahip bir ya da birden fazla gruptan oluşabilir. Çok uluslu ya da çok-kültürlü toplumlardaki durum budur" (Çelik, 2008, s. 321-322).

Parekh'e (2002) göre, çok-kültürlülüğün birbirini tamamlayan üç görüşü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, insanların kültürle iç içe oluşu, ikincisi, kültürel çeşitliliğin ve kültürler arası diyalogların kaçınılmaz, ayrıca arzu edilir olması, üçüncüsü ise tüm kültürlerin iç çoğulculuğa sahip olduğu görüşlerinin yaratıcı etkileşiminden oluşur.

Çok-kültürlülük bütün kurumsal yapılarda, toplumsal norm ve değerlerde, cinsiyet ve etnik gibi konularda kendini göstermektedir ayrıca ırksal ve kültürel çeşitliliği (çokluğu) yansıtan çoğulcu bir toplumu ifade etmektedir (Grant ve Billings, 1997, s. 182). Goodenough'a göre (1987) çok-kültürlülük doğal bir insan deneyimidir ve insanlar genelde birden fazla kültür grubuna aittir ve yaşamları boyunca bundan yararlanırlar. Birden fazla kültüre hâkim olmak kültürel yeterliliği arttırdığı gibi o kültürün diline hâkim olan bir kimse çok-dilli olarak da tanımlanmaktadır. Dil bir arada yaşamayı kolaylaştırdığı gibi, birbirini anlayabilmek adına en önemli araçtır.

“Çok-kültürlülük içinde oluşturulan ortak kültür, insanların özlediği, insancıl toplumun temelini oluşturmaktadır. Söz konusu çok-kültürlü ve insancıl toplum, insanların, ulusal kökene göre sınıflandırılmasını, dolayısıyla da dışlanmalarını önlemenin güvencesidir” (Kula, 2012, s. 64-65).

3.2.3. İzolasyon (Segregation)

Asimilasyon kavramını açıklarken her bir kültürün saygıyı ve tanınmayı hak ettiğini vurgulamıştık. Aynı şekilde Hegel, her bir kültürün korunması ve varlığının sürmesi gerektiğini savunmaktadır. İzolasyon, kendi kültüründen ödün vermemek adına, farklı bir kültür ile bir araya gelindiğinde, o kültür ile karışmamak ve kendi kültürünü korumak için, içine kapanmak ya da soyut bir sınır çizmek anlamına gelmektedir. İzole kültürler bu anlamda içine kapanık toplumlardır diyebiliriz. Bu durum Hegel'in savunduğu 'kültürünü koruma' eyleminin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. İzole yaşam biçiminin

gözlemlenebilmesi için en az iki farklı kültürün aynı yerde bulunması gerekmektedir, aksi takdirde farklılıklar kendini gösteremez ve izole bir yaşama gerek kalmaz. Farklılıkları somutlaştıran aynı ortamda bulunma durumunda, iki kültür arasında ne kadar çok farklılık varsa, izolasyon o kadar güçlüdür (akt. Zengin, 2016). Buna örnek olarak tekrardan Almanya'ya göç eden, özellikle birinci kuşak Türkleri gösterebiliriz. İki kültür arasındaki farklılıkların çok olması ve Türklerin kendi kültürlerinden ödün vermek istememesi, yani asimile olma korkusunu yaşamalarının ve ekonomik koşulların sonucunda, kendilerine ayrı bir dünya kurmuş ve Alman toplumundan soyutlaşarak kendilerini ya izole etmişlerdir ya da izole edilmişlerdir. Birçok yazar bu dönemi eserlerinde işlemiştir. Örneğin araştırma konumuz olan Emine Sevgi Özdamar'da, daha sonra da değinileceği üzere, 'Die Brücke vom Goldenen Horn' (Haliçli Köprü) (2015) adlı eserinde, sadece Türklerin ve onlarla birlikte fakirlerin kaldığı yıkıntı bir semtten bahsetmektedir. İçinde bulunduğu kültürün dilini bilmeyen ve ekonomik durumlardan dolayı düşük yaşam standartlarına mecbur kalan göçmenlerin, nasıl izole bir hayata sürüklendiklerini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda özellikle Almanya'ya göç eden birinci kuşak Türkler için izole kavramı büyük önem arz etmektedir.

Aydın ve Erdal'ın (2007) da belirttiği gibi, izolasyona sebebiyet veren en önemli faktörlerden biri de elbette dildir. Bildiğimiz üzere dil kültürün en büyük temsilcisi ve yansıtıcısı olarak karşımıza çıkar. Dil insanların iletişimini belirlemede birincil rol oynamaktadır. Aynı dili konuşan insanlar daha kolay kaynaşırken, aynı dili konuşamayanlar ortak bir paydada buluşamıyor. Dilin ortak olmaması izole bir yaşamı beraberinde getirmektedir.

3.2.4. Kültürleme (Enkulturation)

Kültürleme, "doğumdan ölüme kadar, bireyin toplumun istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilenmesi ve değiştirilmesi" (Güvenç, 1984, s. 131). Özetle bireyin hayatı boyunca içinde bulunduğu toplumun kültürünü öğrenmesidir.

Enculturation olarak da adlandırılan kültürlenme, kültür süreçlerinden biri olup, hem çok önemli hem de evrenseldir. İnsanın çocukluktan itibaren tüm yaşamı boyunca kendi kültürünü hem bilinçli hem de bilinç-dışı şartlandırmalarla öğrenmesi, etkinleşmesidir. Kavram ilk kez antropolog Herskovits tarafından 1948'de önerilmiştir. Kültürlenme kavramı toplumsallaştırma (sosyalizasyon) kavramı ile karıştırılmamalıdır. Sosyalizasyon yani toplumsallaştırma yalnızca topluma uyum sağlamayı içeren bir süreçtir. Kültürlenme ise bütün şartlandırmaları kapsamaktadır. Kültürlenme eğitim gibi bilinçli ve istendik şartlamaları içerdiği gibi bilinç-dışı ve kendiliğinden gerçekleşen bireysel öğrenmeleri ve şartlamaları da kapsar. Bilinç-dışı öğretilerin toplumsal cinsiyette de karşımıza çıktığını anımsatalım. Toplumsal cinsiyette de toplumun ve kültürün kadına ve erkeğe yüklediği anlamlara ve beklentilere değinmiştik. Kültürlemede bireyin kendi toplumunun kültürü ve kültür içeriğini öğrenmesi, toplumu tarafından istenilen bir durumdur. Bu süreci beklenen insan olma süreci olarak da adlandırabiliriz. Ayrıca toplumsallaştırma amacıyla verilen eğitimlerin belli bir yaşta başlayıp belli bir yaşta sona erdiği varsayılırken, kültürlenme için aynı şey söz konusu değildir. Kültürlemenin sonu ve yaş sınırı bulunmamaktadır. Kültürlenme, en geniş anlamıyla, eğitim ve öğrenmedir (Güvenç, 1984, s. 130-134).

Kültürlenme insanın var olabilmesi ve korunması için gereklidir. Temel gereksinimlerin, var olan değerlerin korunması ve aktarılması için toplum içerisindeki kültür birikimi tüm kuşaklara aktarılmak zorundadır:

“İnsan, yaşamdan öğrendiği ve yarattıklarını yeni nesillere göstermeyle aktarırken eğitim kültürünü de oluşturur. Bu eğitimle birikmiş tecrübelerin sonuçları verilir ve yeni sonuçlar ve tecrübeler için temel ve yol döşenir. İnsan, materyal ilişkilerini ve açıklamalarını eski nesilden ve yaşarken öğrenirken, aynı zamanda, değişimleri de yaratır ve yaşar. [...] Yaşam içinde süreklilikle ve aktarmayla insan kültürünün tarihselliği oluşur” (Erdoğan ve Alemdar, 2005, s. 15).

Burada kültürlenme (Culturation) terimine de kısaca değinmekte fayda var. Kültürlenme, kültürleme yoluyla yetişmiş birey ve toplumların birbirleriyle etkileşimleri sonucunda, kültürlerinin değişime uğraması anlamına gelmektedir. Farklı bir ifadeyle “belli bir toplumun alt-kültürlerinden, ya da farklı toplumlardan kopup gelen birey ve grupların, buluşması ve bir etkileşim süresi sonunda, asıl kültür ve alt-kültürlerde bulunmayan yepyeni bir birleşime varılması, ulaşılması” (Güvenç, 1984, s. 131).

3.2.5. Kültürlerarasılık

Çok-kültürlülük, farklı kültürlerin bir arada bulunması durumuyla ilgili iken, kültürlerarasılık, kültürel karşılaşma durumlarındaki etkileşimi ifade eden bir kavramdır (Kartarı, 2016, s. 51). Kültürlerarasılık birçok antropoloğa göre uygarlığın gelişimi için gereklidir. Kültürler-arası gerçekleşen iletişim ve alış-veriş kültürlerin değişmesine neden olmuştur. Kültürlerin çeşitliliği farklı bakış açılarını ve bunun sonucunda, sorunlar karşısında farklı çözümler sunmaktadır. İnsanlığın bugün ulaştığı olduğu uygarlık seviyesinin, kültür farklılıklarına ve kültürlerarasılığa borçlu olduğunu söyleyebiliriz (Kartarı, 2016). Kültürlerarasılıkta zorlama veya kendi kültürüne hapsetmek yoktur. Bu nedenle ırkçılık, milliyetçilik ya da yabancı düşmanlığı adı altında ötekileştirme gibi olumsuzluklar barındırmamaktadır (Kaya ve Kentel, 2005, s. 143). Almanya'daki göçmen Türklerin de bu kavramı benimsedikleri araştırma sonuçlarına yansımıştır. Kaya ve Kentel'in yapmış olduğu araştırmada Almanya'da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin kültürlerarasılığı %86, çok-kültürlülüğü %65 oranlarında onayladığı tespit edilmiştir (Kaya-Kentel, 2005. S. 148).

Kültürlerarasılık, aynı zamanda kültürlerarası iletişimi kapsamaktadır. Bu kültürlerarası iletişime de kısaca değinmekte fayda var. Kültürler arası iletişim bir arada bulunan kültürler arasındaki anlam aktarımı süreçlerini ifade etmektedir. İnsanlar toplum içerisinde iletişim kurarak bir sosyalleşme sürecine dâhil olmaktadır. Bu süreç kişiler arası mesafeyi azaltmakta yardımcı olmaktadır. “İnsanlar, kültürlerarası iletişim sürecine dâhil olduklarında, kültürel

sınırların ötesine geçerek kültürlerarasılık durumunu ortaya çıkarır ve kültürlerarası birey olma niteliklerini geliştirir” (Kartarı, 2016, s. 22).

3.2.6. Kültürleşme (Akkulturation)

Kültürleşme kavramı, yukarıda işlenen kültürleme kavramından farklı olarak, sadece kendi kültüründen ve toplumundan öğrendiği her şeyle sınırlı kalmayıp, insanın farklı toplum ve kültürlerden karşılıklı olarak etkilenmesini kapsar. Sam (2006), göç sebebiyle bir araya gelen farklı kültürlerin kaçınılmaz olarak, bir arada yaşaması ve etkileşim içine girmesi sonucunda meydana gelen değişimlerin kültürleşmeyle ifade edildiğini ifade etmektedir. Bunun dışında kültürleşme sadece farklı kültürler arasında değil, aynı toplumun içinde, nesiller arasında da gözlemlenebilmektedir (Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, 1997, s. 177).

Kültürleme kavramının, öz kültürü ve ona dair her şeyi kapsamasına rağmen kültürleşme kavramı kültürleme kavramından daha eskidir. Amerikalı antropologlar 1880’lerde, insanların etkileşim sonucunda, geleneklerinde meydana gelen değişiklikleri tanımlamak için ‘kültürleşme gücü’ deyimini kullanmışlardır. Kültürleşmenin gerçekleşebilmesi için en az iki kültüre ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat bunun dışında kültürlerin sürekli olarak iletişim ve etkileşim halinde olması gerekmektedir. Özellikle kültürler arası iletişimin ve göçün yaygınlaşmasıyla birlikte, farklı kültürlerden grupların ve bireylerin bir araya gelmesi sonucunda, her iki kültür karşılıklı olarak etkileşime ve değişikliğe uğramaktadır. “Kültürleşme, iki ya da daha çok sayıdaki kültür grubunun aşağı yukarı sürekli ilişki ve etkileşimi sonucunda, gruplardan birisinin ötekine ait kültürel öğeleri kabul etmesi, benimsemesi ve ortaya yeni bir kültür bileşiminin çıkması süreci” olarak tanımlanabilir” (Güvenç, 1984, 135).

Bu süreçte sadece insanlar değil aynı zamanda kültürel öğeler veya kurumlar gibi olgular da değişikliğe uğramaktadır. Baskın ya da azınlık grup fark etmeksizin, her iki kültür etkileşim sonucunda değişikliğe uğramaktadır. Yabancı ülkelerde ve kendi kültürüne yabancı bir kültür içerisinde, uzun süre boyunca

kalan birey ya da grupların etkileşmesi sonucunda, toplumun dilinde, değerlerinde ve davranışlarında gözlemlenen değişimlere kültürleşme denir. Yine burada da Almanya'ya göç etmiş Türklerin özellikle çocuklarını ve torunlarını örnek gösterebiliriz. Bu değişimin zorla gerçekleşmediğini veya gerçekleştirilmediğini de vurgulamakta fayda var. Kültürleşme eğer zorla yapılıyorsa buna kültürleşme değil trans-kültürasyon demek gerekmektedir. Eğer bir toplum diğer toplum tarafından eritmek (yok edilmek) isteniyorsa da, yukarıda incelenen asimilasyon kavramından bahsetmek gerekir (Güvenç, 1984, s. 134-136). Kültürleşmenin bu noktada asimilasyondan ayrıldığını görebilmekteyiz. Kültürleşme sürecinde göçmen toplum ve baskın toplum arasında var olan etkileşim ve iletişim sonucunda, değişimler meydana gelse de, öz kültürler ve öz kimlikler yok olmaz, değişime uğrasa bile varlığını sürdürebilmektedir (Berry, 2006a).

Kültürleşme süreci, hem baskın hem de azınlık grubu etkiliyor olsa da, genelde araştırmalar göç eden bireyler ve onların kültürleşme süreçlerinde yoğunlaşmaktadır. Bu araştırmalar, göç eden bireylerin, dolayısıyla kültürel uyum sağlaması gerektiği düşünülen toplumun, kültürleşme sürecinden daha çok etkilendiği yönündedir (Berry, 2001; Flakerud, 2007).

Bu etkileşimler farklı sonuçlara ve tepkilere yol açabilmektedir. Berry temel olarak hem baskın toplumlar hem de azınlık toplumlar için dört kültürleşme yöneliminden söz etmektedir. Bunlar bütünleşme (integration), ayrılma (segregation), asimilasyon (assimilation) ve marjinalite (marginalism) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütünleşme, hem kendi kültürünü devam ettirmek hem de başka bir kültürle etkileşimde bulunmak anlamını taşımaktadır. İki kültürün de bir parçası olma arzusu görülmektedir ve her iki kimlik bütünleşmektedir. Bu durum da karşılıklı uyum büyük önem arz etmektedir. Berry'ye (2001) göre, iki toplumun da farklılıklarına rağmen, karşılıklı saygı çerçevesinde, birlikte yaşayabileceklerine inanmaları gerekmektedir. Ayrılma, kendi kültürünü korumak adına, başka bir kültürle etkileşime geçmekten kaçınmak anlamına gelmektedir. Asimilasyona baktığımızda, yukarıda da belirtildiği üzere, azınlık kültürün baskın kültür içerisinde erimesi anlamına gelmektedir. Son olarak

marjinallik ise, bireyin kendini, ne azınlık toplum ne de baskın toplum ile özdeşleştirememesi durumundaki kültürleşme yönelimidir (Berry, 2001).

4. BÖLÜM

GÖÇ

Göç olgusu insanlık tarihi boyunca hep var olmuştur. Tarihin hangi noktasında kaç kişinin göç ettiği, bunların yeryüzüne nasıl dağıldıkları bilinmemekle birlikte tarih öncesinden başlamak üzere dünya genelinde daima küçük veya büyük çaplı insan hareketliliklerin olduğu bilinmektedir. Göç olgusunun farklı türleri ve nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenle çok geniş bir yelpazeye sahiptir, bu durum bilim dallarının göç olgusunu farklı şekillerde tanımlamasına da sebebiyet vermiştir. Bakış açıların çok olması nedeniyle, göç olgusunu tek bir nedene veya sonuca indirgemek ve buna bağlı olarak tek bir tanımlamaya indirgemek mümkün değildir. Göç olgusu, hem göçün gerçekleşmesine neden olan sebepleri, göç sürecini, göç sonrasını hem de siyasi ve ekonomik etkileri kapsadığı için, geniş bir yelpazeye sahiptir: Göç, ekonomik, siyasi, toplumsal veya terör gibi nedenlerden dolayı hem ülke içinde hem de ülkeler arasında gerçekleşebilmektedir. Günümüzde hala güncelliğini korumakla birlikte, tüm dünyayı ilgilendiren bir olgu olarak gündemde yerini korumaktadır. Göç, insanlık tarihi boyunca sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel, dini vb. çok değişik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmış ve toplumların sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yapıları üzerinde büyük değişikliklere yol açmıştır (Murat, 2011, s. 93-94).

Göç olgusunda ki çeşitlilik farklı tanımlamaları beraberinde getirmiştir. Mesela Özer'e göre göç, coğrafi konumun değişmesiyle, sosyal ekonomik, kültürel ve siyasi etkiler sonucunda, toplumsal yapıyı değiştiren nüfus hareketidir (Özer, 2004, s. 11). Buna paralel bir tanımlama yapan Keçe, farklı nedenlerden dolayı, sürekli ya da kısa vadeli olmak üzere, insanların yaşadıkları ülkeleri, şehirleri kısacası yerleşim yerlerini değiştirmelerinin göç olduğunu vurgular (Keçe, 2016, s.1). Başka bir tanıma baktığımızda ise göç, kişi ya da grubun, ülke içinde ya da ülke dışında, süre ve neden fark etmeksizin yer değiştirmesi sonucunda ortaya çıkan nüfus hareketliliğidir (Çiçekli, 2013, s. 3940). Nakhoul (2014, s. 4), aynı şekilde göç olgusunu, bir bireyin ya da topluluğun yaşadığı yeri kısa ya da uzun vadeli, kalıcı ya da geçici olarak değiştirmesi olarak ifade eder. Koçak ve Terzi

(2012, s. 163-164) bunlara ek olarak göçün evrensel bir olay olduğunu vurgulamaktadır. Kültür başlığında da vurgulandığı gibi, göç nedeniyle hem yaşam koşullarında hem de kültürlerde değişimler meydana gelebilmektedir (Bozan, 2014, s. 8). Bunun nasıl bir etki yarattığı 4.2. 'Almanya'daki Türk Göçmenlik Tarihi' başlığı altında ayrıntılı olarak irdelenecektir.

Göçlere katılan insan sayısının en fazla olduğu dönem sanayileşme dönemi olarak bilinir. Özellikle kırsal alanlardan iş bulma umuduyla daha fazla iş imkânı olan kentlere yapılan göç hareketleri öne çıkmaktadır. Kırsal alanlardan, kentlere doğru olan iç göç hareketleri, ilk kez sanayi devriminde büyük bir yoğunluk kazanmıştır ve kentlere doğru yapılan büyük göçler yaşanmıştır (Koyuncu, 2012). Sanayileşme süreciyle birlikte, Avrupa, dünya siyasetinde ve ekonomisinde yükselmiştir, bununla birlikte sömürgeciliği başlatmış, ulus devlet tipi oluşmuş, yaygınlaşmış ve ardından yayılmacı politikalar artmıştır. Bu olguların artmasıyla birlikte göç hareketlerinin de farklı özellikler kazandığını söylemek mümkün (Demirhan ve Aslan, 2016, s. 27).

Yukarıda da bir kaçından bahsedildiği üzere, insanların göç etmesinde birçok neden vardır. Burada ekonomi, çevre şartlarındaki olumsuzluklar, siyasi sorunlar, eğitimde yetersizlik veya güvenlik sorunları gibi nedenler sıralanabilir. Bir sonraki başlığımızda göçlere sebep olabilecek nedenlere kısaca değinilecektir.

4.1. GÖÇ TÜRLERİ

Bu noktada göç türlerine girmemizin asli sebebi Emine Sevgi Özdamar'ın eserlerinden yola çıkarak toplumsal cinsiyet kavramı bağlamında göç sebebinin farklılıklarını ortaya koymaktır. Buradaki maksat toplumsal cinsiyet çerçevesinde cinsiyete bağlı oluşan göç olgusunu somutlaştırmak ve göç olgusunu cinsiyete bağlı olarak farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda göç türleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

4.1.1. Geçici Göç – Sürekli Göç

Mevsimlik göç olarak da bilinen geçici göç, bireyin ya da grupların, belirli veya kısıtlı bir süreliğine, yılın belli bir döneminde, çalışmak, tatil yapmak ya da gezmek üzere, göç ettikleri yerde yaşamaları anlamına gelmektedir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 167). Her ülkenin sınırları içerisinde bu tür göç hareketleri görülebilir. Mevsime bağlı olarak geçici işçi göçleri özellikle ekim ve hasat zamanlarında, tarımsal alanlara ya da madenciliğin olduğu bölgelere doğru yoğunlaşmaktadır. İnşaat alanlarında çalışmak üzere de geçici göçler yapılmaktadır. İnşaatın, tarım, turizm ya da madencilik sezonunun sona ermesiyle birlikte mevsimlik göçmenler memleketlerine geri dönerler. Geçici göçler, başlığından da anlaşıldığı üzere kısa bir süreyi kapsamaktadır. Göç edenler uzun süreli ya da kalıcı bir yerleşim amacı gütmemektedir. Bu göç türünde sürenin kısıtlılığına veya geçiciliğine bağlı olarak, sosyal değişimlere rastlanmamaktadır (Tüfekçi, 2002, s. 15).

Sürekli göç ise, bireylerin kendi memleketlerini terk ederek başka bir yere temelli olarak yerleşmeleri olarak tanımlanmaktadır. Bu göç türü gönüllü gerçekleşebileceği gibi zorunlu olarak da gerçekleşebilmektedir. Gönüllülük veya zorunluluk esasına dayalı olarak oluşabilecek göçler bir sonraki başlıkta daha ayrıntılı olarak işlenecektir. Gönüllü olarak yapılan sürekli göçlerde, daha iyi bir eğitim olanağına sahip olmak, maddi rahatlık ve daha iyi bir yaşam sürmek başlıca göç nedenleri arasında sıralanabilir. Zorunlu olarak yapılan sürekli göçlerde ise, doğal afetler, savaşlar veya terör olayları insanları göç etmeye zorlamaktadır (Koçak ve Terzi, 2012, s. 10).

4.1.2. Gönüllü Göç – Zorunlu Göç

Gönüllü göç, insanların kısıtlanmadan, baskı altında olmadan isteyerek yaptıkları göç hareketidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, daha iyi eğitim olanaklarına sahip olmak, iş bulmak ya da daha iyi çalışma şartlarına sahip olmak, yaşam standardını artırmak veya daha iyi sağlık imkânlarına sahip

olmak gönüllü göç hareketinin temelini oluşturmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012, s. 171).

Zorunlu göç ise devletler tarafından bazı durumlar karşısında, insanlara sorulmadan, mecburi olarak gerçekleştirilmektedir. Zorunlu göçte gönüllülük veya tercih hakkı yoktur. Zorunlu göçün nedenleri arasında, savaşlar, deprem, sel, gibi doğal afetler, politik kargaşa, zorunlu istihdam, nükleer felaket, aşırı nüfus yoğunluğu ya da dengesiz kalkınma yer almaktadır. Zorunlu göçler, birçok nedenden dolayı devletler tarafından gerçekleştirile bilinmektedir. Bu durum karşısında göç edilen illerin nüfus oranları artış göstermektedir. Zorunlu göçlerin sonucunda hem ekonomik hem de siyasal birçok değişiklik ortaya çıkabilmektedir (Eraldemir, 2013, s. 13).

Türkiye’de 1980’li yıllarda terör olaylarının ve doğal afetlerin etkisiyle zorunlu göçler yaşanmıştır (Özer, 2004, s. 24). Elbette tüm dünyada saydığımız nedenlerden dolayı insanlar evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bunlara II. Dünya Savaşı, soğuk savaş dönemi politik baskılar, soğuk savaş sonrası Afganistan’ın işgali, Irak’ın işgali, Suriye’deki savaş gibi birçok kargaşa örnek gösterilebilir (Betts, 2009, s. 19). Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerdeki otoriter yönetimler, insan hakları ihlalleri ve iklim değişiklikleri de zorunlu göçü arttıran nedenler arasındadır.

4.1.3. İç Göç – Dış Göç

İç göçler bir ülkenin sınırları içerisinde gerçekleşmektedir. İç göçler, kentten şehre olabileceği gibi, daha küçük bölge ya da yerleşim yerlerine yapılan göçleri de kapsamaktadır. İç göçler yukarıda da bahsedildiği üzere geçici (mevsimlik) ya da sürekli olabilmektedir. Sürekli iç göç hareketinde, gidilen bölgenin nüfus oranlarında değişiklik meydana gelmektedir (Eraldemir, 2013, s. 10). Fakat iç göç hareketleri daha çok ekonomik, siyasal ya da toplumsal nedenlerden dolayı olduğu için, genelde az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere yapılan iç göçler yoğunluktadır. Türkiye’de özellikle 1950’lerden itibaren, sanayileşme ve

tarımda makineleşme ile birlikte, iş gücü ve geçim kaynağı sağlamak için büyük kentlere yapılan iç göçler artmıştır (Özer, 2004, s. 24).

Dış göçler iç göçten farklı olarak ülkeler arasında yapılan göç hareketleridir. Dış göçler iç göçte olduğu gibi geçici – sürekli ya da zorunlu – gönüllü olabilmektedir. İletişim ve ulaşım imkânlarının artmasıyla birlikte ülkeler arası göçler artış göstermektedir (Şahin, 2010, s. 57). Dış göç nedenleri geçici – zorunlu göçler başlığı altında değindiğimiz sebepleri kapsamaktadır.

Faist (2003), dış göçü, bir ülkeden diğerine gerçekleşen sürekli hareket olarak kısıtlamayıp, “çok sayıda bağ ile çok sayıda ulus devlet içindeki iki ya da daha çok konumu ve hareket edenlerle kalanlar arasındaki çeşitli bağları özetleyen, çok-boyutlu ekonomik, siyasi, kültürel ve demografik bir süreç” (s. 30) olarak tanımlamaktadır. Cohen, günümüzde dış göçlerin büyük ölçüde değiştiğini belirtmektedir. Ülkelerin artık göçmenler konusunda daha seçici olduklarını, niteliksiz, yaşlı ya da bağımlı kişilerin göç etmesini önlemeye çalıştıklarını belirtmiştir (akt. Yıldız, 2014, s. 385).

4.1.4. İşçi Göçü

İşçi göçü, hem iç göç hem de dış göç olarak karşımıza çıkmaktadır. İşçi göçü bireylerin ya da grupların çalışmak ve işçi sınıfını kabul etmek üzere göç etmesi anlamına gelmektedir. Bu göçler çoğunlukla işsizlik nedeniyle yurt dışına yapılmaktadır. Çalışmak üzere giden vatandaşlar geçici bir süre için göç etse de, bu durum Almanya örneğinde olduğu gibi, tam tersi, kalıcı konumuna geçmiştir. İşçi göçü özellikle II. Dünya savaşıdan sonra, savaşa katılan ülkelerin işgücü açığını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler arasında Almanya, Fransa, Belçika ve Avustralya sıralanabilir. Ortaya çıkan işgücü açığını kapatabilmek için yabancı işçi alımı yapan ülkelere işçi gönderen ülkeler arasında Tunus, Fas, Türkiye ve Yugoslavya sıralanabilir. Türkiye de işçi göçü 1958-1961 yıllarında başlamıştır (Günay ve diğerleri, 2017, s. 45). Özellikle tez konumuzu da kapsayan ve Türkiye ile Almanya arasında yapılan işçi göçü antlaşması bunların başında gelir.

4.1.5. Beyin Göçü

Beyin göçü, iç göç ve dış göç olarak ikiye ayrılabilir. Beyin göçünde dış göç daha ön plandadır, fakat ülke içi beyin göçüne örnek gösterecek olursak, devlet dairelerinden özel sektöre geçilmesi ya da devlet üniversitelerinden vakıf üniversitelerine geçilmesi örnek gösterilebilir. Yurt dışına yapılan beyin göçleri, eğitim düzeyi yüksek, kalifiyeli ve yetenekli kişilerin, kendi ülkelerinden başka ülkelere yönelmesidir. Bu durumda beyin göçü yapan bireyler, kendi ülkelerine sağlayabilecekleri sosyal ve ekonomik katkıları başka ülkelere sağlamaktadırlar (Erkal, 2000). Beyin göçünün daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleştiği görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerin, zor şartlarda yetiştirdiği ve geliştirdiği bireylerin gitmesiyle, az gelişmiş ülkelerde gelişim daha da yavaşlarken, gidilen gelişmiş ülkeler bu bireyler sayesinde daha da hızlı bir şekilde gelişme göstermektedir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 173). Kaya (2003), beyin göçünün ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının artmasında önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Nitelikli bireyler, kendilerini daha fazla geliştirebilmek, uzmanlaşabilmek, hayat standartlarını yükseltmek, bilgi düzeyine göre iş bulabilmek, daha iyi koşullarda çalışmak ya da daha iyi bir gelire sahip olabilmek ve buna benzer nedenlerden dolayı bu göç hareketini gerçekleştirmektedirler. Beyin göçü Türkiye’de 1960’lı yıllarda başlayarak, Almanya işçi göçü dâhil olmak üzere doktorlar, mühendisler ve bilim adamları tarafından gerçekleştirilmekteydi (Kaya, 2003).

4.1.6. Mübadele Göçü

Mübadele göçü, antlaşma sonucunda yapılan, ülke nüfuslarının karşılıklı olarak yer değiştirmesi hareketidir. Mübadele kelimesinin anlamı değiş- tokuştur ve ismini bu nedenle almıştır. Mübadele göçleri çok fazla karşılaşılan göçlerden olmasa da zorunlu olarak yapılan göçlerdendir. Ayrıca mübadele göçü yapan insanlara mübadil denmektedir. Mübadele göçüne genellikle savaşlardan sonra alınan kararlar neticesinde karşılaşılmıştır. Devletlerin karşılıklı olarak aldıkları mübadele kararı sonucunda, zorunlu göçe mecbur kalan mübadiller doğup

büyüdükleri toprakları bırakmak zorunda kalmış ve birçok insan mağdur edilmiştir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 175).

4.2. ALMANYA'DAKİ TÜRK GÖÇMENLİK TARİHİ

Yurt dışına yapılan Türk işçi göçü, resmi olarak 31 Ekim 1961'de Türkiye ile Almanya arasında yapılan 'Türkiye-Almanya işgücü Antlaşması' ile başlamıştır (Demir, 2010, s. 32). İş gücünü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yitiren Almanya, erkek nüfusunun açığına giderememesi sonucunda başka ülkelerin iş gücüne başvurmak durumunda kalmıştır. Bu dönemde endüstrinin de gelişmesiyle birlikte, Almanya farklı ülkelerden olmak üzere işçi göçü almıştır. İlk kez 1955'te İtalya'dan, sonrasında Yunanistan ve İspanya'dan da işçi getiren Almanya, 1961'den itibaren Türkiye'nin işgücüne başvurmuştur (Başkurt, 2009, s. 82). Şunu da belirtmek gerekir ki Almanya ülke dışından işgücü almaya pek de yabancı değildir. Böyle bir uygulamayı daha 19. Yy da Ruhr havzasına gelen Polonyalı işçilerin madenlerde çalıştırılmasıyla ve sonrasında asimile olmalarında yaşamışlardır (Herbert, 1986, s. 179).

Türk devletinin bu göç hareketine olumlu yaklaşmasının sebeplerini arasında, ülkede var olan yoğun işsizliği azaltmak, misafir işçilerin (Gastarbeiter) ülkeye katacakları dövizleri değerlendirmek ve geri döndüklerinde yurt dışında edindikleri bilgilerden, teknik becerilerinden ve deneyimlerinden faydalanarak Türk sanayisine katkı sağlamaktı (Perşembe, 2005, s. 64).

Aynı doğrultuda Almanya'ya göç eden işçiler ilk etapta bu sürenin geçici olduğunu düşünmüşlerdi. Gidenler kısa süreliğine gidip para biriktirip döneceklerini umuyorlardı. Fakat ilk işçilerin gitmesinden bu yana 60 yıl geçti. Hem yerli toplum hem de göçmen işçiler büyük oranda birbirinden etkilendi. İsviçreli yazar Max Frisch'in "Biz işçi çağırdık, insanlar geldi" sözü bu durumu özetlemektedir. Zira bireyler kendi ülkelerini terk ettiklerinde bile her zaman kendi kültürlerini beraberinde götürürler. Aras Ören bu durumu şu cümlelerle özetlemektedir: "Biz bavulumuzda dilimizi getirdik. Küçük hediye olarak

kültürümüzü ve sanatımızı da ve bunlarla bu toplumu biraz değiştirmek istiyoruz” (Baytekin, 1997, s. 51).

Türk işçiler maden ve taş ocaklarında, plastik madde, asbest ve lastik işlemede, demir-çelik ve metal sanayinde, inşaat sektöründe, kiremit ve tuğla fabrikalarında, tekstil ve otomotiv sanayinde ve buna benzer Almanların çalışmak istemediği ağır koşullarda çalışmışlardır. Zor şartlar altında çalışan işçiler dil bilmedikleri için haklarını savunamamıştır (Perşembe, 2005, s. 65). Misafir işçi olarak Almanya'ya giden Türk vatandaşları, barakalarda, çatı katlarında, bodrum katlarda ya da depolarda, eski atölyelerde veya apartman şeklindeki yurtlarda kalıyorlardı (Başkurt, 2009, s. 82). Yaşam kalitesinin ve sağlık koşullarının o zamanda düşük olduğunu söyleyebiliriz.

Umulanın ve beklenenin aksine göçmen işçiler vatanlarına dönememiştir. ‘Aile birleşimi’ yasasının getirilmesiyle birlikte 1974 yılından itibaren Almanya'ya tekrardan yoğun bir göç başlamıştır. Bu tarihlerden itibaren işçilerin yurtlardan evlere taşınmaya başladıklarını söyleyebiliriz. Ailelerini de yanına almaları sonucunda, Türkler nesillerdir Almanya'da yaşamaktadır (Başkurt, 2009, s. 83-84).

“Almanya, 1980'lere kadar ülkedeki yabancıları "Gastarbeiter" (misafir işçi) olarak tanımlamaktaydı. Çünkü bir "göçmen ülkesi" olmak istenmiyordu. Ancak zamanla geri dönüşleri gecikince "Mitarbeiter" (Çalışma/iş arkadaşı), ülkede kalıcı oldukları kesinleşince de "Migranten" (Göçmenler) terimi kullanılmaya başlandı. Ancak bu durum, hiç arzu edilmemesine rağmen artık Almanya'nın göçmenlerin yaşadığı bir ülke olduğu anlamına gelmekteydi” (Başkurt, 2009, s. 84).

Türk işçi göçmenleri böylece uzun yıllardır Alman sosyal hayatının her alanında yer almaya başlamıştır. Sosyal konumları büyük ölçüde değişmiş durumdadır. Hala işçi sayısının çok olmasıyla birlikte, serbest meslek sahipleri ve bununla beraber sanatta, kültürde, sporda, bilim dünyasında yerini alan göçmenlerimiz bulunmaktadır (Başkurt, 2009, s.84).

Almanya’da artık dört kuşaktır Türk vatandaşları bir arada yaşamaktadır. Kuşaklara kısaca değinecek olursak, birinci kuşak 1960’lı yıllarda aslında niyetleri kısa bir süreliğine Almanya’da kalmak olan işçileri kapsamaktadır. İkinci kuşak, birinci kuşağın çocuklarını oluşturmaktadır. Bu grup 1970’li yılların sonları ile 1980’li yılların ilk yarısında Almanya’ya göç etmiştir. Üçüncü kuşak, birinci kuşağın torunlarını oluşturmaktadır. Özellikle bu kuşak sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik anlamda en çok tartışılan kuşaktır. Diğer kuşakların aksine Almanya’da doğan ve yetişen üçüncü kuşak, hem dile hem de kültüre daha fazla hâkim olmuştur. Bu nedenle geçirdikleri topluma entegrasyon süreci bir çok açıdan inceleme ve tartışma konusu olmuştur (Başkurt, 2009, s. 84). Dördüncü kuşak olarak tanımlanan Türkler ise 2000 yılından sonra Almanya’da doğup büyüyen gençleri kapsamaktadır. Dördüncü kuşağın bir başka özelliği ise çok kültürlü (multikulturell) olmalarıdır. Dördüncü kuşağın daha eğitilmiş olduğu gerçeği, onlara iş yaşamında diğer kuşaklara nazaran avantaj sağlamaktadır (bk. Kaya, 2015, 137). Bu kuşaklar ışığında, edebiyat gelişmiş ve değişmiştir. Bu değişimi göçmen edebiyatı adı altında, bir sonraki başlık altında ayrıntılı olarak irdeleyeceğiz.

4.3. GÖÇMEN EDEBİYATI

Almanya’ya göç eden Türkler, orada yeni bir kültürle karşılaştı. Bu göç süreci hem olumlu hem de olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir. Göç edenler ülkenin kurallarına yabancı, farklı bir yaşam tarzı ile karşı karşıya kalmış ve buna uyum sağlamaya çalışmıştır veya uyum sağlayamamıştır. Bütün bu sorunlar Türklerde bir ‘kültür şoku’ yaşamalarına sebep olmuştur (Kaya, 2000, s. 16). Özellikle birinci ve ikinci kuşağın yaşadığı en büyük zorluk dil sorunuydu (Zengin, 2000, s. 103-128). Dil engeli birçok açıdan sorun oluşturuyordu. İletişimi son derece kısıtlayan bu sorun ilk etapta birbirine yabancı iki toplumun el işaretleriyle anlaşmaya çalışmalarını gerektiriyordu. İkinci kuşağın yetişmesiyle birlikte dil sorunu çözülmeye başladı. Bu durum göçmen edebiyatına da yansdı ve Almanya’ya göç etmiş olan Türk yazarlar, eserlerini Almanca olarak kaleme almaya başladılar. “Türklerin yazdığı eserlerden oluşan

bu edebiyat, Almanya'ya göç eden Türk kültürünü oluşturan öğelerden biri olduğu kadar, bu kültürün yansıdığı temel bir alan olarak da görülebilir” (Zengin, 2010, s. 332).

Almanya'da yaşayan Türklerin eserlerinde içerik ve biçem bakımından zamanla değişmeler olmuştur. Bu durum Türklerin Almanya'yı ve Almanları algılama süreçlerinin de değişmesiyle paralellik göstermektedir. İki toplumun birbirine olan bakış açılarının değişmesiyle birlikte, eserlerin içeriği ve biçemi de değişmiştir. Bununla beraber bu edebiyata verilen isimler de zaman zaman değişime uğramıştır. Örneğin geçici işçi veya misafir işçi olarak gördükleri Türklerin edebiyatı başlangıçta 'Konuk (Misafir) İşçi Edebiyatı' adı altında anılmaktaydı (Zengin, 2010). Gurbetçi Edebiyatı (Ausländer Literatur) ya da Yabancı Edebiyatı (Literatur der Fremden) gibi adlandırmalar da burada örnek olarak sıralanabilir. “Bir taraftan yeni göçmen işçilerin artık Almanya'ya alınmaması ve buna bağlı olarak yasaların değişmesiyle hem göçmen yazarların hem de Alman edebiyat bilimcilerinin birbirlerinin algılayışında meydana gelen değişimle birlikte bu tanımlamalar “Kültür- aşırı Edebiyat” (Transkulturelle Literatur) kavramına yönelik bir gelişme süreci göstermiştir” (Zengin, 2010, s. 333). Bu bağlamda kuşaklar yapılan adlandırmalar çerçevesinde irdelenecektir. Bunların ilki olan birinci kuşak göçmenlerin yaratmış olduğu konuk (misafir) işçi edebiyatı gözler önüne serilecektir.

4.3.1. Konuk – (Misafir) İşçi Edebiyatı 1970 - 1980

Almanya'ya göç eden Türkler birçok zorluk ve olumsuz tecrübe yaşamıştır. Hem iş hayatında hem de günlük hayatta yaşadıkları sıkıntılar ve bu sıkıntıları dile getirememeleri sonucunda kendi kabuğuna çekilmişlerdir. Yaşadıkları kültür şokunu bir şekilde dile getirme ihtiyacı duymuşlardır ve edebi eserler aracılığıyla sorunlarını dile getirmişlerdir. Birinci kuşak göçmenler, Almanya'daki 'Türk Göçmen Edebiyatı'nın ilk eserlerini vermiştir. Bu eserler edebi bir dille yazılma kaygısı taşımamaktadır. Burada amaç sadece kendilerini ifade etmeye çalışmalarıdır. “Bu dönemde daha çok şiir ve kısa hikâyelerle Almanlara

seslerini duyurmaya ve kültürlerarası bir iletişim kurmaya çalışmışlardır” (Zengin, 2010, s. 334). Konu itibariyle baktığımızda daha çok göçmenlerin bir araya gelmesini, kendi ülkelerine geri dönme arzusunu ve rahat bir yaşam sürme isteklerini görmekteyiz. Örneğin Bekir Yıldız’ın eseri ‘Das Deutsche Brot’ (1975), Almanya’da yaşayan Türklerden bahseden ilk eserlerden biri olup, yazarın Almanya ile ilgili olumsuz izlenimlerini içermektedir. Diğer bir yazarımız olan Fetih Savaşçı’nın eserlerinde de yaşadıklarını göçmenlerle paylaşma arzusu ön plandadır. Fakir Baykurt’un eserleri de bu dönem içerisinde yer almaktadır. Bahsettiğimiz yazarlar eserlerini genellikle Türkçe olarak kaleme almış ve sonradan Almancaya çevrilmiştir. Almancaya tam anlamıyla hâkim olmayan göçmenlerin kimi zaman kolay ve basit bir Almancayla yazdıkları görülmektedir.

1973 yılında yabancı işçi alımının durdurulmasıyla birlikte, ailelerin Almanya’ya gelme süreci başlar. Bu süreçle beraber yabancı işçiler yerleşmeye ve kaynaşmaya başlamıştır. Bununla beraber edebiyatta da yeni bir süreç başlamıştır (Zengin, 2010).

Yeni edebiyatın temsilcileri olarak Aras Ören ve Güney Dal karşımıza çıkmaktadır. Aras Ören’in çok bilinen eserleri arasında ‘Was will Niyazi in der Naunystraße?’ (1973), ‘Der kurze Traum aus Kagithane’ (1974) ve ‘Die Fremde ist auch im Haus’ (1980). Ören genellikle yabancılık, kimlik, dil sorunu ve kadınların Almanya’daki yaşadıkları zorluklar gibi konular işlemektedir.

Güney Dal’ın ‘Wenn Ali die Glocken läuten hört’ (1979), ‘Europastraße 5’ (1981), ‘Die Vögel des falschen Paradieses’ (1985) eserlerinden bir kaçıdır. Dal, Avrupa’ya göç etmiş Türklerin iç dünyalarını eserlerine yansıtmaktadır. İki yazarımızda eserlerini Türkçe olarak kaleme almış ve sonradan Almancaya çevirtmiştir.

Önemli yazarlarımızdan bir diğeri Yüksel Pazarkaya’dır. Diğer yazarlardan farklı olarak okumak için Almanya’ya giden Pazarkaya, Almancaya oldukça hâkimdir ve Orhan Veli, Nazım Hikmet ve Aziz Nesin gibi önemli yazarların eserlerini

Almancaya çevirmiştir. Pazarkaya'nın eserleri arasında 'Utku oder Der Stärkste Mann der Welt' (1974), 'Heimat in der Fremde?' (1979), 'Rosen im Frost. Einblicke in die Türkische Kultur' (1982), 'Ich möchte Freuden schreiben' (1983), 'Spuren des Brots. Zur Lage der ausländischen Arbeiter' (1983), 'Die Wasser sind weiser als wir' (1987), 'Ich und die Rose' (2002), 'Odyssee ohne Ankunft' (2004) bulunmaktadır.

Aynı şekilde araştırma konumuzun yazarı Emine Sevgi Özdamar da 60'lı yıllarda kısa bir süreliğine misafir işçi olarak Almanya'ya gitmiş olsa da, sonradan Almanya'ya gidenlerden sayılmakta ve ikinci kuşak yazarları arasında yer almaktadır. Emine Sevgi Özdamar'ın ayrıntılı biyografisi sonraki başlıklarda detaylı olarak irdelenecektir. Bu yazarlar 'Göçmen Edebiyatında' daha çok Alman kültürüyle Türk kültürünü sentezleyen yazarlardan olup, iki kültürün özelliklerini taşıdıklarından dolayı, eserlerinde nereye ait olduklarını sorguladıkları görülmektedir. Göçmen yazarların her iki dili de iç içe kullandığını görmek mümkün. Bu durum yine iki kültürün de özelliklerini taşımalarına bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem içerisinde Türk dilinden ve atasözlerinden yararlanılmış hatta Emine Sevgi Özdamar'ın 'Das Leben ist eine Karawanserei, hat zwei Türen, aus einer kam ich rein, aus der anderen ging ich raus' (Hayat bir Kervansaray) (1992) adlı romanında doğrudan aktarımlara rastlamaktayız.

Bu dönem yazarları 'Konuk İşçi Edebiyatı' (Gastarbeiterliteratur) Kavramının yanı sıra 'Azınlık Edebiyatı' ve 'Yabancı Edebiyatı' kavramlarıyla da anılmaktadır. Yazarlar kendilerinin 'Konuk İşçi Edebiyatı' kavramıyla sınırlamak istememişlerdir. Pazarkaya bu konuyla ilgili kendini şu şekilde ifade etmektedir:

"Mein Unbehagen gegen diesen Begriff liegt klar auf der Hand, als jemand, der unter den türkischen Autoren als erster auch Migrationserfahrungen, die eigenen wie der anderen, zu Papier gebracht hat, sträubt sich in mir etwas gegen diesen Begriff. Ich fühle mich von ihm weder angesprochen noch erfasst. Um es deutlich auszusprechen, ich bin kein Gastarbeiterautor und meine Texte sind keine Gastarbeiterliteratur" (Pazarkaya, 1986, s. 59).

Türk yazarları arasında göçmen tecrübesini yer yer kâğıda döken biri olmama rağmen, bu kavrama karşı duyduğum sıkıntı apaçık ortadadır. İçimde bir şey bu kavrama karşı çıkıyor. Bu kavramla ne nitelendirildiğimi ne de kapsandığımı hissediyorum. Açıkça söylemek gerekirse ben konuk işçi yazarı değilim ve benim metinlerim konuk işçi edebiyatı değildir.

4.3.2. Göçmen Edebiyatı 1990

1990'lı yıllar 'Göçmen Edebiyatı' kavramının artık ağırlık kazandığı bir geçiş dönemi olarak görülmektedir. Artık bu edebiyat dönemi hem ilk kuşak hem de ikinci kuşak yazarlarını içinde barındırmaktadır. Günümüzde yazılmış olan makalelerde de Türk-Alman yazarlarının eserleri 'Göçmen Edebiyatı' kavramı altında irdelenmektedir (Zengin, 2000, s. 103-128).

'Göçmen Edebiyatı' içerisinde yer alan yazarlardan bir kaçısı şu şekildedir: Emine Sevgi Özdamar, Aras Ören, Yüksel Pazarkaya, Kemal Kurt, Fakir Baykurt, Şinasi Dikmen, Zafer Şenocak, Yade Kara, Hatice Akyün. Birinci kuşaktan farklı olarak Almanya'ya daha iyi uyum sağlamış olan bu kuşak, iki ülke arasında kalmışlığı ve kültür şokunu işlemekle beraber, her iki kültürü de yani Alman kültürüyle Türk kültürünü birleştirerek eserlerini kaleme almışlardır. Dil sorununu artık çözmüş olan bu kuşak, kendisini daha iyi ifade edebilmiş ve Almanya'da kendi yaşam biçimlerini kurmaya başlamıştır. Her iki dili ve kültürü bir arada kullanan bu dönem yazarları, böylelikle Alman edebiyatına farklılıklar kazandırmayı başarmış ve yeniliklere de imza atmıştır. Genellikle duyguların ifade edildiği ve nereye aitim sorusunun sorulduğu eserler karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu dönem eserlerinde düz yazı tipinin hâkim olduğunu görmekteyiz (Zengin, 2010, s. 340).

Günümüze yaklaştıkça özellikle yeni kuşakların hem Alman diline hem de Alman kültürüne daha iyi hâkim olmasıyla birlikte, Almanya'da büyüyüp orada eğitim gören yazarların "Türk kültüründen ve dilinden uzaklaştığı ve Alman diline ve kültürüne yakınlaştığı görülmektedir" (Zengin, 2010, s. 341).

4.3.3. Günümüz: Kültür-aşırı Edebiyat veya Kültürlerarası Edebiyat

Günümüzde artık 'Konuk İşçi Edebiyatı' veya 'Göçmen Edebiyatı' kalıplarının dışına çıkıldığı görülmektedir. Günümüz eserleri Türk – Alman imgesine değinme gereksinimi duymamaktadır ve önceki dönem eserlerinden daha farklı özellikler taşımaktadır. İki kültürü sentezlemek zorunda olmayan yazarlar Türk kökenli olsa dahi kendi kültürünün temsilcisi olarak görülmemektedir (Hofmann, 2006, s. 29). Bhabha bu durumu kültürün dışına çıkan ve yeni bir boyut kazanan bir oluşum olarak ifade etmektedir. Bhabha bu oluşumu 'üçüncü boyut' olarak tanımlar ve ne Alman kültürünün ne de Türk kültürünün ön plana çıktığını, bunun yerine 'üçüncü boyutta' yeni bir şeyin üretildiğini savunmaktadır (Hofmann, 2006, s. 196). Özetle günümüzde Kültür-aşırı ve Kültürlerarası olarak tanımlanan bu Edebiyat iki kültürü de içinde barındıran, Bhabha'nın da ifadesiyle yeni bir 'üçüncü boyut' olarak karşımıza çıkmaktadır.

İki kültürü de içinde barındıran ama aslında ikisinde de bulunmayan kelimelerin ya da cümlelerin eserlerde kullanılması bu duruma örnek gösterilebilir. Örneğin Emine Sevgi Özdamar 'Mutterzunge' (2006) eserinde 'Gedrehte Zunge' yani dönmüş dil kavramını kullanır. Bu kavram ortaya atılan yeni ve hem Türkçeye hem de Almancaya çevrilmesi zor bir kavramdır. Özdamar'ın İki kültürü de yaşamış ve bilen biri olarak, ürettiği yeni kavramın aslında kültürlerarasılığını ortaya koyduğunu görmekteyiz.

"Burada bahsedilen 'Kültür-aşırı Edebiyat' veya 'Kültürler Arası Edebiyat' sadece biçim olarak eserlerin öz niteliklerini vurgulamamaktadır, aynı zamanda Türk – Alman edebiyatının yeni bir evreye girdiğini de göstermektedir. Nitekim 'Göçmen Edebiyatı' içerisinde doğrudan çevrilen deyimler ve atasözlerinin artık iki kültürü de içerisinde barındıran yeni bir oluşum içerisinde olduğunu göstermektedir" (Zengin, 2010, s. 343).

'Kültür-aşırı Edebiyat' veya 'Kültürlerarası Edebiyat' tanımına girmeyen Türk-Alman yazarlar da bulunmaktadır. Türk kültüründen ya da Türkçeden yararlanmadan yazan yazarlar da bu dönem içerisinde mevcuttur. Örneğin

eserlerini Almanca olarak yazan Selim Özdoğan burada örnek gösterilebilir. *İm Juli* (2000), *Mehr* (2001), *Nirgendwo und Hormone* (2004), *Tourtagebuch* (2006), *Zwischen zwei Träumen* (2008) eserlerinden bir kaçıdır (Zengin, 2010, s.343).

Günümüzde artık göçmen konularından ziyade yazara özgün ve bireysel konular karşımıza çıkmaktadır. Elbette bu durum yukarıda da belirttiğimiz gibi Almanların ve Türklerin birbirlerine olan bakış açılarının değişmesiyle de paralellik göstermektedir. “Günümüze kadar içerik bakımından değişerek gelen yukarıda sıralandığı gibi ‘Göçmen Edebiyatı’ndan ‘Kültür-aşırı Edebiyata’ kadar kavramlar, sadece edebiyat eserlerinin biçemi ve içeriği hakkında değil, aynı zamanda Almanların Türklere olan bakışı hakkında bilgi vermektedir” (Zengin, 2010, s. 344).

5. BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA EMİNE SEVGİ ÖZDAMAR'IN ESERLERİNİN İNCELENMESİ

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere geniş bir yelpazeyi kapsayan göçmen edebiyatını bütünüyle burada incelemek mümkün olmayacağından, Almanya'ya göç etmiş, oraya yerleşmiş ve tanınan yazar Emine Sevgi Özdamar'ın seçilmiş romanları 'toplumsal cinsiyet' kavramı bağlamında incelenecektir.

5.1. EMİNE SEVGİ ÖZDAMAR'IN HAYATI

Oyuncu, Yazar ve Dramaturg olan Emine Sevgi Özdamar 1946 yılında Malatya'da doğmuş ve İstanbul'da önemli isimlerden Tiyatro eğitimi almıştır. 12 yaşında ilk tiyatro rolünü Molière'nin *Bürger als Edelmann* oyununda Bursa Devlet Tiyatrosu'nda üstlenmiştir. 19 yaşında, Alman tiyatrosuna olan ilgisinden dolayı Almanya'ya gitmiş ve 1965'ten 1967' ye kadar Berlin'de bir fabrikada misafir işçi olarak çalışmıştır. 1967 – 1970 yılları arasında İstanbul'a dönen Emine Sevgi Özdamar drama okuluna gitmiş ve Muhsin Ertuğrul, Beklan Algan, Ayla Algan, Haldun Taner, Melih Cevdet Anday ve Nurettin Sevin gibi değerli isimlerden tarafından eğitim görmüştür. 1973 yılında Ankara Birlik Sahnesinde Vasıf Öngören'le birlikte çalışmış ve *Asiye Nasıl Kurtulur* adlı filmde rol almıştır. Eğitimini tamamlamış ve artık profesyonel hayata adım atmış olan Emine Sevgi Özdamar, 1976'da tekrardan Almanya'ya dönerek Brecht'in öğrencisi Benno Bessonla iletişime geçmesinin ardından 1976- 1977 yılları arasında Doğu Berlin Volksbühne'de rejisi asistanlığı yapmıştır. Matthias Lanhoff adlı rejisörle de çalışma imkânı bulmuş ve Berlin ile sınırlı kalmayıp, Frankfurt, Münih ve Bochum tiyatrolarında da çalışmıştır. Filmlerde rol almaya burada da devam eden Emine Sevgi Özdamar *Airport*, *Rückflug nach Teheran*, *Yasemin*, *Die Reise in die Nacht*, *Eine Liebe in İstanbul*, *Happy Birthday*, *Türkei* adlı filmlerde rol almıştır. Elbette sadece oynamakla kalmayıp kendi eserlerini yazmış ve sahneye uyarlamıştır. Kaleme aldığı ilk tiyatro eseri *Schwarzauge in Deutschland* (*Karagöz Almanya'da*) bir köylü ile eşeğinin bitmeyen yolculuğunu

konu almaktadır. 1986 yılında Frankfurt Şehir Tiyatrosu'nda sahnelenen oyunda dili bilinçli olarak farklı kullanan Emine Sevgi Özdamar'ın sonrasında yazacağı tüm eserlerde de bu dilin izleri görülmektedir. Alman tiyatrosunda yeniliğe imza atan sanatçının bu eseri, bir Türk yazar tarafından yazılıp sahnelenen ilk Almanca tiyatro olma özelliğine sahip olmuştur.

Elbette tezde de toplumsal cinsiyet açısından incelenecek olan romanları başta olmak üzere, sanatçımızın edebi eserleri de bulunmaktadır. İlk kitabı 1990 yılında dört öyküden oluşan '*Mutterzunge*' (Anne dili) adlı eseridir. Ardından kendisine birçok ödül kazandırmış olan '*Das Leben ist eine Karawanserei, hat zwei Türen, aus einer kam ich rein, aus der anderen ging ich raus*' (Hayat bir Kervansaray) adlı romanını 1992'de yayımlanmıştır. 1991 yılında, 'Hayat Bir Kervansaray' eseri için *Ingeborg Bachmann* Ödülüne, 1993'de *Walter Hasenclever* Ödülüne ve 1994'de *London Times en iyi kitap ödülüne* laik görülmüştür. Bunların dışında kazanmış olduğu ödüllerden bir kaç şunlardır: 2003 *Frankfurt Şehir Yazarı* ödülü, 2004 *Kleist* ödülü, 2010 *Carl-Zuckmayer-Medaille* ödülü, 2021 *Roswitha* ödülü ve 2022 *Düsseldorf Edebiyat* ödülü. Şuanda yaşamını Berlin'de sürdürdüğü bilinen yazarımız kitaplarını Almanca olarak yayımlamaktadır ve kitapları 18 dile çevrilmiştir. Kullandığı dille ön plana çıkan sanatçımız, Türkçe düşünerek Almanca yazmaktadır. Gramer kurallarına kimi zaman uymayan Emine Sevgi Özdamar'ın atasözlerini ve deyimleri birebir aktardığını eserlerinde görebilmekteyiz. Türk kültürünü ve Türkün ruhunu bu şekilde yansıtmaya çalışmıştır. Bu türden bir kullanım özgün dildeki anlamı korumaya yönelik zorlu bir çalışma ortaya koymaktadır. Özdamar, okurlara, ülkesini, Türk insanını, Türk kültürünü ve onların dilini yine dil ile yansıtmayı başarmıştır.

Yazarın 1998 yılında yayınlanan "Die Brücke Vom Goldenen Horn" (Haliçli Köprü) romanı bir ben anlatıcısının Almanya ve Türkiye'de yaşadığı maceraları konu alır. Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Kitabın birinci bölümünde başkahramanın Almanya' da ki yaşantısı ele alınırken, ikinci bölümünde ise Türkiye' deki yaşantısı ele alınmaktadır. Bu anlamda eserin de adını aldığı köprü doğuyla batıyı birbirine bağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eserde aynı zamanda Türkiye’de meydana gelen toplumsal, siyasi ve kültürel olaylar işlenmiştir. Bu eser Almanca aslından İlnur Özdemir tarafından “Haliçli Köprü” olarak dilimize çevrilmiştir.

5.2. EMİNE SEVGİ ÖZDAMAR: HAYAT BİR KERVANSARAY (DAS LEBEN İST EİNE KARAWANSEREİ, HAT ZWEİ TÜREN, AUS EİNER KAM İCH REİN, AUS DER ANDEREN GİNG İCH RAUS) (1992)

5.2.1. Kitap Özeti

1992 de ilk başta Almanca olarak basılan roman, 1993 yılında Ayça Sabuncuoğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Günümüzde İletişim yayınları tarafından basılan 304 sayfalık roman Alman edebiyatı içerisinde büyük yankı uyandırmıştır. Otobiyografik özellikler taşıyan romanda, Özdamar’ın kendine has bir Almanca kullandığı göze çarpmaktadır. Kitabın diline baktığımızda yazarın Türkçe düşünüp Almanca yazmış olması dikkat çekmektedir. Özellikle atasözlerin ve deyimlerin birebir Türkçeden çevrilmiş bir şekilde, değiştirilmeden kullanılması kitabı ayrıcalıklı kılmaktadır. Bununla birlikte eserde Almancanın standart dilinden ve gramerinden sapmalar bilinçli olarak gerçekleştirilmiştir. Kitap boyunca Türk kültürünü yansıtan birçok öge bulunmaktadır. Örnek verecek olursak şarkı sözleri, şiirler, dualar ve tekerlemeler gibi ögelere sıkça rastlanmaktadır.

Romanda, küçük bir kız çocuğunun gözünden, kendi çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını okuyoruz. Romandaki olaylar 50’li ve 60’li yıllar Türkiye’sinde geçmektedir. Hayatını ve gözlemlerini tüm saflığıyla yansıtan kız çocuğu, ben anlatıcı konumundadır. Fakat kitap boyunca anlatıcının adı geçmemektedir. Roman ben anlatıcının çocukluk ve gençlik yıllarını kapsamaktadır. Eser Anadolu’nun bir köyünden gelen, maddi olanaksızlar yaşayan ve sürekli göç etmek zorunda kalan ailenin farklı şehirlerde yaşadıkları olaylar ve onların gündelik yaşamı üzerine kurulmuştur. Roman, kız çocuğun daha anne Fatma’nın karnındayken, gözlemlerini aktarmasıyla başlar. Romanda anlatıcının

hayatı, çocukluk ve ilk gençlik yılları olmak üzere, bütün ayrıntılarıyla okuyucuya sunulmaktadır. Aile ilişkilerinden, komşulardan, karşılaştığı veya karşılaşmayıp hayal gücüyle yarattığı insanlardan, duygularından, izlenimlerinden bütün çıplaklığıyla bahsetmektedir. Romanda ayrıca dönemin sosyal-politik gelişmelerine de değinilmektedir. Zira köyden kente göç olgusu, kadının ve erkeğin toplumdaki konumu, dinsel-batıl inanışlar, ülkenin içerisinde bulunduğu durum ve siyasi olaylar da önemli bir yer tutmaktadır.

Baba Mustafa askerde iken doğan başkahramanımız ve ailesi, doğumundan kısa bir müddet sonra ilk olarak İstanbul'a göç eder. Bu göç etme durumu romanın ilerleyen zamanlarında tekrar tekrar karşımıza çıkmaktadır. Ben anlatıcının annesi Fatma, babası Mustafa, abisi Ali ve ninesi Ayşe'den ibaret olan bir hayatı vardır. Ayşe nine geleneksel ve tutucu bir kadinken, anne Fatma ise daha modern olmaya çalışan ve aydın görüşleri olan bir kadındır. Kültürel öğeler, dini ritüeller ya da mitler eser boyunca nine tarafından ben anlatıcısına aktarılmaktadır. Bu durum aile arasında fikir ayrılıklarına sebep olmaktadır. Örneğin nine başkahramanın evlendirilmesini isterken, anne bu duruma karşı çıkmaktadır.

Romandaki baba karakteri Mustafa'nın sabit bir işinin olmaması, tüm ailenin yaşantısını olumsuz etkilemektedir. Örnek bir baba rolünde olmamasına rağmen roman boyunca babanın aile içerisindeki sorgulanmaz otoriterliği göze çarpmaktadır. Baba Mustafa geleneksel bir 'Türk erkeği' konumundadır. Dar gelirlili ailenin Malatya'da başlayan serüveni, İstanbul, Bursa ve Ankara olmak üzere göçebe bir şekilde devam etmektedir. 'Hayat Bir Kervansaray' romanı kültürel ve kişisel kimliğini bulmaya çalışan kız çocuğunun trenle Almanya'ya işçi olarak gitmesiyle son bulmaktadır.

5.2.2. Karakterler

Fatma: Fatma başkahramanımızın annesidir. Siyah saçlı, siyah gözlü ve esmer olarak tasvir edilmektedir. 16 yaşında ilk defa anne olan Fatma, eser içerisinde çağdaş olmaya çalışan, etrafına ayak uydurmaya çalışan, yeniliklere açık ve

geleceğin temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı konularda Nineyle fikir ayrılığı yaşadığı görülen Fatma'nın kitap boyunca modern olmaya çalışsa da bunu pek başaramadığını, kendinden önceki nesillerin etkisi altında kaldığını ve kalıplarından kurtulamadığını okuyoruz.

Ayşe: Başkahramanımızın ninesi Ayşe, mavi gözlü, sarı kirpikli, sarı kaşlı ve elma yanaklı olarak tasvir edilmektedir. Babasının annesi olan Ayşe ninenin sekiz çocuğu bulunmaktadır. Baba Mustafa ise ikinci evliliğinden dünyaya gelmiştir. Ayşe nine roman boyunca geçmişin, geleneklerin ve batıl inançların temsilcisi konumundadır. Nine ve anne arasında görüş ayrılıklarının yaşandığını söylemek mümkün.

Mustafa: Başkahramanın babası Mustafa, roman boyunca sabit bir işi olamamış, ailesini mağdur etmiş, fakat baba olarak aile içerisindeki otoriterliğini kaybetmemiştir. Mustafa, çekinilen ve korkulan bir role sahiptir. Roman boyunca Türk Kültüründeki baba figürünü gözler önüne sermektedir.

Ali: Başkahramanın kendisinden iki yaş büyük abisi Ali, roman boyunca kendisine en yakın olduğu aile ferdidir. Kalp hastası olan Ali, erkek olduğu için roman boyunca başkahramanımızdan ayrıcalıklı ve üstün konumundadır. Ali Türk toplumunun eğilimini ve yapısını ortaya koymaktadır.

Ahmet: Başkahramanın romanda birlikte Anadolu seyahatine çıktığı dedesi Ahmet, Ayşe nine gibi geçmişin ve geleneklerin temsilcisidir. Alıntılarda da göreceğimiz üzere dede, toplumsal cinsiyet bağlamında kalıpyargıları olan ve kendi cinsini üstün gören bir role sahiptir.

Seher: Aile yakınının kızı ve başkahramanın arkadaşı rolündedir. Seher, başkahramanın evine dikiş dikmeyi, yemek yapmayı ve çamaşır yıkamayı öğrenmek için misafir olmaktadır.

Saniye: Romanda deli Saniye olarak adlandırılan karakter, başkahramanın komşusudur ve sokaklarındaki tek ahşap evde kalmaktadır. Romanda kocasının

ciğerci olduğu belirtilmiştir. Kocasının ne iş yaptığıyla anılan ve kocasıyla varlık kazanan birçok kadın gibi, Saniye de aynı konumdadır. Komşusuna arada misafir olan başkahramanımıza öğütler verdiğini görmekteyiz. Bu öğütler alıntıda da göreceğimiz üzere, Türk toplumunda bulunan batıl inanışları ve kalıpyargıları gözler önüne sermektedir.

Güler: Kendisine Tina denmesini isteyen karakterimiz, başkahramanımız tarafından Gükertina olarak adlandırılmaktadır. Bursa’da yaşadıkları sırada aynı taş evde oturan, ev sahiplerinin kızı Güler, annesi tarafından özenle büyütülen, sürekli gözetilen ve kolay kolay dışarıya çıkmasına izin verilmeyen bir çocuktur. Başkahramanımız, Güler’den ve Gülerin annesinden son doğan kız kardeşinin haberini aldığı için, kendilerinden pek hoşlanmamaktadır.

5.2.3. Hayat Bir Kervansaray (1992) Toplumsal Cinsiyet İncelemesi

Toplumsal cinsiyet bağlamında birçok yönüyle göze çarpan eser, ilk önce Pamuk teyzenin kadına verdiği değer ve eserdeki olumlu yansıması görülmektedir:

“Pamuk Teyze askerlere, ‘Bu kadını gözünüz gibi sakının. Kocasını da askerdir, doğum için baba evine geri dönüyor. Eğer siz bu masum kadını başınızın üstünde taşıyıp babasına götürürseniz, Allah da sizin analarınızı ve bacılarınızı başınızın üstünde taşır,’ dedi” (Özdamar, 1992, s.5).

Türk aile yapısı içerisinde kadınlara aynı hakkı ve statüyü atfeden Pamuk teyze karakteri, kadınlara verilen değerle birlikte, din bağlamında sevabın kazanılacağını ön plana çıkarmaktadır. Hamile bir kadın, kardeş, abla veya anne olarak konumlandırılmıştır. Sadece bu örnekte kadını ayrıcalıklı bir konum içerisinde yansıtan yazar, bir sonraki alıntıda olduğu gibi kadının toplumsal cinsiyet içerisindeki olumsuz konumuna değinmektedir:

“Beş kadının hepsi de dedemin karılarıydı, (...)” (Özdamar, 1992, s. 7).

Toplumsal yapı içerisinde, erkeklerin birden fazla e e sahip olabildiğini okuyoruz. Eski zamanlarda daha çok karşılaştığımız bu durum, günümüzde hala devam ediyor olsa da, önceki kadar sık karşılaşılan bir durum değildir. Özellikle Türkiye'nin doğusunda çok eşliliğin halen daha sıkça görüldüğü bilinmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyet açısından hem kadının toplumdaki yerini gözler önüne sermekte hem de Türk kültürün unsuru haline getirmektedir. Bir kadın ocuk sahibi olamadığında, erkeğin bir eş daha alıp ondan ocuk sahibi olması Türkiye toplumu içerisinde rastlanılan bir durum olduğu yazar tarafından dede örneğiyle somutlaştırılmaktadır. Burada kadının bir eş veya birey olmasından ziyade, ocuk doğurması gereken ve biyolojik yapısı sonucunda toplum tarafından sorumluluklar yüklenen bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Ben de yüksek sesle ağlıyordum, birden annem ağzımı kapattı, gözlerini iri iri açarak gözlerime baktı, ‘Ağlama, ağlama. Erkeksiz bir evden ocuk ağlamaları duyulmamalı!’ dedi” (zdamar, 1992, s. 8).

Erkeğin bir çatı altındaki önemini ve otoriterliğini bu alıntıdan anlamak mümkündür. Erkeğin bulunmadığı evde, bir kadının ağlaması olumsuz algılanmaktadır. Bu örnekten kadının ağlama özgürlüğü bir erkeğin varlığına ve mevcudiyetine bağlı kılınmaktadır. Hatta erkeksiz bir evden ocuk ağlamalarının duyulması, toplum tarafından ayıplanmaktadır. Bu durum toplumda cinsiyetlerin nasıl ayırırıldığını, kadına basmakalıp yargıların nasıl dayatıldığını ve nasıl nesilden nesile aktarıldığını rnekleemektedir.

“Kadınlar, genç ve yaşlı sesleriyle şöyle dediler bana: ‘Gel, hamama gidiyoruz, erkekler savaş oyunlarını oynasın, sen gel kara kız, biz hamamda yıkanıp ak pak olalım.’ çarşaflarını giyip beni de örttüler. Sokaklardan geçerken, çarşaflı başka kadınlar da kara deliklerden çıkmış kara hayaletler gibi belirip bizimle beraber hamamın bulunduğu Şehir merkezine yöneldiler. Sokakların bütün köpekleri, yüzü görünmeyen biz kırkayaklara yüksek sesle havlıyorlardı” (zdamar, 1992, s. 38).

Bu alıntıda ilk göze çarpan cümle, erkeklerin savaş oyunları oynuyor olmasıdır. Şiddete yönelik uğraşlardan hoşlandıklarını bu alıntıdan çıkarabiliriz. Kadın ve erkek birlikte faaliyet yapmaktansa kendi cinsleriyle daha çok vakit geçirmektedir. Kadınların savaş oyunlarına dâhil edilmemesi, bu davranışın erkeklere mal edildiğini göstermektedir.

Toplum tarafından kadının her daim bakımlı olması beklenmektedir. Erkekler toplum tarafından kabul gören oyunlarla meşgulken kadınlar birlik olup hamama gitmektedir. Alıntıda göze çarpan bir diğer özellik ise, kadınların çarşaf giyiyor olmasıdır. Başkahraman, hiç çarşaf giymediği halde, burada çarşaf giymeye zorlanmaktadır. Toplumdan ayrı düşmemek adına, bütün kadınların aynı giyindiği görülmektedir. Emine Sevgi Özdamar çarşaf giyen kadınları kara hayaletler olarak tasvir etmektedir.

“Anne, ben geldim,’ dedim. Annem karşımda duruyordu, ama onu kucaklayamıyordum. Aramızda, dilimin altında bu Anadolu şehriden getirdiğim yabancı şivenin ördüğü bir duvar vardı. Annem, ‘Böyle konuşma, yine İstanbul Türkçesiyle, temiz Türkçeyle konuşmalısın, anlıyor musun? İki gün sonra okul başlıyor. Eğer bu Anadolu ağzıyla konuşursan, herkes sana köylü der, anlıyor musun” (Özdamar, 1992, s. 40)

Dilin, bir topluluğa ait olabilmek ya da o toplumdaki dışlanmamak için ne kadar önemli olduğunu okuyoruz. Ayrıca başkahramanımızın düzgün Türkçeyle konuşmadığı takdirde köylü olarak sınıflandırılacağı belirtilmiştir. Kültür ve dil başlığımızda da değindiğimiz üzere “dil ve dünya görüşü karşılıklı olarak birbirinin referansıdır. Bir grubun ortak dili, aynı zamanda o grubun ortak dünya görüşünün belirleyicisidir” (Kartarı, 2016, s. 159). Dilin sadece toplum içerisinde değil aynı zamanda aile içerisinde de sorunlara yol açabileceği gözler önüne serilmektedir. Bu durumu kızın Anadolu şehriden getirmiş olduğu şivenin, annesini kucklamaya mani olmasından anlayabiliriz. Farklı şivelerin insanlar arasında bir duvar ördüğü belirtilmiştir.

“Annem bana yedi yaşın üstündeki bütün çocukların oruç tutabileceğini söyledi. Erkek kardeşim Ali, oruç tutmak zorunda değildi. ‘Ali niye oruç tutmuyor?’ diye sordum. Annem, ‘O bir erkek çocuğu, eğer canı yemek ister de yiyemezse, pipisi düşer,’ diye cevap verdi. ‘Ya ben?’ ‘Senin yalnızca alt tarafın şişer’” (Özdamar, 1992, s. 46).

Buradan anlaşılacağı üzere erkeğe sırf erkek olduğu için farklı ayrıcalıklar tanınmaktadır. Kadınlara oruç tutmak dayatılırken, erkeklerin bu durumdan muaf tutulduğunu görmekteyiz. Gender kavramı bağlamında toplumsal cinsiyeti, toplumsal rolleri ve biyolojik cinsiyet farklılıklarını bir arada gördüğümüz iyi bir örnektir. Zira biyolojik olarak ayrılan erkek, toplum içerisinde bu farklılıkla üstünlük sağlamaktadır.

Bir sonraki alıntıda annenin kızını çağırdığında kullandığı üslup kadın – erkek farkının anlaşılması bakımından önem arz etmektedir:

“Gözün kör olsun cadı, eve gel, yoksa seni ayağımın altına alırım.’ (...) ‘İçeri gelmezsen, akşam babana söylerim.’ Dağılan yıldızlar gibi, dört kız, rüzgârla savrulmuşçasına evlerimize girdik” (Özdamar, 1992, s. 51).

Baba figürünün, anne figüründen baskın olduğunu görmekteyiz. Zira anne çağırdığında, eve girmeyen çocuklar, babalarıyla tehdit edildiğinde, koşarak evlerine gitmektedir. Bu durum babanın otoriterliğini ve baba korkusunu gözler önüne sermektedir.

Baba otoritesinin yanı sıra din faktörü de kadın üzerinde önemli bir baskı unsurudur:

“Niye insanlar için başörtüsü takıyorsun anne?’ ‘Burası dindar bir sokak, insanları rahatsız etmemek lazım,’ dedi Fatma (Özdamar, 1992, s. 51-52).

Topluma ayak uydurmak ve bulunulan toplumdaki sınırları aşmamak adına insanın kendi benliği dışında hareket ettiğini görmekteyiz. Toplumun kalıpları dışında hareket etmek, o toplumdaki dışlanmaya sebep olabilmektedir.

Ninem, 'Ağlama, babanın vurduğu yerde gül biter,' dedi. Annem, 'Kızını dövmeleyen dizini döver,' dedi. (...) Mustafa, '(...) Elim kırılıydı da sana vurmasaydım, günahkâr babanı bağışla benim fındık kızım. Ama güzel gözlerin yabancı bir oğlanın yüzünde neden yapıştı ki? Sen daha çocuksun, ağzın hâlâ ana sütü kokuyor, bu bebekle oyna,' dedi" (Özdamar, 1992, s. 64-65).

Sorgusuz sualsiz bir şekilde babası tarafından cezalandırılan başkahraman, kız olması sebebiyle kendisine neden cezalandırıldığı konusunda herhangi bir açıklama yapılmadığı gibi 'babanın vurduğu yerde gül biter' ifadesiyle olumlu karşılanmaktadır. Bu durum hem cinsleri tarafından doğru bulunmakta ve savunulmaktadır. Onların aksine baba davranışı sebebiyle üzüntü duymaktadır.

"Babam, '(...) Anne, elinin hamuruyla erkek işine karışma' (Özdamar, 1992, s. 83).

Toplum içerisinde erkekte kadına her konuda söz hakkı tanınmamaktadır. 'Elinin hamuruyla erkek işine karışma' deyimini, Türk toplumunda kalıplaşmış bir ifadedir. Kadın burada ev hanımı ve hamuru yoğurması gereken kişi konumundadır ve ev dışındaki meselelere, bu durumda erkek meselelerine, karışmamaları beklenir.

"Sonra karıların gözlerini görüyordum, bazen açık pencerenin önünde duruyorlardı, dağ rüzgârı geliyordu. Bu kadınlar rüzgârı kirpiklerinde ve ağızlarında taşıyor ve seher vakti, o anda ölülerinin titrediklerini görür gibi bakıyorlardı. Onlara korku verebilecek hiçbir şey yoktu. Görebiliyorlardı, elleri hareket ediyordu, gençtiler, öyle gençtiler ki, bir ayva ağacından koparılmış ayvalar gibi hamdılar daha ve orada öylece, hep kendi içlerine yağarmış gibi duruyorlardı. Genellikle çiçek desenli elbiseler giyiyorlardı, küçük, büyük, kahverengi, yeşil, şarap kırmızısı, sarı, beyaz. Ama dışarı çıkarlarsa çiçeklerini kaybedeceklermiş gibi bu elbiselerle sokağa çıkmıyorlardı" (Özdamar, 1992, s. 93).

Kadınların hayatı, pencerelerinden gözlemlediklerini hatta kimi zaman yaşadıklarını bu alıntıdan çıkarabiliriz. Kendilerine yakıştırmış oldukları elbiselerle dışarıya çıkmaktan çekindiklerini ve topluma ayak uydurma zorunluluğu hissettiklerini okuyoruz. Topluma ayak uydurmadıkları takdirde, çiçeklerini kaybedeceklerinden korkuyorlar. Burada kadınların bakireliği anlatılmaya çalışılmıştır. Bu durum kadınların, erkeklerin gölgesinde hayatlarına yön verdiklerini gözler önüne sermektedir.

“Bu sokağın canı yok muydu? Eğer bir sokağın canı olsaydı, erkekler sabahları evlerinden çıktıklarında, sokağın canı sıkılırdı. Sonra can, gün boyu, bir insanın iki ayağı bir pabuca girmiş gibi daralırdı ve erkekler akşam vakti yine eve döndüklerinde, iki ayağı bir pabuca girmiş insanların ayakları birden serbest kalmış gibi, can da ferahlardı” (Özdamar, 1992, s. 94-95).

Alıntıda hayatın akışını sokakla tasvir eden anlatıcı, erkeklerin bu akışta ne kadar önemli bir yer edindiğini vurgulamaktadır. Erkekler, ev içerisinde özgürlüğü ya da zindanı yaşamının belirleyicisi konumundadır.

“Ninem, dokuma sırasında şunları mırıldandı: ‘Kız idim, sultan idim, Nişanlandım, han oldum, Gelindim, köle oldum” (Özdamar, 1992, s. 95).

Yukarıdaki alıntıyla bağlantılı olarak kadınların, evlendikten sonra erkeklerinin kölesi olduğu ifade edilmiştir. Bu durum Türk toplumunun evli kadından olan beklentisini göstermektedir.

“Annem, ‘(...) Bu solgun kadınların kocaları fırıncı, şeker fabrikatörü, otobüs işletmecisi, ipekçi dükkânı sahibi,’ dedi” (Özdamar, 1992, s. 95).

Kadınların kim olduğu veya statüsü önemsiz görülmektedir. Kadınlar eşlerinin ne olduğuyla özdeşleştirilmektedir. Kadınlar birey olarak değil, eşlerinin bir parçası olarak var olmaktadır.

“Saniye (...) bana ailemizin kısmetinin yine düğümlememesi için hayatta yapmamam gereken şeyleri anlattı: Gece tırnak kesmemek. Ayakta

dururken su içmemek. Dolunayda yabancıları ziyaret etmemek. Dolunayda dikiş dikmemek, örgü örmemek. İki erkek arasında asla yürümek; yoksa bir kadın çocuk sahibi olmaz. Komşulara hiçbir kaşığı ödünç vermemek. Sokakta başını çevirip geriye bakmamak. Cuma günü dışarıya toz silkelememek (...) (Özdamar, 1992, s. 97).

Bu alıntı Türk toplumu içerisinde bulunan birçok batıl inancı ve kalıpyargıyı okurlarına sunmaktadır. Bu örnekler toplumun düşünce yapısını anlamada kolaylık sağladığı gibi kadının dikkat etmesi gereken hususları da somutlaştırmaktadır. Zira diğer türlü kadının varlığı ve geleceğini temsil eden üreme hakkı elinden gideceği görülmektedir.

“Kocası gelince ikimiz de ayağa kalktık” (Özdamar, 1992, s. 98).

Erkeğe duyulan saygı ve erkeğin üstün görülüşü bu alıntıda belirginleştirilmiştir. Kadının bu toplumsal yapı içerisinde aileden biri olsa da olmasa da erkeğin görüldüğü ortamda, onun varlığına saygı gösterip, ona göre davranışını şekillendirmek durumundadır.

“Cansız sokağımıza geldiğimde yukarıda yıldızları gördüm. Taş evimizin ışıklı penceresinde Gülertinayı gördüm. ‘(...) baban senin kemiklerini kıracak,’ dedi. Yukarıya çıktım, babam kemiklerimi kırmadı. Bana, ‘Maşallah, bu saatte nereden teşrif ediyorsun, oğlan mı oldun?’ diye sordu” (Özdamar, 1992, s. 115).

Eve geç gelen bir kızın, babası tarafından sorgulanmasını ve bir erkeğe benzetilmesini okuyoruz. Buradan anlaşılacağı üzere toplumda erkeklerin geç saate kadar dışarıda bulunması normal algılanırken, aynı durum kadınlar ya da genç yetişkinler için söz konusu değildir. Hatta böyle bir durum karşısında kadının, aile tarafından şiddet göreceği de belirtilmiştir.

“Bir keresinde Ali gündüz sinemadan geldi, terlemiş halde, karanlıkta bir adamın dizini tuttuğunu ve elini hep dizine sürttüğünü söyledi. Annem adama lanet okudu. Elleri, ayakları kişinin. Bir oğlandan ne istiyordu ki?”

‘Ali, bir dahaki sefere ben senenle birlikte sinemaya gelirim,’ dedim. Annem, ‘Oğlanları bile elliyorsa, seni daha kolay ellerler. Yoksa ellenmek mi istiyorsun, ha?’ dedi. ‘Eğer seni ellerlerse, ölene kadar hep evde kalacaksın, başımda. Hiçbir anne seni oğluna karı diye almayacak. Evde kalırsın,’ dedi. ‘Bu kadınlar benim ellendiğimi nasıl görecek?’ ‘Bu, vücutta iz bırakır ve yalnızca anneler onu görür’” (Özdamar, 1992, s. 165).

Kadınların bir erkek gibi yaşama istekleri veya kadınlara çizilen çerçeveden çıkmak istemeleri toplumsal yapıdan dışlanmalarına sebebiyet vermektedir. Toplumun dışına itilen kadının, evde kalacağı ve bir eş olmaya laik görülmeyeceği belirginleştirilmektedir. Emine Sevgi Özdamar, Türk toplumunda bakireliğe verilen önemi vurgulamaktadır.

“Nine, (...) ‘kardeş, kitaplarını öğren ki, erkeğin ayağını yıkamayasın’” (Özdamar, 1992, s. 169).

Nine, başkahramanımıza bir kadının okumadığı takdirde erkeğin ayaklarını yıkamaya mecbur kalacağını ifade etmiştir. Kendi ayakları üzerinde durmayan kadınlar, erkeklerine muhtaç ve erkeklerinin kölesi konumundadır. Nine, geçmişin ve şimdiki zamanın simgesi olarak kadınların kaderini somutlaştırmaktadır.

“‘Ah Fatma Hanım, kızı sürececek direksiyonum yok ki,’ dedi. Sonra iki kadın, ‘Yedi yaşından itibaren bir kız, ya kocaya ya toprağa,’ dediler. ‘Delikli taş yerde kalmaz, biri onu mutlaka kaldırır.’ ‘Kızı gönlüne bırakırsan, ya davulcuya ya zurnacıya kaçar.’ ‘Kız doğdu – kıyamet koptu.’ ‘Kızlar pazarda satılmaz, kızların saçı uzun, akli kısa’” (Özdamar, 1992, s. 172-173).

Bu alıntıda, kitap özetinde de bahsettiğimiz gibi, deyim ve atasözlerinden bir kaçını arada bulunmaktadır. Hepsininse kızlara yönelik kurulduğunu görmekteyiz. Deyimler ve atasözleri bilindiği üzere nesillerce aktarılmakta ve o toplumun kültürünü ve inancını büyük ölçüde yansıtmaktadır. Bu alıntıda, Türk toplumunun toplumsal cinsiyet bağlamında özellikle kadınlara olan bakış açısını deyim ve atasözleriyle güçlendirmektedir. Kadının evlendirilmediği takdirde işe

yaramaz olarak görülmesi veya kendisinin doğru kararlar alamayacağını ve aklının kısa olduğu söylemleri belirginlik kazanmaktadır. Bu durum eserde sadece karşı cins tarafından değil, hemcinsleri tarafından da kabul görmektedir. Zira bu alıntıda geçen deyimler ve atasözleri kadınlar tarafından kullanılmaktadır.

“Günün birinde, orada çalışan bir inşaat işçisi bize kızını getirdi. Kız birkaç ay içinde evlenmek zorundaydı, işçi, onun annemden biraz dikiş dikmeyi, çamaşır yıkamayı, yemek pişirmeyi öğrenmesi için bizde çalışacağını söyledi” (Özdamar, 1992, s. 174).

Evliliğe hazırlanması için başkahramanımızın evine gönderilen Seherin, öncelikle zorla evlendirildiğini okuyoruz. Bir önceki alıntıda yer alan ‘Kızı gönlüne bırakırsan, ya davulcuya ya zurnacıya kaçar’ cümlesinin önlemini bu alıntıda görmekteyiz. Bu durumda da Seher’in eşi, babası tarafından seçilmiştir. Bir kızın evlenmeden önce dikiş dikmeyi, çamaşır yıkamayı, yemek pişirmeyi öğrenmek zorunda olması, bir bireyden ve eşten ziyade hizmetçi olarak görüldüğünü ve evliliğin kadın için yerine getirilmesi gereken görevlerden ibaret olduğunu göstermektedir. Türk toplumu tarafından, kadının görevi olarak görülen bu ve bunun gibi işleri yerine getiremeyen kızların, evliliğe laik olmadığı düşünülmektedir. Bu durum bir sonraki alıntıda netlik kazanmaktadır:

“Anneme benim de bir çeyizim olup olmadığını sordum, o, benim belki de kadın değil, yalnızca karı olacağımı söyledi, çünkü dikiş dikmeyecektim, yemek pişirmeyecektim ve dantel işlemeyecektim ve gözlerim yalnızca dışarıyı görüyordu. ‘Hep kutunu gezmeye götürüyorsun.’ dedi. ‘Bir kız kutusunun üzerinde oturmalı ve çalışmalı.’ ‘Ya oğlanlar?’ diye sordum. ‘Oğlanlar mallarını gezmeye götürebilirler” (Özdamar, 1992, s. 175).

Dikiş dikmesini ve yemek pişirmesini bilmeyen başkahramanımıza, evinin kadını değil sadece kocasının karısı olabileceği söylenmektedir. Toplumsal Cinsiyet bağlamında kadına belirli roller biçildiğini görmekteyiz. Ayrıca kızların evde oturup ev işleriyle meşgul olması beklenirken, erkeklerin gezmesi erkekliğin en doğal hakkı olarak görülmektedir. Bu roller çerçevesinde davranmayı sürdürmek

bilişsel gelişim kuramına göre insanların bilişsel tutarlılığa duyduğu ihtiyaçtan ileri gelmektedir. Bu ihtiyaç sağlandığında insanlar kendilerine ve dünyaya ilişkin tutarlı ve dengeli bir görüş oluşturup sürdürmeyi başarırlar (Dökmen, 2004).

“Dolu kahve fincanlarını çok dikkatli taşımak gerekiyordu. Boyuna kahvenin üstünde duran köpüğün gözlerine bakıyordum. Köpüğün kaçmaması gerek, denirdi. ‘Köpüksüz bir kahve bulaşık suyudur.’ ‘Eğer kahvenin üzerindeki köpük deliksiz ve kalınsa, görücüler bir kızı ancak o zaman iyi ve güzel bulacaklar. Ondan sonra bu kızın oğulları için iyi bir karı olup olmayacağına karar verecekler,’ denirdi” (Özdamar, 1992, s. 177).

Kızların öncelikle maharetleriyle kendilerini evlilik için kanıtlamaları gerektiğini bu alıntıyla Özdamar bir kez deha belirtmektedir. Kadınların ev işlerinde en ufak hata yapmamaları gerektiği yoksa her daim kötü anılacaklarını söyleyebiliriz. Erkek için bunun denetimini yapan ve deyim yerindeyse uygunluk belgesini veren yine hemcinsleridir. Bu durum kadınların kendi içerisindeki denetim mekanizmasının ne kadar güçlü olduğunu gözler önüne sermektedir.

“Bir kuran ayetinde erkekler için şöyle yazılmıştı: ‘Kırbacı bir evden eksik etmemelisin. Onu duvara, bütün ev halkının iyice görebileceği bir yere asmalısın.’ Bazen yemekte, dedem eliyle önümden meyveyi alır ve kendisi yerdi, çok yavaşça, sonra, ‘Kız olmak sabırlı olmak demek,’ derdi” (Özdamar, 1992, s. 247).

Birinci bölümde “Toplumsal cinsiyet (gender) terimi kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder” (Dökmen, 2004) demiştik. Bu alıntıda Türk toplumu tarafından kadınların sabırlı olması beklendiği ve erkeklerin egemenliğini sağlamlaştırmak için dinin kullanıldığını görmekteyiz. Şiddetin erkekler tarafından düzen sağlamak için uygulandığını ve erkeklerden korkulması gerektiğini söyleyebiliriz.

“Günün birinde aybaşı oldum. Anneme söyledim: ‘Anne, kan akıyor.’ Karanlık koridorda durduk ve annem eliyle hafifçe yüzüme vurdu. Sonra,

'Böyledir bu. Halan geldi,' dedi. Bir kız ilk kez aybaşı olduğunda, annesi hafifçe onun yanağına vururdu. O andan itibaren, tekrar kan geldiğinde, 'Anne, halam geldi.' demem gerekiyordu. Halam geldi ve gitti. Annem bana patiska bezler dikti ve çok küçük bir odaya çamaşır ipleri gerdi. Orada yalnızca karpuzlar ve kavunlar duruyordu, hala bezlerimi bu odada, öbür çamaşırlardan ayrı olarak, erkeklerimizin gözlerinden uzağa asmam gerekiyordu" (Özdamar, 1992, s. 259).

Biyolojik bir gerçeklik olan ve kadının çocuk sahibi olmasına işaret eden aybaşı gerçeği, utanılması gereken ve erkeklerden saklanması gereken bir hadise durumundadır. Türk kültüründe ilk defa aybaşı olan kıza tokat atılması, daha kadınlığa atılan ilk adımda şiddete maruz kalındığını gözler önüne sermektedir. Doğal bir döngü olan aybaşı, açıkça dillendirmekten kaçınıldığı için, hala diye adlandırılmaktadır.

5.3. EMİNE SEVGİ ÖZDAMAR: HALIÇLI KÖPRÜ (DIE BRÜCKE VOM GOLDENEN HORN) (1998)

5.3.1. Kitap Özeti

Almancası 'Die Brücke vom Goldenen Horn' olan 'Haliçli Köprü' adlı bu eser İlknur Özdemir tarafından çevrilmiş ve İletişim yayınları tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Eserde aslında Özdamar'ın kendi hayatını okuyoruz. Bu kitap iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün başlığı 'Küskün İstasyon', ikinci Bölümün başlığı ise 'Haliçli Köprü' şeklindedir. İlk bölümde, birinci tekil şahıs anlatıcı, oyuncu adayı, gözü pek bir genç kadının Almanya'da bir radyo fabrikasında işçilik deneyimini, bilmediği bir dili kucaklama sancılarını, cinsel, kültürel ve politik olarak kimliğini kazanışını, oyunculuk sanatını ve aşkı tanıyışını ironik bir biçimle okuyoruz. İkinci bölüm ise kahramanımızın İstanbul'a döndükten sonraki dönemini ele almaktadır

Baş Kahramanımız İstanbul'da Okulu bırakmak zorunda kaldıktan sonra, severek yaptığı Tiyatroculuk alanında para kazanmak ve evdeki baskıdan

kurtulmak istiyordu. Bunun üzerine gazetelerde Almanya'nın işçi aldığı öğreniyor ve Münih'teki bir radyo lambası fabrikasında çalışmak üzere Almanya'ya gidiyor. Telefunken fabrikasında işçi olarak çalışan kahramanımızın bir yandan tiyatroya diğer yandan vatanına duyduğu özlemi okuyoruz. Aşk ile tanışan kahramanın, aşkı keşfetmeye çalışırken tabularından ve geleneklerinden kopmaya çalışmasını ama kopamayışını içeriyor. İstanbullu kahramanımızın kişisel öyküsünün içerisinde 60'lı yıllarda yabancı işçi alımına kapılıp Türkiye'den Almanya'ya giden ilk kuşağın yer yer gülünesi, yer yer trajik yaşamı da yer alıyor. Kitapta fırıncı kadının kafası ekmek somunlarına; Berlin sokaklarını birbirine katan solcular tavuklara; Türk solcu entelektüelleri baykuşlara; erkekler özellikle de kocalar kadınların ağzında çiğnene çiğnene tadını, şehvetini yitiren sakızlara; bekâret değerini çoktan yitirmiş, kaybedilmesinden endişe edildikçe gülünçleşen elmasa dönüşüyor.

Kahramanımız, diğer çalışmaya gelen Türk kadınları ile birlikte Almanya'da 'Wonaym'da' yani Wohnheim da kalmaya başlıyor. Arada Türk işçi derneğine giden bazı kadınlar, Berlin'deki Türk erkekleriyle ilk orada tanışıyorlar. Yurt ile fabrika arasında geçen hayatlarını, karşılaştıkları zorlukları ve iki farklı kültürün arasında kalmışlığı görüyoruz. Çalıştığı fabrikada bir senelik sözleşmesi sona eren başkahramanımız, İstanbul'a geri dönüyor, fakat çok geçmeden dil öğrenmek istediğine karar veriyor ve babasının vermiş olduğu 3.000 mark ile yeniden Almanya'ya Bodensee'de bir kasabada bulunan Goethe-Institut'a gidiyor. Eski arkadaşlarıyla da yolu ayrılmış olan başkahramanımız, eğitimini bitirmesinin ardından tekrardan Berlin'e geliyor ve bu sefer Siemens'te çalışmaya başlıyor ve yeni bir wonaym'a taşınıyor. Şeflerden biri kahramanın ne kadar iyi Almanca konuştuğunu fark edince, kendisini Siemens kadınlar wonaym'ının yeni tercümanı yapıyor. Herkesin derdine koşan başkahraman, artık orada kalmak istemediğine karar veriyor ve Gutsio adındaki arkadaşının tavsiyesiyle tiyatro okumak üzere Paris'e gidiyor, fakat olaylar beklediği gibi gelişmiyor. Orada Jordi adında evli bir İspanyol ile tanışıyor. Karısı İngiltere de olan Jordi ile başkahramanımız yetersiz İngilizcelerden dolayı pek iletişim kuramıyor olsalar da birlikte değerli zamanlar geçiriyorlar ve sonunda

birbirlerine âşık oluyorlar. Elmasından (bakireliğinden) kurtulması gerektiğini düşünen başkahramanımız, Jordi ile sevişirken artık kendisinden ‘ben’ diye bahsetmek yerine üçüncü tekil şahıs kullanmaya başlıyor. Sonunu göremediği bu aşktan kaçmak için yeniden Berlin’e dönüyor.

Bir arkadaşının kendisine vermiş olduğu telefon numarasını arıyor ve Bodo adındaki şahıstan yardım istiyor. Sosyalist öğrenci derneğinden olan Bodo, kahramanımıza konaklayabileceği bir yer ayarlıyor ve kendisine Hotel Berlin’de oda hizmetçisi olarak iş buluyor fakat çok geçmeden işten atılıyor ve bu seferde öğrencilerin kaldığı bir otelde yarım günlük iş buluyor. Bu sırada tiyatro okuluna gitmeye başlıyor, Türk işçi birliğinde takılmaya başlıyor ve sosyalist bir derneğe üye oluyor. Artık erkeklerle birlikteliği konusunda kendisini kısıtlamayan kahramanımız gebe kalıyor ve kimden olduğunu bilmiyor. Çocuğu düşürmeye çalışırken babasından annesinin rahatsız olduğuna dair bir mektup alıyor ve bunun üzerine İstanbul’a dönmeye karar verip yola çıkıyor.

İstanbul’da annesinin sırf oraya dönmesi için hasta numarası yaptığını öğreniyor ama Almanya’ya hemen dönmüyor. Ailesinin öğrenmemesi gereken hamileliğini sonlandırmaya çalışan kahramanımız, arkadaşının arkadaşı Hüseyin’in yardımıyla yasa dışı yollarla çocuğunu aldırıyor. Sürrealist çevresi olan Hüseyin kahramanımızı da o ortamına dâhil ediyor. Siyasetle gittikçe iç içe olmaya başlayan kahramanımız, Hüseyin’in yardımıyla Tiyatro okuluna yazılıyor. Bulduğu yeni ortamda Kerim’le tanışıyor ve onunla çok yakın bir bağ kuruyor. Kendisi yedek subay olarak askere gittiğinde de Kahramanımıza mektup yazmayı sürdürüyor. İşçi Partisini savunan kahramanımız İran-İrak sınırına gidip orada açlıktan ölen köylüler hakkında röportaj yapmak üzere yola çıkıyor. Kapadokya, Diyarbakır ve Hakkâri de bulunuyor, karşılaştığı insanlara merak ettiği soruları soruyor fakat asıl ulaşmak istediği köye çok tehlikeli olduğu için gidemiyor. ‘Kaçın kendinizi kurtarın’ diyen vatandaşlar, kahramanımız ve arkadaşı Haydarı İstanbul’a geri gönderiyor. Burada sağ sol çatışması ön planda tutuluyor. Bu süreçte tekrardan hamile kalan kahramanımız ‘Bu çökmüş topluma çocuk doğurulmaz’ deyip çocuğunu bir kez daha aldırıyor. Okulunu bu sırada bitirmiş olan kahramanımız farklı şehirlerde tiyatroculuk yapmayı

sürdürürken artık Almanya'ya geri dönme düşüncesinin ona verdiği heyecana karşı koyamayıp yeniden Berlin'e dönmeye karar veriyor.

5.3.2. Karakterler

Başkahraman: Kitapta adı geçmeyen kahramanımız aslında yazarın kendisi olduğunu söyleyebiliriz. Özdamar'ın Hayatına baktığımızda kitap ile birçok ortak noktasının bulunduğu görmekteyiz. Bu kitap ile ilgili yapılmış olan incelemelerde de kahramanımızdan 'Özdamar' diye bahsedildiğini görmekteyiz. Kahramanımız tiyatroculuk yapmak istiyor ve bu uğurda para kazanmak için Almanya'ya gidiyor. Onun gözünden iki kültürün arasında kalmışlığı okuyoruz. Oradaki yaşantıya ayak uydurmaya çalışırken bir yandan da geçmişinden kurtulamadığını ve Baba'sının nefesini hala ensesinde hissettiğini görüyoruz. Kendini ve asıl benliğini bulma peşinde geçen bir öykü.

Rezzan: Rezzan Kahramanımızın hem yurttan hem de iş yerindeki en yakın arkadaşı. Kendisi rezzanın üst kısmında, hep elbiseleri ve ayakkabılarıyla birlikte yatar. Babası olmayan Rezzan da başkahramanımız gibi tiyatrocunun olma hayalini kurar ve kitap okumayı sever.

Yurt Müdürü: Sanatçı ve Komünist olan yurt müdürü yurttaki kadınlara Almanca öğretiyor ve onları okumaya teşvik ediyor. Kendisi çirkin ve komik olarak tasvir ediliyor. Kendisi ve karısı Türkiye'de bir dönem tiyatroculuk yapmış ve Almanya'da bir festivale davet edilmiş ve sonrasında Almanya'da kalmaya karar vermişlerdir. Ayrıca yurt müdürünün karısı fabrikada kadınlara tercümanlık yapmakla görevliydi.

Ataman: Yurt müdürünün yakın bir arkadaşı. Türkiye'deyken bir tiyatrodan çalışmış ve iki tiyatro oyunu yazmıştır. Ataman'da yurt müdürü gibi komünisttir. Ayrıca Ataman başkahramanımıza Bodo'nun numarasını veren kişidir.

Gutsio: Kendisi Yunan ve Siemens kadınlar wonaym'ının yöneticisi. Kendisinden bir bebek beklediği erkek arkadaşını kalp krizi sonrası kaybetmiş

ve doğan çocuğunu annesinin yanına Yunanistan'a göndermiş. Almanya'da bulunmasının sebebi ise komünist olması ve bu yüzden ülkesinden kaçmasıdır. Gutsio kahramanımızın Almancasını keşfedince onu wonaym'ın tercümanı yapan kişidir.

Jordi: Başkahramanın Paris'te tanıştığı ve evli olan İspanyol arkadaşı. Birbiriyle düzgün iletişim kuramamalarına rağmen birbirlerine âşık oluyorlar ve kahramanımız onu zayıflattığını düşünen elmasını (bakireliğini) Jordi'ye veriyor.

Hüseyin: Arkadaşının arkadaşı olan Hüseyin, kahramanımıza hem çocuğu aldırmasında hem de tiyatro okuluna gitmesinde yardımca oluyor. Kendisinin politik yönü ön plana çıkmaktadır.

5.3.3. Haliçli Köprü (1998) Toplumsal Cinsiyet İncelemesi

'Haliçli Köprü' eseri yukarda taramış olduğumuz 'Hayat Bir Kervansaray' romanının devamı niteliğindedir. Almanya'ya göç eden başkahramanın yaşadıkları, toplumsal cinsiyet açısından irdelenerek taranacaktır. Özellikle aile baskısından kaçmak için, göçü bir çözüm olarak gören başkahramanımızın, bir kadın olarak yaşadığı toplumsal baskı ve bu baskının göç sonrasında da devam etmesi taramalar ışığında sunulacaktır.

"Okulu bırakmak zorunda kaldım. Annem ağladı. 'Şimdi sana Shakespeare'in ya da Moliere'in yararı olacak mı? Tiyatro hayatını mahvetti. (...) Başaramazsan mutsuz olursun. Açlıktan ölürsün. Okulunu bitir, yoksa baban sana para vermez. Avukat olabilirsin istersen, konuşmayı seviyorsun. Avukatlar da oyuncular gibidir, ama açlıktan ölmezler'"
(Özdamar, 1998, s.16-17).

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere aile, kızını desteklemiyor, arkasında durmuyor ve sanatı küçümsüyor. Genç yetişkine kendi kararlarını verme ve istediği mesleği seçme hakkı tanınmıyor. Anne, kızını babasıyla ve babasının ona para vermemesiyle tehdit ediyor. Sanat yaptığı takdirde açlıktan öleceğini

söyleyen anne, sanatın bir yaşam kaynağı olamayacağını savunuyor. Genç Türk toplumunun aile yaşantısı ve ebeveynlerin baskıcı tavrıyla yüzleşmek zorunda kalır. Ebeveynlerin, toplumun doğrularını baskıcı bir tavırla çocuğuna aktarmaya çalıştığını özellikle de kadının meslek seçiminde kısıtlandığını görebilmekteyiz. Bunun sonucunda başkahraman ailesinin bu baskıcı tavrına daha fazla dayanamayıp Almanya'ya kaçmayı tercih etmiştir.

“Komünist yurt müdürünün gelişiyle birlikte hayatımız değişti. O gelmeden önce wonaym'da sadece kadınlar vardı. Kadınlar, öteki kadınlarda annelerini, kız kardeşlerini ya da üvey annelerini arıyorlardı ve yağmurlu bir gecede şimşeklerden ve yıldırımlardan korkan koyunlar gibi birbirlerine sokuluyorlardı, bazen de öyle sıkı sarılıyorlardı ki solukları kesiliyordu. Şimdiyse şarkı söylemesini bilen bir çobanımız olmuştu.” (Özdamar, 1998, s.37)

Kadınlar birbirlerine yuva olmaya çalışıyor. Almanya'ya göç etmiş ve orada bir arada yaşamak zorunda kalmış olan kadınların, Türk toplumunun yapısını sürdürmeye çalıştığı fark edilmektedir. Yurt ve aile hasreti ve bununla birlikte aileye, özellikle de anneye olan bağlılık görülmektedir. Kadınların tek başına korktuklarını ve bundan dolayı Özdamar'ın onları birer koyun olarak tasvir ederek eleştirdiğini görmekteyiz. Erkek olan yurt müdürünün gelmesiyle birlikte kadınların başına bir çoban gelmiş oluyor. Kadınlar birer korunmasız koyunken, yurt müdürü bir sürüye sahip çıkması beklenen çoban konumundadır. Türk kültüründe kadının yalnızlığını, savunmasızlığını ve sahip çıkılmaya duyduğu ihtiyacı, erkeğin ise üstün sanılışı Özdamar'ın gözünden tasvir edilmektedir.

Toplumsal Cinsiyet nesiller boyu erkeğin üstünlüğünü savunarak ilerlemiştir. Türk toplumu içerisinde Kadının doğurganlık gerçeği ancak erkeğin varlığıyla anlam kazanmaktadır. Kadının doğurganlığı biyolojik bir gerçeklik olsa da, bu durum kadınlığa yönelik toplumsal beklentileri etkilemekte ve biçimlendirmektedir. “Gen ve çevre birbirinden ayrılamaz: İç içe geçmişlerdir ve insan gelişiminin her aşamasında bir arada iş görürler” (Lips, 2021).

“Berlin sokaklarında yürürken sokaklarda çok az erkek olması şaşırtırdı beni, akşamları bile pek erkek görmezdim. Gördüğüm erkeklerin, alış aralarını kaşımamaları da şaşırtırdı beni. Bazı erkekler yanlarındaki kadınların çantalarını da taşırlar ve sanki bu kadınlarla değil de bu çantalarla evliymiş benzerlerdi. (...) Sokaklar ve insanlar bana filmmiş gibi gelirdi, ama benim o filmde rolüm yoktu.” (Özdamar, 1998, s.40)

Başkahramanın sokakları daha çok erkeklere ait bir yer olarak gördüğünü ve çok fazla sayıda kadını sokakta görmeye alışık olmadığını bu satırlardan anlamak mümkün. Yazar, Türk toplumunda erkeğin daha ön planda olduğunu imgelemektedir. Ayrıca Türk erkeğinin toplumda uygunsuz davranışlarda bulunmasının alışıla gelmiş bir durum olduğunu görmekteyiz. Alman erkeklerin kadınlara yardımcı olması garipseniyor ve Türk kadını kendini bu topluma ait göremiyor ve dışlanmış hissediyor. Ayrıca bu durum toplumsal cinsiyetin ülkeden ülkeye ve kültürden kültüre değiştiğini de gözler önüne sermektedir. Zira iki toplumun kadından ve erkekten beklentileri ve alışıla gelmiş tavırları değişkenlik göstermektedir. Lips'in (2001) de dediği üzere, kadınsılık ya da kadınlık, erkeksilik ya da erkeklik toplumsal ve kültürel unsurları içinde barındırmaktadır. Bu değişimler zamana ve mekâna bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir.

Kahramanın, kendisine geldiği kültürde aktarılan toplumsal cinsiyetin dışında bir dünyayla karşılaşması, kendisini oraya ait görmemesine neden olmaktadır. Cinsiyetlerin, farklı kalıpyargılara sahip olmasından ötürü, yazarın ifadesiyle bir filmmiş gibi algılanmasına sebep oluyor. Bu durum kalıplara ne denli maruz kalındığını ve bunu aşmanın zorluğunu da gözler önüne sermektedir.

“Babamızın soluğu ensemblede, berlin sokaklarında yürümeye devam ediyorduk, ben babamın peşimden gelmediğini görmek için sık sık arkama dönüp bakıyordum.” (Özdamar, 1998, s.54)

Yazar, Baba korkusunu ve baba baskısını bu alıntıda ne denli yoğun hissettiğini belirginleştirmektedir. Türk kültüründe baba rolünün önemi ve otoriterliği oldukça fazladır. Başkahramanımız babasının Almanya'da olmadığını bildiği

halde, babasından o kadar çok korkuyor ki, hem soluğunu ensesinde hissediyor hem de arkasına dönüp bakmadan duramıyor. Toplumsal cinsiyet açısından baktığımızda, babanın koruyucu ve kollayıcı rolünü üstlendiğini fakat bunu baskıcı bir şekilde yaptığını söyleyebiliriz. Aşılan baba korkusu, baba yakında olmadığına bile baş göstermektedir. Bu durum göçmenlerin, göç ettikleri yerlere kültürel değerlerini, dillerini, dinlerini, kültürlerini ve kimliklerini beraberinde götürdüklerini (Knox ve Pinch, 2010, s. 169) gözler önüne sermektedir. Kahramanın bir birey olarak değil bir kadın olarak üstlenmesi gereken toplumsal doğruları farklı bir kültürle iç içe olsa da sürdürmesi gerektiğini aksi takdirde ailesi tarafından kabul görmeyeceğini bilinçaltında hissetmesi, baba figürüyle somutluk kazanmaktadır.

“Pek çok erkekle birlikte olan kadınlar denince aklıma Hollywoodlu film yıldızı Zsa Zsa Gabor, Elizabeth Taylor ve Türkiye’deki köylü kadınlar geliyordu. Köylü kadınların kocaları büyük şehre çalışmaya gider, orada hamal ya da inşaat işçisi olarak çalışır, inşaatta uyur, ya genç yaşta ya da savaşta ölür, karıları da o adamların erkek kardeşleriyle evlendirilirdi. Böylece Türkiye’deki köylü kadınların da birkaç kocası olurdu.” (Özdamar, 1998, s.88)

Köy yaşantısında kadınların ölen kocalarının kardeşleriyle evlendirildiği ve bu düşünceye göre, evlendirilen kadına, kocası öldükten sonra da sahip çıkıldığı görülmektedir. Fakat köylü kadının kendi ayakları üzerinde duramadığını ve kendi kararlarını kendisinin veremediğini, sahip çıkılması gereken bir mal gibi görüldüğünü Özdamar bu cümleleriyle belirginleştirmiştir. Türk kadınının farklı erkeklerle olan birlikteliği, yapmış olduğu farklı evliliklerle bağlı tutulmaktadır. Bu alıntı toplumsal cinsiyet kalıplarını çok çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Kocasını ölen bir kadın bekâr kaldığında adının lekeleneyeceği düşünülüp, sahip çıkma adı altında tekrardan zorla evlendiriliyor.

“Ama biz henüz Türk erkekleriyle tanışmamıştık. Bir tek komünist yurt müdürümüzü tanıyorduk. Ama çok geçmeden bazı kadınlar Türk erkeklerini bambaşka bir yanlarından tanıdılar. Kadınlar gece vardiyasından geliyorlarmış, erkekler otobüs durağında durmuşlar, kadınların en güzelinin

suratına tokatı yapıştırmışlar. Karanlıkta kadınların hiçbiri adamları doğru dürüst seçememiş, sadece seslerini duymuşlar: ‘Orospular, gece vakti burada ne arıyorsunuz?’” (Özdamar, 1998, s. 42).

Birbirlerini tanımamalarına rağmen Türk toplumunun dayatmış olduğu normlar çerçevesinde Türk erkeği kendinde başka kadınlara karışma hakkı görüyor ve şiddet uyguluyor. Kadınların çalışmasını ayıpladıklarını ve kendilerinin geç saatte dışarıda bulunmasına rağmen kadınların aynı hakka sahip olmadığını düşündükleri gözler önüne serilmektedir. Toplumsal cinsiyetin onlara dayatmış olduğu düşünceye göre bir kadının geç saatte dışarıda bulunması onu ahlaksız yapmaktadır. Toplumsal cinsiyetin yaratmış olduğu kalıpyargıları, buna bağlı olarak ortaya çıkan kadın erkek eşitsizliğini Özdamar bu satırlarıyla net bir şekilde ortaya koymuştur.

“Bize karanlıkta nasıl ağladığını, yolunu nasıl kaybettiğini anlattığında, hep olmayan kocasından söz ederdi. “Aman, dedim kendime, iyi ki evde bekleyen kocam yok.” Bir başka kadın yürüyen merdivende geri geri çıkmayı deniyordu. O da, “iyi ki kocam yok” diyordu, “beni böyle görseydi saçımı başımı yolardı.” Bütün hikâyeler bir kocayla bitiyordu. Biri, “Yine eti yaktım” diyordu, “kömür oldu. Ama fark etmez, kocam yok ki bunu kafama kaksın.” Fazla pişmiş makarna, tuzu fazla kaçmış yemek, fazla kilolar, taranmamış saçlar, elbiselerin altındaki yırtık sütyenler - hepsi aynı cümleyle bitiyordu: “Allah’a şükür bunu göreceğim kocam yok.” Yere bir bardak ya da tabak düşüp kırılrsa, “İyi ki erkekler bunu görmüyorlar,” deniyordu. Kadınlardan biri wonaym’ın salonunda pikabın sesini fazla açarsa ve pikapta bir erkek yüksek sesle, “Yedi köprüden geçeceksin,” diye şarkı söylerse ve kadın bu şarkıyla sarhoş olmak istercesine aynı plağı durmadan çalarsa, öteki kadınlar, “Ne yazık ki şu kadını susturacak bir erkek yok,” diyorlardı. Bir başka kadın elektrikli süpürgesini deniyor, ötekiler ona Hoover Kızı diye ad takıyorlardı. O kadın, “Allah şahidimdir, her tıkırtıyı duyuyorum, süpürgeciğin içine giren en ufak çöp bile tink tink yapıyor, aynen duyuyorum,” diyordu. Öteki kadınlar da, “Hoover Kızı, ne kadar temiz olduğunu göstereceğin bir kocan var mı ki?” diyorlardı.” (Özdamar, 1998, s.64)

Türk kadınının hayatı ancak bir kocanın varlığıyla anlam kazanmaktadır, aksi takdirde bir çok hatalar zinciri işlediğini gözler önüne sermektedir. Çünkü kocası olsaydı onun kuracağı baskı sonucunda bu hataları düzeltmek zorunda kalırdı. Bu onlar için sadece sorumluluk ve baskı anlamına gelirdi. Evli bir kadın olmayı kadınlık görevlerinden ibaret görmektedirler. Toplumdaki erkek rolü Türk kadınının gözünde sürekli eleştiren, hiçbir şeyden memnun kalmayan, kendisine hizmet edilmesi gereken bir varlık olarak görülmektedir. Yukarıda verilen bütün örnekler Türk toplumu içerisindeki erkeğin üstünlüğünün altını çizmektedir. Ayrıca “Ne yazık ki şu kadını susturacak bir erkek yok” cümlesi de Türk erkeğinin otoritesinin, kadın tarafından kabul görüldüğünü ortaya koymaktadır. “Ne kadar temiz olduğunu gösterebileceğin bir kocan var mı ki?” cümlesinden ise, bir erkek olmadığı takdirde kadının başarısının ve yaptıklarının bir öneminin olmadığı düşüncesi ve bir erkeğin tasdik etmesine duyulan ihtiyaç dile getirilmektedir. Türk kadını tarafından ‘koca’ çekinilen, üstün ve otoriter biri olarak simgelenmektedir.

“bakireler biriyle yatarlar, sonra onu evlenmeye zorlarlar.” Türk gazetesinde böyle haberler çokça yer alırdı: “Kızın elmasını aldı, şimdi nikâh masasına oturacak.” (Özdamar, 1998, s. 151)

Toplumsal cinsiyet bağlamında Türk kültürü içerisinde, birlikteliklerin sadece evlilikler içerisinde gerçekleşmesi gerektiği düşüncesi bulunmaktadır. Bu sebepten, birlikteliğin sonucunda aile baskısı veya aile korkusundan dolayı kendisini evlenmeye mecbur hisseden ve karşı tarafı da evliliğe mecbur bırakan kadın rolünü görmekteyiz. Bu tarz olayların Medya’da da çokça yer aldığı belirtilmektedir. Toplumda evlilik dışı birlikteliklerin kabul görülmediği açıkça ortaya konmaktadır. Kadının namusunu koruması gerektiğini ve evlenmeden önce birliktelik yaşamasının yasak olduğunu ayrıca erkeğin bu kurallara uymaması durumunda aynı şekilde evliliğe mecbur bırakıldığı vurgulanmaktadır.

“İstanbul’daki ilk kadın oyuncuların Ermeni olduklarını biliyor musun? Sonradan birkaç Türk kadını da çıktı sahneye. Gazeteler onların hakkında, donsuz kadınlar yine sahnede, diye yazdı. Polis müdürü tiyatroya gelip

kadın oyunculara, ‘Donsuz çıkmayın sahneye, donunuzu giyin,’ dedi.”
(Özdamar, 1998, s.183)

Öncelikle kadınların toplumda oyuncu olarak yer almalarının erkeklerden çok sonra gerçekleştiğini buradan anlayabiliriz. Fakat bu durumun tuhaf karşılandığı ve gazetelere konu olduğu da belirtilmiş. Toplum tarafından kısıtlanılan Türk kadını ve onun zorluklarını okuyoruz. Zira daha önce sahneye çıkan Ermeni kadınlara müdahale etmeyen gazeteler Türk kadınlarına müdahale etmektedir. Bu bağlamda Toplumsal cinsiyete bağlı kalıpyargılar, bir kültür içerisinde doğduğu gibi, o toplum veya kültür içerisinde yaşayanları da kapsamaktadır.

“Ama gece, Kaptanın Lokantası’ndan çıkıp tek başıma eve dönerken son vapura binerdim, ayyaşların gemisiydi bu, çünkü o saatte karşıya sadece İstanbul’un öbür yakasında içen erkekler geçirdi. “Şimdi benim fahişe olduğumu düşünecekler.” (Özdamar, 1998, s.196

Burada kadınların geç saatte dışarıda bulunmaması gerektiğini, gecenin erkeklere ait görüldüğünü okuyoruz. Bir kadının alışlagelmiş saatler dışında dışarıda bulunması onu fahişe olarak etiketlemeye yetmektedir. Bu gibi doğru kabullenilmiş kalıpyargılar çocukluktan itibaren aşılır ve nesiller boyu aktarılır. Zira toplumsal rollerin öğrenilmesini kapsayan ‘Sosyal Öğrenme Kuramı’ başlığı altında da bahsettiğimiz üzere sürekli çevresiyle etkileşim halinde olan birey, kimliğini oluştururken içinde yaşadığı kültür, toplum ve özellikle de aile olgusu tarafından etkilenir (Bendle, 2002).

Çocukların ebeveynler tarafından yanlış olarak algılanan davranışları cezalandırıldığında, çocuk bu yaptığının yanlış olduğunu kavrar ve o davranışı tekrarlamama eğilimi gösterir. Bunun dışında gözlem yoluyla da birçok davranışı benimser ya da dışlar. İçerisinde bulunduğu toplumu gözlemleyerek yetişen çocuklar, o toplumun kalıpyargılarını öğrenir ve benimser. Alışılmışın dışında olan davranışların bu örnekte kadının geç saatte dışarıda bulunması gibi, olumsuz sonuçlar doğurabilir. Birey bunun farkındadır ve kendisinin fahişe olarak adlandırılacağını düşünür.

Cinsiyet rol beklentilerinin özellikle toplulukçu kültürlerde katı bir şekilde tanımlandığını ve uygulandığını görebiliriz. Bu durum bahsettiğimiz topluluklar içerisindeki cinsiyet modellerinin tutarlılık göstermesiyle sonuçlanır. Geleneksel cinsiyet rollerinin sürekli olarak pekiştirilmesi sonucunda, rollerin kuşaktan kuşağa aktarılma olasılığı artmaktadır (Dökmen, 2004).

“Ben geceleri eve geç döndüğümde babam (...) “Kızım, erkeğe döndün,” derdi, “Almanya’dan yeni moda getirdin. Eve gece dönüyorsun.” (Özdamar, 1998, s. 199-200).

Ya da

“Kızım bir kez daha soruyorum, genç kız olarak yola çıkmaktan korkmuyor musun?” (Özdamar, 1998, s.238).

Veya

“Babam, “Erkek olsaydın neyse, ama kızsın,” dedi.” (Özdamar, 1998, s.238)

Bir kadının eve geç dönmesi ayıplanırken, erkeklerin istediği saatte eve gelmesi sorun olmamaktadır. Eve geç gelen kadın bu yüzden erkeğe benzetilmektedir. Bir genç kızın kendi ayakları üzerinde durması ve tek başına uzak bir yere gitmesi, topluma göre onun korkması gereken bir olaydır. Burada Türk toplumu içerisinde kadın ve erkeğin keskin bir şekilde birbirlerinden ayrıştırıldığını söyleyebiliriz. Erkek olsaydın neyse ama kızsın cümlesinden yine yapılan cinsiyet ayırımına vurgu yapılmaktadır.

“Komşu köyde birçok köylü, polis ve iki asker meydanda toplanmışlardı. Köyden bir genç kız derenin kıyısında yabancı bir erkekle konuşmuş, ağabeyleri de kızın kafasını iki taşın arasında ezmişlerdi.” (Özdamar, 1998, s.244)

Burada bir kızı sırf bir erkekle konuştuğu için kendinde onu öldürme hakkını gören bir erkek figürü çizilmiştir. Kızla buluşan erkek hiç bir ceza almazken, bir kızın hayatını ağabeyleri elinden almaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadını öldürmelerini kalıplara uymamasıyla meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar.

“Köy odasında bir kadın doktor, köylü kadınları çevresine toplamış, onlara gebelikten korunmaları için spiral takmak istiyordu. Kadınlar utanıyorlar ve gülüyorlardı. Kadın Doktor, “Dünya aya gidiyor, sizse tavuk gibi durmadan doğuruyorsunuz, ama civcivleriniz aç kalıyor.” dedi. Kadınlar, “Bu yaz geçsin, önce erkeklerimize sormamız gerek,” dediler.” (Özdamar, 1998, s.245)

Köy kadınlarının kendilerini gebelikten koruyamadıklarını, birçok çocuk dünyaya getirip onları yeterince besleyemediklerini ve bu konuda bilinçsizce hareket ettiklerini görüyoruz. Ayrıca kendi hayatları hakkında karar alırken bile kocalarının sözlerine bağlı yaşamaktalar.

Diğer tarafta da Almanya’da yaşayan kadınların durumu pek farklı değildi,

“Wonaym’da ki kadınlara çocuğun bizi öptüğünü anlatıyorduk. “Komünist olacaksınız,” diyorlardı bize. “Kızlığını kaybedeceksiniz, sizin elmasınız o, elmasınızı kaybedeceksiniz”” (Özdamar, 1998, s.53).

Burada erkeklerin olmamasına rağmen, kadınların onların yerini aldığını görmekteyiz.

“Komünist yurt müdürümüzün Ataman adında yakın bir arkadaşı vardı. Biz Otobüsten inerken karda kayıp düşmeyelim diye bize elini uzatırdı, biz kıkır kıkır güler, ama onun elini tutmazdık. O zaman o da güler, “Elmaslarınız mı kaybolur elinizi verseniz, ha? Elmaslar, elmaslar, kızlar elmaslarınızı verin!” derdi. Ne zaman Ataman’ı görsek güler ve “Elmaslar, elmaslar, ne zaman vereceksiniz elmaslarınızı?” diye şarkı söylerdi. “Elmaslarınız bozuk para gibi harcanmalı,” diye seslenirdi” (Özdamar, 1998, s.56-57).

Özdamar kitapta birçok kez bakireliğe değinmiş, hem kendi bakış açısını paylaşmış hem de bu konunun Türk toplumundaki önemini vurgulamıştır. Elmas olarak tasvir etmesi de bakireliğin toplumdaki değerini ortaya koymaktadır. Yardım için uzanan bir erkeğin elini bile tutmaktan çekinen, kendisini ve elmasını evlenene kadar saklaması gerektiğini düşünen kadınları görüyoruz. Türk toplumundan ve buna bağlı olarak çizmiş olduğu kalıpyargılardan uzak yaşamalarını fırsat bilen erkeklerin elmaslarla dalga geçtiğini görüyoruz.

“Bir keresinde bir Türk kız öğrencisiyle birlikte Café Steinplatz’a gitmişim, kol kola girmiştik. Bana dedi ki: “Kolunu çek, yoksa lezbiyen olduğumuzu sanırlar.” Ben eskiden İstanbul’da kadınlarla hep kol kola gezerdim, ama kimsenin aklına lezbiyenlik gelmezdi. Orada erkekler de kol kola gezerlerdi” (Özdamar, 1998, s.148).

Toplumumuzda samimiyetin ne derece üst seviyede olduğunu buradan anlayabiliriz. Almanya’da bir erkeğin bir erkeğin koluna girmesi veya bir kadının bir kadının koluna girmesi yanlış anlaşılabilirken, Türk toplumunda sevgi temas ile gösterilmektedir. Türk kadın da erkek de arkadaşlarının koluna girdiğinde bu durum Türkiye’de normal karşılanmaktadır. Toplumsal cinsiyetin kültürlere göre değişkenlik gösterdiğini bu durum gözler önüne sermektedir. Ayrıca içerisinde buldukları farklı kültürün insanları tarafından gariptenmemek ve dışlanmamak adına kişilerin toplumsal değer yargılarını kabullenmeyi ve ona göre şekil almayı öğreniyorlar. Bu da bize kültürlerarasılığı ve kültürleşmeyi gözler önüne sermektedir. Daha önce de değindiğimiz üzere Kültürle-arası gerçekleşen iletişim ve alış-veriş kültürlerin değişmesine neden olmaktadır ve kültürleşme insanın farklı toplum ve kültürlerden karşılıklı olarak etkilenmesini kapsamaktadır. Özetle, “Kültürleşme, iki ya da daha çok sayıdaki kültür grubunun aşağı yukarı sürekli ilişki ve etkileşimi sonucunda, gruplardan birisinin ötekine ait kültürel öğeleri kabul etmesi, benimsemesi ve ortaya yeni bir kültür bileşiminin çıkması süreci” olarak tanımlanabilir” (Güvenç, 1984, 135).

SONUÇ

Çalışmamızda Emine Sevgi Özdamar'ın “Hayat Bir Kervansaray” ve “Haliçli Köprü” adlı romanlarını toplumsal cinsiyet açısından inceledik. İncelememizin temel amaçlarından biri göçmen Türk yazar tarafından kaleme alınan eserlerde kadının yansımalarını ortaya koymaktı. Tezde ele aldığımız toplumsal cinsiyet yaklaşımı doğrudan kültürden beslendiğinden ve toplum içerisindeki cinsiyet eğilimini somutlaştırdığından önemli bir rol üstlenmektedir. Hayatın her alanında karşılaşılan toplumsal cinsiyet ve ona bağlı roller, tezin alanını sınırlandırmak adına, göçmen edebiyatı çerçevesinde irdelenmiştir.

1990'lı yıllarda 'Göçmen Edebiyatı' kavramının ağırlık kazandığı bir dönem olarak görülmektedir. Bu dönem içerisinde hem ilk kuşak hem de ikinci kuşak yazarları bir arada görülmektedir. Örneğin: Emine Sevgi Özdamar, Aras Ören, Yüksel Pazarkaya, Kemal Kurt, Fakir, Baykurt, Şinasi Dikmen, Zafer Şenocak, Yade Kara, Hatice Akyün gibi isimleri sayabiliriz. 'Göçmen Edebiyatı' yazarlarının en belirleyici özellikleri, Alman kültürüyle Türk kültürünü sentezleyerek kaleme almasıdır. Bu dönem içerisinde sayılan Emine Sevgi Özdamar, kendi yaşantısını dolayısıyla da Türk kadınının toplumdaki konumunu hem Türkiye sınırları içerisinde hem de göç ettiği ülke içerisinde gözler önüne sermektedir. Alman okurlar tarafından birçok ödüle laik görülmüştür. Emine Sevgi Özdamar, Almanca kaleme almış olduğu eserlerinde, özellikle de 'Hayat Bir Kervansaray' romanında, Türk kültürünü daha vurucu bir şekilde aktarabilmek adına, kalıplaşmış yargıları, atasözlerini ve deyimleri birebir Almancaya aktararak okurlarına sunmuştur.

Emine Sevgi Özdamar'ın otobiyografik özellikler taşıyan romanları, göçmen edebiyatının birer parçası olarak, Türk kültürünü ve Türk toplumunun toplumsal cinsiyet kalıplarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte eserlerinde iki toplum içerisinde gezinen ana karakter iki farklı kültür içerisinde yaşamla kalmaz, iki kültürün ve toplumunun toplumsal cinsiyet kalıplarını ortaya koymaktadır. Bu olgu hem Türkiye'den Almanya'ya göç hem de kendi ülke sınırları içerisinde göç

olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece hem ülke içerisindeki hem de ülke dışındaki cinsiyete bağlı tanımlamaları somutlaştırıyor.

Eserlerinde toplumsal cinsiyete bağlı oluşan kalıpyargıların bir kültür içerisinde tek tip olmadığını yöresel göçlerle gözler önüne seren yazar, sadece toplumdan topluma veya kültürden kültüre farklılık göstermediğini ayrıca kendi içerisinde de farklılık oluştuğunu taramış olduğumuz eserler ortaya koymaktadır.

Tezde üç kuramcudan yararlanılmıştır. Bunlardan ilki Erik Homburger Erikson diyebiliriz. Erikson'un dile getirmiş olduğu yaşa bağlı toplumsal cinsiyet algı değişimi, burada yazarın doğduğu günden itibaren bütün değişim ve gelişim sürecini kapsamı bakımından önemli bir yer almaktadır. Özellikle bir kız çocuğunun, çocukluk ve gençlik yılları çerçevesinde kurulmuş olan 'Hayat Bir Kervansaray eserinde, Erikson'un savunduğu evrelerin beşincisi olan 'Kimliğe Karşı Kimlik Karmaşası' biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Ergenlik döneminde kimliği etkileyen akran gruplar, dış gruplar ve liderlik modelleridir. Buluş çağı olarak da bilinen bu evrede gerçekleşen temel kazanım bağlılıktır. Bu dönemde çokça 'ben kimim' sorusu sorulur ve kimlik arayışı yoğunlaşır. Önceki dönemler bu dönemde birleşir ve çocukluk döneminin bitmesiyle beraber birey, kim olduğuyula ve ne yapmak istediğiyle yüzleşmek zorunda kalır. İste Emine Sevgi Özdamar eserinde özellikle bu çağa bağlı gelişimi sorgulamaktadır.

Bir diğeri James Marcia, Erikson'un kuramından yola çıkarak kimlik statüleri kavramını önermiştir. Marcia bireyin hayatındaki seçiminden yola çıkarak toplumsal cinsiyet bağlamında bireyin toplum içerisinde yer edindiğini somutlaştırır. Dört kimlik statüsünden bahseden Marcia'nın özellikle ipotekli kimlik statüsü ana karakterlerimizin kimlikleriyle uyuşmaktadır. İpotekli kimlik statüsünde bireyler anne-baba, akraba gibi önemli kişilerin beklentilerine göre kimliklerini oluştururlar. Başkalarının belirlediği roller sorgulama yapılmadan kabul edilir ve böylelikle ipotekli kimlik belirginleşmiş olur. Son olarak Berzonsky'nin, kimlik keşfi ve karar verme sürecinde bireyler, seçenekleri ve sonuçları sistematik bir şekilde değerlendirirler söylemi, göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Berzonsky kimlik keşfini bilgi yönelimli, norm yönelimli ve

kaçınma yönelimli olarak üç farklı stratejiye ayırmıştır. Norm yönelimli kimlik stilinde, bireylerin aile fertleri ya da toplum tarafından etkilendiği ve onların isteklerini merkeze alarak bağlanmalar gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Bu durum eserlerimizdeki ana karakterlerin kimlik yönelimlerini ortaya koymaktadır.

Türk toplumunun, özellikle kadından beklediği toplumsal cinsiyet rolleri, romanlar ışığında ortaya konulmuştur. Yapılan incelemeler ve taramalar sonucunda, 'erkek' ve 'koca' rolü Türk kadını tarafından çekinilen, üstün görülen ve otoriter olarak simgelenmektedir. Bu bağlamda Türk toplumunda erkek egemenliği, kadına şiddet ve toplum içerisinde kalıplaşmış olan toplumsal cinsiyet algılarının derinlemesine dile getirildiğini eserler ışığında görmekteyiz. Fakat eserin belki de en ilginç tarafı bu yapının yine kadınlar tarafından korunduğunu ve denetlendiğini resimleştirmesidir.

Edebiyat vasıtasıyla, Türk toplum yapısını ve Türk kültürünü tanımlayan Emine Sevgi Özdamar, dile getirmiş olduğu tespitleriyle, Türk toplumunu eleştirel bir bakış açısıyla resmetmiştir. Eleştirmiş olduğu konuları kimi zaman sert bir dille ortaya koyan yazarımız, geçmişten günümüze gelen gelenekselliğin ve kalıpyargıların, çağımızın gerisinde kaldığını ve bir değişimin gerektiğine değinmektedir.

Toplumsal cinsiyet penceresinden incelemiş olduğumuz iki roman, Emine Sevgi Özdamar'ın Türkiye'de geçirmiş olduğu çocukluk yılları ve sonrasında göç etmiş olduğu Almanya'daki yaşamı olarak değerlendirilebilir. Yazar, iki farklı zamanı, mekânı ve toplum içerisindeki yaşamı bu şekilde okurlarına sunmaktadır. Özellikle bir kadın yazar olarak, kadının Türk toplumundaki yerini ve toplumsal cinsiyetin dayatmış olduğu rolleri ortaya koymada Emine Sevgi Özdamar'ın kitapları değerli kaynaklar sunmaktadır.

Ele aldığımız ilk eser olan 'Hayat Bir Kervansaray', küçük bir kız çocuğunun çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını ben anlatıcısı tarafından anlatmaktadır. Romandaki olaylar 50'li ve 60'li yıllar Türkiye'sinde geçmektedir. Hayatını ve gözlemlerini tüm saflığıyla yansıtan kız çocuğu, ben anlatıcı konumundadır.

Burada genel olarak Türkiye'deki yaşanmışlığı üzerine duran yazar, Türk toplumu içerisinde birçok noktada kadın-erkek karşılaştırması üzerine durmaktadır. Taradığımız eserde birçok kez erkeğin gücü üzerinde durulduğu görülmektedir. Kadınların hayatı belirgin bir biçimde sınırlar içerisinde verilirken erkeğin her zaman özgürlüğü ön plana alınmıştır. Eserin birçok yerinde kadının erkek gibi yaşamak istemesi takdirde evde kalacağı veya eve uğursuzluk getireceği belirginleştirilmiştir. Ayrıca böyle durumlarda kadınların babalarıyla tehdit edildiği eserde yansıtılmaktadır. Erik Erikson'un söylemiş olduğu bütün gelişim aşamalarının baba figürü tarafından şekillendirildiği veya engellendiği eserde yansıtılan kaçınılmaz bir gerçektir. Hatta bunu yaparken kendilerini haklı göstermek adına, dini araç olarak kullandıklarına yer yer rastlanmaktadır. Aynı toplumsal yapı içerisinde erkeğin özgürlüğü sonuna kadar savunulmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlar katı sınırlar içerisinde tutulurken erkeklere herhangi bir sınırlama konulmamaktadır. Kadınların katı sınırları yine kadınlar tarafından denetlendiği ve gerekirse erkekler tarafından cezalandırıldığı bir mekanizma görülmektedir. Yapmış olduğumuz taramalar sonucunda, kadının erkeğin gözündeki konumu belirginlik kazanmaktadır. Kadının evliliği, sorumluluklar ve görevlerden ibaret görülmektedir. Aynı zamanda kadınların eğitim görmedikleri takdirde eşlerine muhtaç kalacakları belirginleştirilmiştir.

Ele almış olduğumuz ikinci romanımız 'Haliçli Köprü' adlı eserimizde, Emine Sevgi Özdamar'ın 'Hayat Bir Kervansaray' romanında anlatmaya başladığı yaşam öyküsünün devamını okumaktayız. Okulu bırakmak durumunda kalan ve trenle Almanya'ya göç eden genç kızın öyküsü, bir kadın göçmen olarak yaşamış olduğu zorlukları ve iki kültürün arasında kalmışlığı gözler önüne sermektedir. Toplumsal cinsiyet açısından baktığımızda, kalıpyargıların, kadın-erkek ayrımcılığının ve önyargıların farklı ülkeye göç edildiği takdirde de aynı kültürden veya toplumdan gelen insanlar tarafından korunmaya çalışıldığı kaçınılmaz bir gerçek olduğu eserde gözler önüne serilmektedir. İki farklı kültür arasında kalan başkahramanımızın, göç ettikten sonra da, bir kadın olarak kendi toplumunun cinsiyet kalıplarından kurtulamadığını görmekteyiz. Yapmış olduğumuz taramalar sonucunda, kadınların meslek seçiminde

sınırlandırıldıklarını ve kendi toplumu tarafından kadına yakıştırılmayan mesleklerin aileler tarafından ayıplandığını görmekteyiz. 'Haliçli Köprü' eserinde özellikle bakireliğe birçok kez vurgu yapılmaktadır. Bakireliği elmas olarak adlandıran Emine Sevgi Özdamar, bu konunun Türk kültüründeki önemini gözler önüne sermektedir. Evlilik dışı birlikteliklerin Türk toplumu tarafından kabul görülmediği ve cezalandırıldığı belginleştirilmiştir. Erkekler tarafından korunması gereken koyunlar olarak tasvir edilen kadınların, ancak bir kocanın varlığıyla anlam kazandığı vurgulanmıştır. Sadece erkeklere tanılan özgürlüklerin bulunduğunu ve kadınların bu sınırları aşması sonucunda, şiddet gördüğü eserde birçok kez örneklendirilmiştir. Bu eseri 'Hayat Bir Kervansaray' eserinden ayıran en büyük özellik ise, farklı bir toplumun sınırları içerisinde geçmesidir. Kendisinden farklı toplumsal cinsiyet olgusuyla yetişen Alman toplumunu gözlemleyen başkahramanımızın, erkeklerin kadınlara yardımcı olduğunu ve Türk erkeğinden farklı davrandığını gördüğünde, bu durumu yadsımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkaş, İ. (2019). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları çerçevesinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı. *Ekev Akademi Dergisi*. Özel Sayı. 97-118.
- Aydın, S., Erdal, Y. S. (2007). *Antropoloji: insan ruhu*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aydoğdu, H. (2004). Modern kimlikte öznenin ölümü. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 117.
- Başkurt, İ. (2009). Almanya’da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi. *HAYEF Journal of Education*, 6(2) , 81-94.
- Baumgärtel, B. (1997). “Identitätsblance” in der Fremde: Der Beitrag des symbolischen Interaktionismus zu einem theoretischen Rahmen für das Problem der Identität in der Migrantenliteratur. In: Fischer, Sabine / McGowen, Moraz(Ed.). *Denn du Tanzst auf einem Seil: Positionen deutschsprachiger MigrantInnenliteratur*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Baytekin, B. (1997). Über die Migrantenliteratur. *Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi* (Sakarya Üniversitesi Matbaası, Seri: A-B), 1, 46-55.
- Bendle, MF. (2002). *The crisis of ‘identity’ in high modernity*. *Br J Sociol*, 53: 1-18.
- Berry, J.W. (2001). A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615-631.
- Berry, J.W. (2006). *Stres perspectives on acculturation*. In *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*, 2nd ed. (Eds DL Sam, JW Berry): 43-57. Cambridge, Cambridge University Press.

- Berzonsky, M. (1992). *A process perspective on identity and stress management*. In Adolescent Identity Formation. (Eds GR Adams, TP Gullotta, R Montemayor): 193-215. Newbury Park, CA.
- Berzonsky, M., Ferrari, J. (1996). Identity orientation and decisional strategies. *Pers Individ Dif*, 20:597-606.
- Betts, A. (2009). *Forced Migration and Global Politics*, Wiley-Blackwell.
- Bilgin, N. (1999). *Kolektif kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık. s. 59.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal psikoloji sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. İzmir: Aşina Kitaplar
- Bozan, İ. (2014). Türkiye’de İç Göç Hareketleri ve Göçün Eğitim Üzerindeki Etkisi: Bir Durum Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Brems, M. (1995). Die politische Integration ethnischer Minderheiten. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Chatner, T. (2019). *Toplumsal cinsiyet*. (Çev. Erguvan, M.). Ankara: Fol Kitap
- Connolly, W. (1995). *Kimlik ve farklılık –siyasetin açmazlarına dair demokratik çözüm önerileri*, çev. Ferma Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 92-93.
- Çelik, H. (2008). Çokkültürlülük ve Türkiye’deki görünümü. U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 15.
- Çelik, Ö. (2008). *Ataerkil sistem bağlamında toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin benimsenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Çıtak, A. (2008). Kadınların çalışmasına yönelik tutum: cinsiyet, cinsiyet rolü ve sosyoekonomik düzeye göre bir karşılaştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demir, Z. (2010). Almanya’da yaşayan Türk kadınları: durumları, sorunları, din ve diyanet algıları. Ankara: DİB Yayınları.
- Demirhan, Y., Aslan, S. (2016). Türkiye’nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 23-62.
- Demirtaş, H. A. (2003). Sosyal kimlik kuramı, temel kavram ve varsayımlar. *İletişim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 123-144.*
- Demirtaş, H.A. (2012). *Ayrımcılık, çok boyutlu yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dökmen, Z.Y. (2004). *Toplumsal cinsiyet ‘sosyal psikolojik açıklamalar’*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Eraldemir, Z. (2013). Türkiye’de Göç Sorunu, Göçlerin Sosyo- Ekonomik Yansımaları: İskenderun-Dörtyol Örneği. Yüksek Lisan Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Erdoğan, İ., Alemdar, K. (2005). *Popüler İletişim ve Kültür*. Ankara: Erk Yayınları.
- Erdoğan, M., Vatandaş, C. (2020). Aynılık-Farklılık Geriliminde Bir Siyasal Teori Olarak Çokkültürlülük ve Asimilasyon. *Turkish Studies*, 15(5), 2787-2800.
- Erdoğan, M., Vatandaş, C. (2020). Bireysel ve toplumsal dışlanma pratiği: önyargı ve ayrımcılık. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 474-485.
- Erikson, H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York, W.W. Norton Company.
- Erikson, H. (1979). *Identität und Lebenszyklus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

- Erikson, H. (2020). İnsan ın 8 evresi. 9. Evrenin Eklendiği Yeni Bölümlerle Joan M. Erikson Tarafından Kaleme Alınan Genişletilmiş Baskı. (G. Akkaya, Çev.). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Erkal, M. (2000). Sosyoloji (Toplum Bilimi). İstanbul: Der Yayınları.
- Erkal, M., Baloğlu, B., Baloğlu, F. (1997). *Ansiklopedik sosyoloji sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (malatya örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19(2), 209-230.
- Esser, H. (2000). "Integration and Ethnic Stratification". Hartmut Esser et al. (Eds.), Towards Emerging Ethnic Classes in Europe? Volume 1 Workshop Proceedings, Project Conclusions, Integration and Ethnic Stratification, Ethnic Economy and Social Exclusion. Weinheim: Freudenberg Stiftung GmbH. 49-84.
- Faist, T. (2003). Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Flaskerud, J.H. (2007). Cultural competence column: acculturation. *Issues Ment Health Nurs*, 28(5), 543-546.
- Gamm, H.J. (1978). Einführung in das Studium der Erziehungswissenschaft. Erziehen als Beruf: Grundlagen, Probleme, Ziele. Reinbek: Rowohlt Verlag.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (Çev. İ. Yılmaz & Ş. P. Güzel). İstanbul: Kırmızı.
- Goodenough, W. (1987). Multiculturalism as the normal human experience, applied anthropology in america. New York: Columbia University Press.
- Grant, C.A. ve Billings, G. (1997). *Dictionary of Multicultural Education*, Westport, CT, Usa: Greenwood Press.

- Greverus, I.M. (1987). Kultur und alltagswelt. Eine einführung in fragen der kulturanthropologie. Frankfurt am Main. 71-73.
- Günay, E., Atılğan, D., Serin, E. (2017). Dünya'da ve Türkiye'de Göç Yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 37-60.
- Günay, G., Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 157-171.
- Güvenç, B. (1984). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları.
- Habermas, J. (2002). *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hall, E.T. (1976). *Beyond culture*. New York.
- Haviland, W. A. vd. (2008). *Kültürel Antropoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Herbert, U. (1986). Geschichte der Ausländerbeschäftigung in Deutschland 1880; bis 1980;.Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter. Berlin: J.H.W. Dietz
- Hofmann, M. (2006). *İnterkulturelle Literaturwissenschaft: Eine Einführung*. Stuttgart: UTB Verlag.
- Hogg, M. A. (1993). Group cohesiveness: A critical review and some new directions. *European Review of Social Psychology*. Vol. 4. (Der.) W. Stroebe ve M. Hevstone. Chichester: John Wiley ve Sons. 86-112.
- Hogg, M. A. ve Abrams, D. (1988). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. London ve New York: Routledge.
- Hogg, MA., Vaughan, GM. (2014). *Sosyal Psikoloji*, Çev. Yıldız İ, Gelmez A. Ankara: Ütopya.

- İmançer, D. (2006). "Toplumsal cinsiyet oluşumuna ilişkin kuramsal yaklaşımlar", medya ve Kadın. İstanbul: Ebabil Yayınları.
- Janich, N., Thim-Marbery, C. (2003). *Sprachidentität- Identität durch Sprache*. Thüringen: Gunter Narr Verlag.
- Kartarı, A. (2016).Kültür, Farklılık ve İletişim. Kültürlerarası İletişimin Kavramsal Dayanakları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, A. (2000). *Berlin'deki Küçük İstanbul*. İstanbul: Büke Yayınları.
- Kaya, A., Kentel,F. (2005). Euro Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi?.İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, M. (2003). Beyin Göçü/Erozyonu. ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources, 5(2), 0-0.
- Kaygalak, S. (2009). Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Knox, P. ve Pinch, S. (2010). *Urban social geography: An introduction*. New York: Routledge.
- Knox, P.L. ve Marston, S.A. (2016). *Human geography: Places and regions in global context*. New York: Pearson.
- Koçak, Y., Terzi, E. (2012).Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. *KAÜ-İİBF Dergisi*, 3(3), 163-184.
- Korkmaz, A., Başer, M. (2019). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ataerkillik ve iktidar ilişkileri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 28 (1), 71-76.
- Koyuncu, A. (2012). Anadolu Kentlerine Göç: Konya Örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(1), 130-145.
- Kula, O.B. (2006). *Avrupa kimliği ve türkiye*. İstanbul: Büke Kitapları

- Kula, O.B. (2012). *Almanya'da türk kültürü. Çok kültürlülük ve kültürlerarası eğitim.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lippman, W. (1922). *Public Opinion.* New York: Harcourt, Brace
- Lips, H. M. (2021). *Toplumsal cinsiyet temel bilgileri.* (Çev. Onur Orhangazi). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Mackie, D. M. v.d. (1996). "Social psychological foundations of stereotype formation." *Stereotype and stereotyping.* (Der.) C.N. Macrae. v.d. NY: Guilford. 41-47.
- Maletzke, G. (1996). *Interkulturelle Kommunikation.* Opladen.
- Marcia, J. (1966). Development and validation of ego identity status. *J Pers Soc Psychol.*
- Marcia, J. (1993). The relational roots of identity. In *Discussions on ego Identity.* NJ, England, Lawrence Erlbaum Associates.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü.* İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marshall, G. (2005). "*Kimlik*", *Sosyoloji Sözlüğü,* Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Miller, PH. (1993). *Theories of Developmental Psychology.* New York, W.H. Freeman Company.
- Mintzel, A. (1997). *Multikulturelle Gesellschaften in Europa und Nordamerika: Konzepte, Streitfragen, Analysen, Befunde (Macroanalyse und Gesellschaftsvergleich: Konzepte für Lehre und Studium).* Passau: Rothe Verlag.
- Mlicki, P. P. ve Ellemers, N. (1996). Being different or being better? National stereotypes and identifications of Polish and Dutch student. *European Journal of Social Psychology,* 26, 97-114.

- Murat, S. (2011). Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusu ve İç Göçler. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(53), 83-140.
- Nakhoul, T. E. (2014). *Uluslararası işgücü göçü ve Türkiye*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi.
- Nalbant, F. ve Korkma, T. (2019) Feminist teori temelinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin türkiye bağlamında değerlendirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 165-186.
- Özdamar, E. S. (2015). *Haliçli Köprü*. (Çev. İ. Özdemir). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdamar, E. S. (2021). *Hayat Bir Kervansaray*. (Çev. A. Sabuncuoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları. (2015).
- Özdamar, E.S. (2006). *Sonne auf halbem Weg*. Köln: Kiepenheuer & Witch Verlag.
- Özdemir, C. (2001). Kimlik ve söylem. *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.2, s.108.
- Özensel, E. (2012). Çokkültürlülük uygulaması olarak kanada çokkültürlülüğü. *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Özgür, Ö. (2010). *Televizyonda yayınlanan kadın programlarında toplumsal cinsiyet rollerinin sunumu*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Anabilim Dalı, Konya.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Pehlivan, P. V. (2017). Toplumsal cinsiyet bağlamında kurumsal yaklaşımlar: bir literatür taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 497-521.
- Perşembe, E. (2005). *Almanya'da Türk Kimliği*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Platon. (2019) *Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rice, F. P. (1996). *Intimate relationships, marriages, and families*. California: Mayfield Publishing.
- Sakallı-Uğurlu, N. (2002). Çelişik duygulu cinsiyetçilik ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 47-58.
- Sam, D.L. (2006). Acculturation: conceptual background and core components. In *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*, 2nd edition (Eds DL Sam, JW Berry):11-26. Cambridge, Cambridge University Press.
- Schnapper, D. (2005). *Öteki ile ilişki*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Seçgin, F., Kurnaz, Ş. (2015). Sosyal bilgiler dersinde toplumsal cinsiyet etkinliklerinin öğrencilerin algı ve tutumlarına etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (5), 24-38.
- Sengstock, M.C. (2009). *Voices of Diversity Multi-Culturalism in America*, Siproinger, Network.
- Sözen, E. (1999). *Demir kafes'ten plastiğe kimliklerimiz*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Şahin, Y. (2010). *Kentleşme Politikası*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Şan, M., Haşlak, İ. (2012). Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında Amerikan Anaakımını Yeniden Düşünmek. *Akademik İncelemeler Dergisi* 7(1), 29-54.

- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39.
- Tajfel, H. ve Turner, J.C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W.G. Austin ve S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-47). Monterey, CA: BrooksJCole.
- Taylor, C. (1996). *Çokkültürlülük, Tanınma Politikası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Turner, J. (1987). Rediscovering the social group: A self categorization theory. Oxford: Basil Blackwell.
- Turner, J. ve Brown, R. (1978). Social status, cognitive alternatives and intergroup relations, *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*, H. Tajfel (der.), Academic Press, Londra. 201-300.
- Turner, J.C. (1991). *Social influence*. Buckingham: Open University Press.
- Tüfekçi, S. (2002). Kırsal Kesimlerden Büyükşehirlere Göç ve Göçün Aile Yapısında Meydana Getirdiği Değişiklikler, İstanbul Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu, (1998). Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- Uluocak, Ş., Gökulu G., Bilir, O., Karacık, N., Özbay, D., (2014). *Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadına yönelik şiddet*. Ankara: Paradigma Akademi Yayınları.
- Uygur, N. (1996). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 17.
- Vatandaş, D. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (35) , 29-56.
- Yaldız, F. (2014). Uluslararası Göç ve Diaspora ile İlişkili Kavramlar. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 3(2), 382-403.

- Yayak, A. (2015). *Göçmenlerin ayrımcılık ve kimlik algılarının nefret suçları kapsamında incelenmesi*. İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Estitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Yıldız, Ş. (2005). *Dil kültür iletişim ve medya*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- Zengin, E. (2000). Göçmen Edebiyatı'nda Yeni Bir Yazar. Mehmet Kılıç ve "Fühle Dich Wie Zuhause" Adlı Romanı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40(3-4), 103-128.
- Zengin, E. (2010). Türk- Alman Edebiyatına Tarihsel Bir Bakış ve Bu Edebiyata İlişkin Kavramlar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 12 (12), 329-349.
- Zengin, E. (2016). Toplumsal cinsiyet penceresinden türk-alman sinemasına bakış. Ankara: Detay Yayıncılık.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 06/01/2023

Tez Başlığı: Emine Sevgi Özdamar'ın "Hayat Bir Kervansaray" ve "Haliçli Köprü" Adlı Eserlerinin Toplumsal Cinsiyet Penceresinden İncelenmesi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 120 sayfalık kısmına ilişkin, 06/01/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 28 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

15.01.2023

Adı Soyadı: Betül Kahveci

Öğrenci No:

Anabilim Dalı: Alman Dili ve Edebiyatı

Programı: Alman Dili ve Edebiyatı

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Erkan ZENGİN

HACETTEPE UNIVERSİTÄT
INSTITUT FÜR SOZIALWISSENSCHAFTEN
MASTERARBEIT ORIGINALITÄTSBERICHT

HACETTEPE UNIVERSİTÄT
INSTITUT FÜR SOZIALWISSENSCHAFTEN
ABTEILUNG FÜR DEUTSCHE SPRACHE UND LITERATUR

Datum: 06/01/2023

Titel der Arbeit : Eine Gender Analyse von Emine Sevgi Özdamar's Werken "Das Leben ist eine Karawanserei" und „Die Brücke vom Goldenen Horn“

Gemäß dem Originalitätsbericht, der von mir/meinem Betreuer der Abschlussarbeit unter Verwendung der Turnitin-Plagiatserkennungssoftware und durch Anwendung der unten angekreuzten Filteroptionen am 06/01/2023 für die insgesamt 120 Seiten einschließlich der a) Titelblatt, b) Einleitung, c) Hauptkapitel und d) Schlussabschnitte meiner Arbeit wie oben betitelt, der Ähnlichkeitsindex meiner Arbeit beträgt 28%.

Angewendete Filteroptionen:

1. Genehmigung und Deklarationsabschnitte ausgeschlossen
2. Bibliographie/Zitierte Werke ausgeschlossen
3. Zitate ausgeschlossen
4. Zitate enthalten
5. Übereinstimmung bis zu 5 Wörter ausgeschlossen

Ich erkläre hiermit, dass ich die Richtlinien der Hacettepe Universität, Institut Für Sozialwissenschaften zum Erhalt und zur Verwendung von Echtheitsberichten für Abschlussarbeiten sorgfältig gelesen habe; dass meine Abschlussarbeit gemäß den in den Richtlinien festgelegten maximalen Ähnlichkeitsindexwerten keine Form von Plagiaten enthält; dass ich bei jeder zukünftigen Feststellung eines möglichen Verstoßes gegen die Vorschriften die gesamte rechtliche Verantwortung übernehme; und dass alle von mir gemachten Angaben nach bestem Wissen und Gewissen gemacht wurden.

Ich reiche dies respektvoll zur Genehmigung ein.

Datum und Unterschrift:

Name Nachname: Betül Kahveci

Schüler Nr: _____

Abteilung: Abteilung für Deutsche Sprache und Literatur

Programm: Abteilung für Deutsche Sprache und Literatur

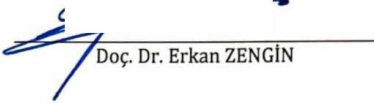
15.01.2023

GENEHMIGUNG DES BERATERS

GENEHMIGT

Doç. Dr. Erkan ZENGİN

EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 28/12/2022	
<p>Tez Başlığı: Emine Sevgi Özdamar'ın "Hayat Bir Kervansaray" ve "Haliçli Köprü" Adlı Eserlerinin Toplumsal Cinsiyet Penceresinden İncelenmesi</p>	
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. 	
<p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>	
<p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>	
Tarih ve İmza:	15.01.2023
Adı Soyadı:	Betül Kahveci
Öğrenci No:	
Anabilim Dalı:	Alman Dili ve Edebiyatı
Programı:	Alman Dili ve Edebiyatı
Statüsü:	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u>	
 Doç. Dr. Erkan ZENGİN	

**HACETTEPE UNIVERSITY
INSTITUT FÜR SOZIALWISSENSCHAFTEN
FORMULAR DER ETHIKKOMMISSION FÜR DIE ARBEIT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
INSTITUT FÜR SOZIALWISSENSCHAFTEN
ABTEILUNG FÜR DEUTSCHE SPRACHE UND LITERATUR**

Datum: 28/12/2022

Titel der Arbeit: Eine Gender Analyse von Emine Sevgi Özdamar's Werken "Das Leben ist eine Karawanserei" und „Die Brücke vom Goldenen Horn“

Meine Diplomarbeit wie oben betitelt:

1. Führt keine Experimente an Tieren oder Menschen durch.
2. Erfordert nicht die Verwendung von biologischem Material (Blut, Urin, biologische Flüssigkeiten und Proben usw.).
3. Beinhaltet keine Beeinträchtigung der Integrität des Körpers.
4. Basiert nicht auf beobachtender und deskriptiver Forschung (Umfrage, Interview, Maßnahmen/Skalen, Datenscanning, Entwicklung von Systemmodellen).

Ich erkläre hiermit, dass ich die Ethikordnung der Hacettepe Universität und die Richtlinien der Kommission sorgfältig gelesen habe und dass ich gemäß dieser Ordnung keine Genehmigung der Ethikkommission für meine Arbeit einholen muss; Bei Verstößen gegen die Vorschriften übernehme ich die gesamte rechtliche Verantwortung und erkläre, dass alle von mir gemachten Angaben der Wahrheit entsprechen.

Ich reiche dies respektvoll zur Genehmigung ein.

Datum und Unterschrift

Name Nachname: Betül Kahveci 15.01.2023

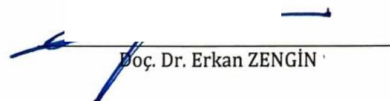
Schüler Nr: _____

Abteilung: Abteilung für Deutsche Sprache und Literatur

Programm: Deutsche Sprache und Literatur

Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

BEMERKUNGEN UND GENEHMIGUNG DES BEARTERS

 Doç. Dr. Erkan ZENGİN